

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "บทบาทสตรีในรามเกียรติ์ : ศึกษาเปรียบเทียบนางสีดาของอินเดียและไทย (Women's roles in The Ramakien : A comparison of Indian and Thai Sita) ได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษาเพื่อใช้ในการสร้างขอบเขตของการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยให้เป็นไปอย่างมีทิศทางและเป็นระบบ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion)
2. แนวคิดเรื่องวรรณกรรมกับสังคม
3. แนวคิดสตรีนิยม (Feminism)
  - 3.1. แนวคิดความเชื่อว่าชายเป็นใหญ่ (Patriarchy)
  - 3.2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศ (Sex Role)

1. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion)

1.1 แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion)

โดยทั่วไปการแพร่กระจายเป็นหัวใจสำคัญของการสร้าง "วัฒนธรรม" หรือ "นวัตกรรม" (Innovation) ไม่ว่าจะ "วัฒนธรรม" หรือ "นวัตกรรม" นั้นจะเป็นศิลปวิทยาการ พฤติกรรมหรือแนวความคิดใหม่ๆ¹ พจนานุกรมทางมานุษยวิทยาชื่อ "Macmillan Dictionary of Anthropology" ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องการแพร่กระจาย หรือ Diffusion ดังนี้²

Edward B. Tylor นักคิดคนสำคัญคนหนึ่งทางด้านมานุษยวิทยา ชาวอังกฤษ เป็นผู้พัฒนาคำศัพท์คำว่า "การแพร่กระจาย" (Diffusion) ขึ้น โดยหมายถึง "การกระจาย" หรือ

---

¹ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางการศึกษาวิเคราะห์และการเปลี่ยนแปลง. (ขอนแก่น, ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528), หน้า 96-99.

² Seymour-Smith, Charlotte, Macmillan Dictionary of Anthropology. (London : The Macmillan Press, 1986) pp.77-78.

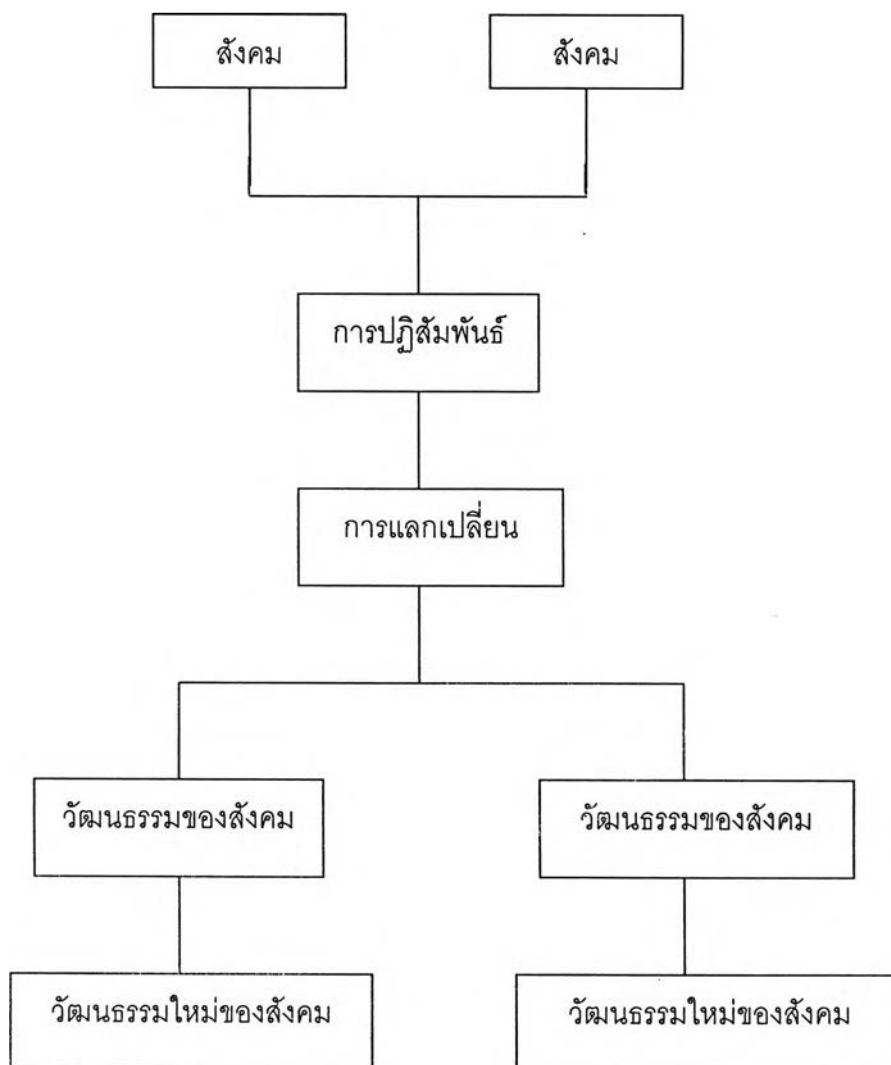
การสื่อสารของลักษณะทางวัฒนธรรม การกระจายของวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุเกิดขึ้น โดยการติดต่อทางวัฒนธรรม โดยทั่วไปนักคิดสายการแพร่กระจายเชื่อว่า วัฒนธรรมที่สำคัญของโลกมีจุดกำเนิดอยู่เพียงไม่กี่แห่งแล้วค่อยแพร่กระจายออกไปยังส่วนต่างๆ ทั่วโลก"

นักมานุษยวิทยาคนสำคัญของประเทศสหรัฐอเมริกาช่วงสมัยศตวรรษที่ 20 คือ Franz Boas และลูกศิษย์ของเขา ได้แก่ Alfred Kroeber, Ruth Benedict, Julian Steward แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Columbia University) ได้ร่วมกันพัฒนาทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมขึ้นโดย Boas เชื่อว่า "กลุ่มชนมีความสนิทสนมและมีความสัมพันธ์กันมาก่อนที่วัฒนธรรมหรือระบบสัญลักษณ์จะแพร่กระจายออกไป เพราะผู้คนย้ายถิ่นฐานและนำเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนติดตัวไปด้วย หรือเพราะคนจากถิ่นอื่นมาติดใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ และขอยืมวัฒนธรรมไปใช้ Boas จึงไม่เชื่อว่าคน 2 กลุ่มที่มีถิ่นฐานอยู่ใกล้กัน ต่างคนต่างสามารถที่จะคิดค้นวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเหล่านั้นขึ้นมาได้เอง"³

3

อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม, ความสัมพันธ์และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 119.

ภาพที่ 1 แผนผังสรุปแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของ Franz Boas โดยผู้วิจัย

การพัฒนาแนวคิดนี้ขึ้นมาก็เพื่อต้องการล้มล้างทฤษฎีวิวัฒนาการที่มีแนวความคิดว่า⁴ “ วัฒนธรรมในแต่ละสังคมจะมีพัฒนาการที่เหมือนกัน ทำให้นักมานุษยวิทยาสายนี้ต้องการค้นพบกฎเกณฑ์สากล (Universal law) ที่จะนำมาอธิบายความแตกต่างของมนุษย์ทางด้านพฤติกรรมและวัฒนธรรมในสังคมได้⁵ แต่การที่ทฤษฎีวิวัฒนาการเกิดขึ้นจากผลการรายงานของมิชชันนารี พ่อค้าและนักเดินทางจึงอาจมีลักษณะฉาบฉวยหรือในบางครั้งอาจมี

⁴ Hatch, Elvin, Theories of Man and Culture. (New York : Columbia University Press, 1973)

⁵ ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา : มาร์กซิสและมานุษยวิทยามาร์กซิส. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 1-2.

การเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนเพื่อเพิ่มความน่าสนใจชวนให้ติดตาม ซึ่งอาจทำให้ไม่มีความน่าเชื่อถือ⁶ ด้วยเหตุนี้ นักมานุษยวิทยาสายการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจึงให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field work) เป็นอย่างมาก เพื่อทำความเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิด วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างถ่องแท้ และสิ่งสำคัญ คือ ต้องไม่นำเอาทัศนคติของผู้วิจัยซึ่งเป็นคนนอกวัฒนธรรมเป็นบรรทัดฐาน

อีกทั้งฐานคติที่สำคัญของทฤษฎีวิวัฒนาการ คือ การเหยียดผิว (Racism) และการหลงชาติพันธุ์ (Ethnocentrism) ทำให้ได้รับการตอบโต้จาก Franz Boas ว่า นักมานุษยวิทยาจะต้องทำความเข้าใจวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมให้ละเอียดในทุกแง่มุม เพราะมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน ย่อมมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เพราะมนุษย์มีการปรับตัวและดำรงอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ไม่ใช่เป็นเพราะความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ดังที่นักคิดสายวิวัฒนาการเข้าใจ เหตุผลประการสุดท้ายที่นักคิดสายการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโต้แย้ง คือ มนุษย์มีจิตวิญญาณเป็นของปัจเจกบุคคล จะต้องทำความเข้าใจด้วยความหมายของตนเองไม่ใช่เข้าใจด้วยกฎเกณฑ์ที่เป็นสากล ดังนั้นในการทำความเข้าใจดังกล่าวผู้ศึกษาต้องละทิ้งความคิดเห็นและอคติส่วนตัวไว้เมื่อเข้าไปศึกษาต่างวัฒนธรรม ต่างสถานที่และเวลา⁷ นักมานุษยวิทยาควรจะให้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือไปจากการใช้เหตุผลด้วย เพราะ Boas เชื่อว่าเหตุผลจะขึ้นอยู่กับอารมณ์ของมนุษย์ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์ตระหนักเกี่ยวกับแบบแผนทางความคิดและพฤติกรรมด้วยสาเหตุดังได้กล่าวมาแล้วทำให้นักมานุษยวิทยาสายวัฒนธรรมให้ความสำคัญต่อความเป็นกลางและการศึกษาวิจัยภาคสนามเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ตามทุกทฤษฎีย่อมมีปัญหาด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมที่สมบูรณ์และถูกต้องที่สุด ควรจะนำข้อดีของทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการและทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมาศึกษาร่วมกันเพื่อให้ได้ผลวิจัยที่มีความชัดเจนและเที่ยงตรงมากยิ่งขึ้น ในการศึกษาวัฒนธรรมนั้นนอกจากให้ความสำคัญกับกระบวนการแพร่กระจาย (Diffusion) แล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับเปลี่ยน (Modification) ควบคู่ไปด้วย เนื่องจากวัฒนธรรมในแต่ละสังคมเป็นผลมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่เริ่มต้นตั้งแต่การที่ปัจเจกบุคคลอยู่ภายใต้ประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์เกือบทั้งหมดมีแหล่งกำเนิดมา

⁶ ชัยันต์ วรรณภูติ, "แนวทางการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม : การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา" ใน *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*, กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 64-115.

⁷ Hatch, Elvin, *Theories of Man and Culture*, pp. 38-39

จากต่างวัฒนธรรม เมื่อมีการรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามามนุษย์จึงต้องนำวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตน และวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะผสมผสานปรับตัวเข้าหากันเพื่อความอยู่รอดของวัฒนธรรมเอง ตามแนวคิดของ Boas⁸

ในงานวิจัยเรื่องบทบาทสตรีในรามเกียรติ์ : ศึกษาเปรียบเทียบนางสีดาของอินเดียและไทย ได้มีความพยายามที่จะนำแนวความคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion) มาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ เนื่องจากมหากาพย์รามายณะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเทศอินเดีย มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียและเข้ามาเผยแพร่ยังดินแดนต่างๆ ทั่วทวีปเอเชีย นอกจากนั้นยังมีปรากฏหลักฐานจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่ามหากาพย์รามายณะในแต่ละประเทศไม่ได้มีเพียงฉบับเดียวหากแต่มีจำนวนมากมายหลายฉบับ เช่น ในประเทศไทยมีพระลัก-ลามและพระรามชาดกของภาคอีสาน หрманและหรมจักรของทางภาคเหนือ รามเกียรติ์ฉบับบ้านควนเกยของจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งอยู่ทางใต้ของไทย ในประเทศอินโดนีเซีย เช่น รามายณะฉบับบาหลี ฉบับมธูรา แม้แต่ประเทศอินเดียอันเป็นต้นกำเนิดก็ยังมีปรากฏรามายณะหลายฉบับเช่นเดียวกัน เช่น ฉบับเบงกาลี ฉบับทมิฬ ฉบับกวีตูลลิทาส เป็นต้น

กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเฉพาะการวิเคราะห์เรื่องการแพร่กระจายของมหากาพย์รามายณะอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอินเดียในฐานะที่เป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมชุดหนึ่งที่พัฒนาขึ้นมาจากแหล่งกำเนิดที่แน่นอน จากนั้นจึงแพร่กระจายออกไปยังสังคมอื่น โดยผ่านช่องทางการติดต่อทางวัฒนธรรมไปยังผู้รับในสังคมที่มีวัฒนธรรมต่างกัน กระบวนการดังกล่าวย่อมอาศัยระยะเวลาไม่เฉพาะแต่ระยะเวลาที่ใช้ในการสื่อสารเท่านั้น หากต้องรวมระยะเวลาที่ผู้คนในสังคมรับเอาวัฒนธรรมชุดนั้นไปใช้ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ผสมผสานเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมวัฒนธรรมและทางธรรมชาติในเฉพาะสังคมนั้นๆ

1.2 สรุปแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ในการศึกษากระบวนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการปรับเปลี่ยนที่มีต่อวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่เข้ามา จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงความสำคัญของทั้งสภาพแวดล้อมหรือระบบ

⁸ Hatch, Elvin, Theories of Man and Culture. pp.58.

นิเวศวิทยาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละสังคม ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมนี้อาจทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการช่วยให้มนุษย์ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็เป็นเรื่องของระบบสัญลักษณ์ที่ต้องทำการศึกษาพิจารณาและตีความเพื่อหาเหตุผลและเงื่อนไขในการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม เพราะมนุษย์จะคงดำรงเงื่อนไขของวัฒนธรรมที่รับเข้ามาใหม่ไว้เพียงบางส่วนแต่จะมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเงื่อนไขใหม่ๆ ที่คนในสังคมเห็นชอบร่วมกันว่ามีความเหมาะสมกับสภาพทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนมากกว่าเข้าไปเพื่อทำให้วัฒนธรรมใหม่เป็นที่ยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้นๆ ไปในที่สุด⁹

สรุปความหมายของ "การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม" (Cultural diffusion) คือ กระบวนการกระจายของนวัตกรรมทางวัฒนธรรมจากสังคมแห่งหนึ่งไปยังสังคมอีกแห่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แน่นอน การแพร่กระจายดังกล่าวมักเกิดขึ้นผ่านช่องทางการสื่อสารที่ชัดเจน ขณะเดียวกันรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมชนิดนี้จะต้องเกิดขึ้นอยู่ภายในระบบของสังคมวัฒนธรรมเฉพาะเสมอ ลักษณะสำคัญของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ได้แก่

1. สังคมและวัฒนธรรมมีศูนย์กลางอยู่จุดใดจุดหนึ่ง (Culture complex) ได้ขยายอิทธิพลออกไปในวงกว้างเป็นลักษณะของแก่นกลางวัฒนธรรม (Culture core) และเขตวัฒนธรรม (Culture area) เมื่อศูนย์กลางวัฒนธรรมมีหลายศูนย์กลางฝ่ายต่างต้องการขยายอิทธิพลอาจทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและยอมรับวัฒนธรรมได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่วัฒนธรรมศูนย์กลางเกิดอ่อนแอจะพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมชายขอบ (Marginal Culture) อาจมีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์กลาง
2. การเปรียบเทียบวัฒนธรรมในลักษณะประเมินคุณค่าเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะวัฒนธรรมในทุกสังคมย่อมมีคุณค่ามีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมของตนเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสังคมนั้นๆ
3. เมื่อวัฒนธรรมแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง (Cultural diffusion) ไปมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงที่มีอยู่แล้ว (Cultural interaction) ย่อมมีการเรียนรู้ซึ่งกันละกัน โดยในระยะแรกนี้เรียกว่า "การยืมวัฒนธรรม" (Cultural borrowing) เมื่อเห็นว่าเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของตนแล้วจึงเข้าสู่การยอมรับวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นของตน (Cultural adaptation) ในกรณีที่วัฒนธรรมมีลักษณะใกล้เคียงกับการปฏิสัมพันธ์จะอยู่ในรูปแบบ

---

⁹ สุริยา สมุทคุปดี, พัฒนา กิติอาษา, นันทิยา พุทธะและเกษมศรี สิงห์ครา, หนังสือพิมพ์ของอีสาน : การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน. (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2535), หน้า 13.

สันติวิธี แต่เมื่อใดก็ตามที่วัฒนธรรม 2 ชุดแตกต่างกันจนไม่สามารถยอมรับซึ่งกันและกันได้เมื่อนั้นอาจทำให้เกิดปัญหาตามมา¹⁰

2. แนวคิดเรื่องวรรณกรรมกับสังคม

วรรณกรรมเป็นสิ่งที่มียุ่ประจำสังคมมนุษย์มาแต่ดั้งเดิมและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับที่มนุษย์รู้จักการใช้ภาษาเป็นสื่อให้ผู้อื่นเข้าใจอารมณ์ความรู้สึก ลักษณะของภาษาเมื่อแรกเกิดนั้นยังไม่เป็นถ้อยคำจะเป็นเพียงกลุ่มเสียงที่แสดงความรู้สึก เช่น ความดีใจ เสียใจ เพื่อให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจถึงสารของผู้ส่งสารเท่านั้นแต่ยังไม่สามารถเรียกว่า "ภาษา" ได้ เพราะไม่ใช่อีสัมพันธระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญมากขึ้นภาษาจึงพัฒนากลายเป็นสารที่มีความหมาย แต่ในระยะแรกเริ่มนั้นคงมีแต่ภาษาพูด เมื่อสังคมมนุษย์เจริญขึ้นอีกระดับหนึ่งจึงพัฒนาไปสู่ภาษาเขียน ดังนั้นเมื่อแรกเริ่มของวรรณคดีจึงสืบทอดกันมาทางมุขปาฐะภายในกลุ่มของตน จนสมัยราว 4,000 ปีก่อนคริสตกาลนี้เองจึงได้มีการบันทึกลงบนวัตถุอย่างถาวร ดังปรากฏหลักฐานทางวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดเป็นของชาวบาบิโลเนียน ฮิตไตท์ และคานาฟไนท์ซึ่งจารึกด้วยอักษรรูปลิ่มลงบนแผ่นอิฐที่เพิ่งค้นพบ¹¹

จากนั้นวรรณคดีแบบมุขปาฐะจึงเกิดขึ้น ในระยะแรกมักเป็นคำบวงสรวงเทพเจ้า ภูติผีปีศาจเพื่อขออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในสมัยนั้นช่วยดลบันดาลให้สมหวังหรือเป็นการปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ เพราะมนุษย์สมัยโบราณยังไม่สามารถค้นหาคำตอบการเกิดของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสิ่งต่างๆ ได้ จึงจำเป็นต้องหาที่พึ่งหรือสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจได้แก่ เทพเจ้า เช่น สุริยเทพ พระแม่คงคา ภูติผีปีศาจ เช่น ผีป่า ผีฟ้า เป็นต้น ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่มีอำนาจในตัวของตัวเองเหนือสิ่งเหล่านี้ ทำให้มนุษย์ต้องพึ่งพาอำนาจที่อยู่นอกตนเพื่อร้องขอความช่วยเหลือในการสู้รบกับธรรมชาติและศัตรูที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน เหตุนี้เองจึงเป็นธรรมดาที่วรรณกรรมสมัยนี้จะมีลักษณะรับใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นคำสวดดี มนต์ คำบวงสรวงเทพเจ้า หรือคำโองการเรียกอำนาจที่สถิตอยู่ในต้นไม้ ก้อนหิน¹² ตัวอย่างของวรรณกรรมประเภทนี้ที่เห็นได้ชัดคือ วรรณกรรมของอินเดียในระยะแรกเริ่มพบว่ามีแต่ "พระเวท" ได้แก่ สามเวท ยชุรเวท ฤคเวท

¹⁰ อมรา พงศาพิชญ์, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 14-15.

¹¹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 24.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

เมื่อมนุษย์เริ่มรู้สึกมีอำนาจ รู้จักธรรมชาติดีขึ้นและสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ โดยไม่ต้องใช้เวทมนตร์ จึงเริ่มใส่ใจสิ่งรอบตัวมนุษย์มากขึ้นสามารถสังเกตเหตุการณ์ รวมไปถึงพฤติกรรมและศึกษาถึงประวัติต้นกำเนิดของสังคม กลุ่มคน ความเป็นมาของบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงทำให้เกิดวรรณกรรมแท้ๆ ขึ้น ได้แก่ มหาकाพย์อันเป็นบทประพันธ์ที่สุดดีเหตุการณ์ของอัจฉริยบุคคลในอดีต เช่น มหาकाพย์รามายณะและมหาकाพย์มหาภารตะของอินเดีย¹³ ซึ่งเนื้อเรื่องจะมีลักษณะเหนือวิสัยของมนุษย์โดยสามัญ เต็มไปด้วยอำนาจเร้นลับ มหัศจรรย์ ตัวละครมีทั้งมนุษย์ เทวดา ภูติผีปีศาจและสัตว์ประหลาด ฉากและบรรยายากาศมีความลึกกลับพิศดารที่สวองงามก็งามวิเศษเลิศเลอที่น่ากลัวเต็มไปด้วยภัยอันตรายอันน่าสยดสยอง ภาษามีการประดิษฐ์เป็นพิเศษด้วยการใช้ถ้อยคำและรูปแบบต่างไปจากภาษาสามัญเพื่อความขลังและหรรษา¹⁴ โดยรวมวรรณกรรมที่มีลักษณะเช่นนี้จะรวมอยู่ในวรรณกรรมแนวโรแมนติคนิยม กวีของไทยแม้จะไม่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มศิลปินแนวโรแมนติค แต่วรรณกรรมของไทยที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอินเดียส่วนมากมักมีลักษณะแนวโรแมนติคปะปนอยู่ เช่น รามเกียรติ์ ลิลิตโองการแช่งน้ำ แม้แต่เรื่องที่ไทยเราสร้างสรรค์ขึ้นเองก็มีลักษณะดังกล่าวประสมอยู่ ทั้งนี้อาจเกิดจากค่านิยมของสังคมปฐมฐานและสืบทอดมาจากคติความเชื่อของอินเดีย เช่น การเสียน้ำของพระลอ เป็นต้น และบางอย่างได้พัฒนาจนกลายเป็นประเพณีของไทยสืบทอดมาจวบปัจจุบัน¹⁵

อาจพอสรุปความได้ว่า "วรรณกรรม" เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมมาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเดิมทีวรรณกรรมคงแยกออกมาจากการร้องรำในโอกาสสำคัญ เป็นต้นว่าการเฉลิมฉลองชัยชนะหรือแสดงความแค้นแก้ศัตรู ตระเตรียมการรบ สงคราม เป็นต้น ผู้รู้บางท่านกล่าวว่าศาสนาทำให้เกิดวรรณกรรมรวมทั้งศิลปะอื่นๆ ด้วย อีกทั้งวรรณกรรมยังสามารถเป็นเครื่องมือในการแสดงสถานะของบ้านเมืองและสะท้อนสังคมได้ แต่ในกรณีที่วรรณกรรมเรื่องนั้นๆ สร้างสรรค์ขึ้นต่างสมัยกับผู้ศึกษาจึงต้องทำความเข้าใจกับเรื่องราวทั้งหมดของสมัยนั้น ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ลักษณะและโครงสร้างของสังคม การเมืองการปกครอง สังคม วัฒนธรรม เช่น คุณค่า ประเพณี ความเชื่อ ผู้ศึกษาไม่สามารถนำเอาสังคมและวัฒนธรรมในสมัยของตนเข้าไปเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาได้ยกเว้นแต่จะกระทำในเชิงเปรียบเทียบ ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องใช้ "แว่นแห่งอดีต" ตามสมัยนั้นๆ ประกอบการพิจารณาด้วย นอกเหนือไปจากการศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรมนั้นๆ แล้วยังจำเป็นต้องศึกษาถึงอิทธิพลของกวี อิทธิพลของ

¹³ วิทยุ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 13.

¹⁴ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 93.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

วรรณกรรมที่มีต่อสังคม อิทธิพลของสังคมที่มีต่อวรรณกรรม วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือสะท้อนความเป็นจริงของสังคม เพื่อประกอบการวิเคราะห์วิจารณ์

2.1 อิทธิพลของกวี

โลกทัศน์ของผู้สร้างสรรค์มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมมีลักษณะและคุณค่าไปทางใดทางหนึ่ง ซึ่งโลกทัศน์ หมายถึง ความคิดรวบยอดในการสนองตอบต่อภาพที่มนุษย์หยั่งเห็นหรือแลเห็นสิ่งต่างๆ ในลักษณะที่เน้นแนวความคิด ความเชื่อและทัศนคติอันเกิดจากสภาพแวดล้อม อาชีพ การขัดเกลาทางสังคม ศาสนาและความเชื่อที่สืบทอดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน¹⁶ กวีส่วนมากมีทัศนคติต่อผลงานสร้างสรรค์ว่าเป็นเครื่องประกาศเกียรติยศและความสามารถจึงมุ่งสร้างสรรค์วรรณกรรมเพื่อฝากชื่อไว้ในวงการ โดยมักสร้างสรรค์งานเน้นคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์เป็นสำคัญเพื่อเกียรติยศแห่งตนและบางครั้งเพื่อเป็นการยกย่องพระเกียรติแก่ราชวงศ์

กวีแต่ละคนย่อมมีความชำนาญแตกต่างกัน ความเจนจัดส่วนใหญ่เกิดจากความรอบรู้และประสบการณ์แม้ว่าผู้สร้างสรรค์ไม่เจตนาเล่าถึงประสบการณ์ของตนผ่านวรรณกรรมแต่ความชำนาญและประสบการณ์เหล่านั้นจะแสดงออกมาโดยปริยาย เช่น กวีแต่โบราณส่วนมากได้รับการศึกษาจาก "สถาบันวัด" และ "วัง" หรือ "สถาบันพระมหากษัตริย์" วรรณกรรมจึงมักผนวกเอาเรื่องของศาสนาและชีวิตแบบราชสำนักไว้ด้วยกันเสมอ เป็นต้น อีกทั้งด้วยสาเหตุที่กวี 1 คนจะประกอบไปด้วย 3 สถานภาพ ได้แก่ สถานภาพเป็นผู้สร้างสรรค์ สถานภาพเป็นปัจเจกบุคคลและสถานภาพของการเป็นพลเมือง ดังนั้นนอกจากกวีจะต้องตระหนักในอาชีพนักประพันธ์แล้วในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็ย่อมทำหุไปนาเอาตาไปไว้กับบางเหตุการณ์หรือจำเป็นต้องใส่ใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง ความเคลื่อนไหวของประเทศชาติตลอดจนของชนชั้นและอาชีพที่กวีเป็นส่วนหนึ่งในสังคมอีกด้วย ดังนั้น กวีจึงสามารถสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปในงาน เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์มีการพรรณนาถึงบ้านเมืองและปราสาทราชวังเป็นแบบไทยไม่ใช่อินเดีย ในทางกลับกันมหากาพย์รามายณะของอินเดียก็พรรณนาถึงสภาพบ้านเมืองในแบบของตนเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ในบางครั้งผู้สร้างสรรค์ได้นำประเพณีมาประกอบให้เนื้อเรื่องมีความสมจริงมากยิ่งขึ้น เพราะประเพณีถือเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการบ่งบอกอัตลักษณ์ของสังคม กวีได้ใช้ประเพณีที่เป็นเอกนิยมหรือประเพณีที่มีแบบแผนการประพฤติปฏิบัติรูปแบบเดียวกันทั้ง

¹⁶ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, หน้า 18.

สังคมเข้าช่วยในการสื่อความหมายบางส่วน ซึ่งถ้านานวันเข้าประเพณีนั้นเปลี่ยนลักษณะมีผู้รู้แคบ เข้าก็อาจกลายเป็นปัญหาในการสื่อความได้ เช่น มหาเทพยารามายณะมีประเพณีการลุยไฟเพื่อ พิสูจน์ความจริงสอดแทรกอยู่ในเนื้อหา แต่ปัจจุบันพิธีดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไปแล้วทั้งในประเทศ อินเดียและไทย หรือวรรณกรรมไทยเรื่อง "ขุนช้างขุนแผน" เป็นวรรณกรรมที่มีการสอดแทรก ประเพณีชาวบ้านอยู่มากมาย เช่น ประเพณีการเกิด โคนจุก การบวช ประเพณีการแต่งงาน งานศพ เป็นต้น ประเพณีหลายอย่างขั้นตอนของพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา วรรณกรรมจึง เสมือนเครื่องสะท้อนประวัติศาสตร์ ทางขนบธรรมเนียมประเพณีและสังคมของยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

จากข้อความกล่าวข้างต้นนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่ยุคสมัยมีต่อ วรรณกรรม ซึ่งยุคสมัยไม่ได้มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมเพียงข้างเดียวแต่ขณะเดียวกันวรรณกรรม อาจมีอิทธิพลต่อยุคสมัยเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้เราอาจมองวรรณกรรมได้ใน 3 มิติ ได้แก่¹⁷

- 1) วรรณกรรมในมิติที่เป็นศิลปะแท้
- 2) วรรณกรรมในมิติที่เป็นหลักฐานในการสะท้อนถึงความเป็นไปในสมัยนั้นๆ
- 3) อิทธิพลของกวีที่มีต่อสังคม เพราะกวีมักสร้างสรรค์ผลงานตามความรู้สึกของตนเป็นสำคัญ

ตนเป็นสำคัญ

การมุ่งให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านด้วยวิธีการง่าย ๆ แต่อาจอนุมานได้ว่ากวีมี ทรรศนะต่อโลกและชีวิตอย่างไร หากว่ากวีได้รับความนิยมนักเท่าไรมุมมองความคิดต่างๆ ย่อมมี โอกาสได้รับการเผยแพร่และมีอิทธิพลต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ว่าอย่างไรกวีก็ต้องตกอยู่ ภายใต้อาณัติของสังคมเพราะกวีจำเป็นต้องใช้ภาษาและสิ่งที่คนในสังคมรับรู้หรือนิยมเป็น สื่อกลางในการถ่ายทอดวรรณกรรม

ถึงแม้ในบางครั้งผู้สร้างสรรค์ต้องการหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสังคมด้วยการสื่อถึง ความรู้สึกนึกคิดของตนผ่านรูปแบบการประพันธ์อันวิจิตรบรรจง แต่การที่ผู้สร้างสรรค์เป็นส่วนหนึ่ง ของสังคมทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากพันธนาการของสังคมได้ บรรทัดฐาน ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ อันเป็นความรู้สึกร่วมกันของคนในสังคมย่อมสะท้อนให้ เห็นในงานของกวีบ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมไม่ใช่เป็นเพียงการแสดงความคิด ความรู้สึกของกวีตามอำเภอใจแต่เป็นการถ่ายทอดจินตนาการให้เกิดการสะท้อนใจผู้อ่านด้วย วรรณศิลป์ไม่ใช่ด้วยการแสดงออก (Expression) เท่านั้น หากแต่เป็นการติดต่อสื่อสาร (Communication) ระหว่างผู้สร้างสรรค์กับผู้อ่านอีกด้วย¹⁸ ศาสตราจารย์ ดร. เจตนา นาควัชระ ได้

¹⁷ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 97-98.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142-148.

กล่าวว่างานวรรณกรรมเป็นงานศิลปะที่ไม่ใช่ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันโดยตรง หากแต่เป็นประสบการณ์ที่ถ่ายทอดแล้วหลอมใหม่ขึ้นเป็นงานศิลปะ บทบาทการจินตนาการของ กวีถือได้ว่ามีความสำคัญเท่าๆ กับบทบาทของจินตนาการร่วมของผู้รับ ดังนั้นการใช้วรรณกรรมจึง เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ซึ่งต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง¹⁹

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นใน ฐานะที่กวีเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม กวีจึงต้องถ่ายทอดทุกๆ สิ่งที่ตนประสบออกมาอย่างมีศิลปะ ต้องอาศัยรูปแบบเดิมๆ ที่คนในสังคมขณะนั้นคุ้นเคยผสานด้วยภาพของสังคมในขณะนั้นโดย สามารถเข้าใจได้เพื่อสื่อความคิดอ่าน ความเข้าใจ อารมณ์และความรู้สึกไปยังผู้อื่นให้เข้าใจ ซึ่ง ภาพลักษณ์ดังกล่าวถือเป็นเครื่องบ่งชี้ว่ากวีตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคม ในทางตรงกันข้ามกวี เองก็สามารถมีอิทธิพลต่อสังคมได้ในแง่ของการแสดงความคิดเห็นกระตุ้นเร้าหรือปลุกจิตสำนึก ของประชาคมให้มีความตื่นตัวและตระหนักในความคิดใหม่ๆ ลบล้างความเชื่อเดิมๆ ที่อ่อนด้อย เชิงเหตุผล อย่างไรก็ตามกวีต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมจึงควรเลือกทางสายกลาง โดย พยายามสร้างงานศิลปะที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในสังคม²⁰

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กวีมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมทำให้ได้รับอิทธิพลจากสังคม และมีหน้าที่ต่อสังคมด้วยการสื่อสารผ่านวรรณกรรม ถึงแม้ว่ากวีอาจแยกตัวออกจากสังคมก็ตาม เช่น ฤๅษีวาลมิกิผู้ที่เราเชื่อกันว่าเป็นผู้รจนาเรื่องมหากาพย์รามายณะใช้ชีวิตอยู่ในป่า แต่ ขณะเดียวกันก็สามารถผลิตผลงานออกสู่สังคมจึงอาจถือได้ว่าวรรณกรรมมีฐานะเป็นเครื่องมือ สำหรับการสื่อสารทางสังคมในส่วนของกวี²¹ สำหรับฐานะของกวีในสังคมและผลกระทบที่มี ต่อวรรณกรรมนั้น มีตัวอย่างซึ่งแสดงให้เห็นว่ากวีไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแทนของชนชั้นเสมอไป ฤๅษี วาลมิกิอาจเป็นตัวแทนของชนชั้นของตน ได้แก่ ชนชั้นสูงตามระบบวรรณะของอินเดียเพราะฤๅษี ถือเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ซึ่งเป็นรองเพียงแต่วรรณะกษัตริย์เท่านั้น การสร้างสรรค์วรรณกรรม ของฤๅษีวาลมิกิจึงเป็นการสะท้อนชีวิตและอุดมการณ์ของชนชั้นสูงตามวรรณะของตนหรือได้รับการ อุปถัมภ์จากชนชั้นสูงก็เป็นได้ ขณะเดียวกันสาเหตุที่ทำให้มีแต่การแพร่หลายวรรณกรรมของ

¹⁹ เจตนา นาควิษระ, "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิถีคิดของคนไทยจากหลักฐาน ทางวรรณคดี," รายงานผลการสัมมนาเรื่องวิถีคิดของคนไทยครั้งที่ 1 วันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2539 ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 26.

²⁰ เอมอร ชิตตะโสภณ, การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยผ่านวรรณกรรมชิ้น เด่นของไทย. (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มิ่งขวัญ, 2545), หน้า 9.

²¹ สุธา ศาสตรี, วรรณคดีเปรียบเทียบ. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา พานิช, 2525), หน้า 131-132.

กวีที่มาจากชนชั้นสูงอาจเป็นเพราะในอดีตชนชั้นสูงเป็นเพียงคนกลุ่มเดียวที่มีโอกาสได้รับการศึกษาจึงทำให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานสะท้อนความสนใจของชนชั้นตนซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลในการกำหนดความเป็นไปของสังคม หากวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวได้รับความนิยมนักอาจกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมได้ ส่วนชนชั้นกลางหรือต่ำกว่านั้นเนื่องจากส่วนใหญ่ขาดการศึกษาจึงไม่ค่อยมีกวีในคนกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลในการประกอบอาชีพและโอกาสในการแสดงความสามารถเพื่อสะท้อนชีวิตในระดับของตนได้

2.2 อิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม

ความหมายของวรรณกรรมสังคมนั้นในความคิดของสุธา ศาสตรීමองว่า "วรรณกรรมสังคมต้องไม่ใช่งานที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในโอกาสหรืองานทางสังคม เช่น การฉลองครบรอบสถานการณ์และเหตุการณ์สำคัญใดๆ เพราะคำประพันธ์เหล่านั้นกวีไม่ได้สร้างจากความต้องการของกวีในฐานะสมาชิกของสังคม แต่เป็นเพียงการทำตามหน้าที่เท่านั้นและวรรณกรรมสังคมนั้นต้องไม่ใช่งานที่นำเสนอเหตุการณ์หรือสภาพสังคมหรือการบรรยายการกระทำของตัวละคร เช่น การเดินทางในคำประพันธ์แบบนิราศซึ่งวรรณคดีประเภทนี้มีเป็นจำนวนมากและเคยมีผู้เข้าใจว่าเป็นวรรณกรรมสังคม แต่วรรณกรรมดังกล่าวเป็นเพียงวรรณกรรมสะท้อนสังคมเพราะเป็นการบรรยายสภาพสังคมโดยกวีไม่ได้คำนึงถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของตนในฐานะสมาชิกของสังคมที่อาจมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นๆ เลย"²²

เจตนา นาควัชระ กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความรู้สึกและความนึกคิดของมนุษย์และสังคม"²³ นอกจากนั้น ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้กล่าวว่า "ทุกชุมชน ทุกสังคมมีวรรณคดีในรูปใดรูปหนึ่ง แล้วแต่ระดับและลักษณะของความเจริญของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ สังคมกรีกเป็นสังคมที่เจริญทางศิลปวิทยาการเกือบทุกสาขา จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าจะได้มีวรรณกรรมชั้นเยี่ยมตกทอดลงมาถึงคนในปัจจุบัน สังคมอินเดียมีความเจริญทางด้านปรัชญาและทางจิตจึงมีวรรณกรรมชั้นวิศิษฐ์ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่าวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์จริง"²⁴

²² สุธา ศาสตรීම, วรรณคดีเปรียบเทียบ, หน้า 118-119.

²³ เจตนา นาควัชระ, ทฤษฎีพื้นฐานของวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและคำสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520), หน้า 30.

²⁴ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 1.

วรรณกรรมจึงเป็นผลผลิตทางสังคมมากกว่าเพียงใช้การจินตนาการเพื่อฝันเป็นส่วนตัว วรรณกรรมไม่เป็นเพียงเครื่องแสดงความเป็นจริงทางสังคม แต่เป็นส่วนสำคัญของการกำหนดความเป็นไปในสังคม และขณะเดียวกันก็มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย วรรณกรรมจะแสดงให้เห็นถึงบรรทัดฐานทางสังคม วิถีชีวิต ค่านิยมและความคาดหวังในสังคมซึ่งอาจอนุมานจากทัศนคติและพฤติกรรมตัวละครได้²⁵ กวีไม่เพียงสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของตนเองเท่านั้น แต่ยังต้องการให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านไม่ทางใดก็ทางหนึ่งด้วย ดังนั้นคุณค่าของผลงานจึงขึ้นอยู่กับว่าได้ให้ประโยชน์อะไรแก่ผู้อ่านและมีผลกระทบอย่างไรต่อสังคม นอกเหนือไปจากคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์²⁶

สรุปอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมได้ดังนี้

2.2.1 วรรณกรรมสามารถชี้นำสังคม วรรณกรรมที่ดีต้องมีความมุ่งหวังหรือความคิดที่ลึกซึ้งกว่าธรรมดา ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมบางประเภทจึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม ความงดงามของภาษาจะมีคุณค่ามากขึ้นถ้าสามารถปลุกเร้าความรู้สึกนึกคิดหรือสามารถชี้นำความคิดของผู้อ่านได้หากผู้อ่านคล้อยตามจนมีการลงมือปฏิบัติจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในที่สุด²⁷ ซึ่งวรรณกรรมประเภทคำสอน ศาสนาหรือสุภาษิต จะมีอิทธิพลต่อค่านิยม และการปฏิบัติตนของคนในสังคม โดยอิทธิพลของวรรณกรรมประเภทนี้จะค่อยแทรกซึมเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิต ความนึกคิด คตินิยมโดยไม่รู้ตัว ตลอดจนเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคม รามเกียรติ์ถือเป็นวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นถึงคตินิยมเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรม พระรามเป็นตัวอย่างที่ดีในการเป็นลูกที่ดี พี่ที่ดี นักปกครองที่ดีและสามีที่ดี นางสีดาเป็นตัวอย่างสตรีที่ดี ภรรยาที่ดี หนุมานเป็นตัวอย่างของทหารที่ดี ชื่อสัตย์ กล้าหาญและฉลาด การเป็นตัวอย่างที่ดีของตัวละครเหล่านี้ถ่ายทอดไปยังประชาชนผู้อ่านโดยทั่วไป และยังส่งอิทธิพลไปยังกวีด้วยกันที่จะ

²⁵ ยุรฉัตร บุญสนิท, "วรรณคดีกับสังคมเมือง" ในเอกสารการสอนชุดวิชา พัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วย 8-15. (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2535), หน้า 721.

²⁶ ชัดสุณี สินธุสิงห์ (บรรณาธิการ), วรรณคดีที่ศนา. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 25.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

นำไปใช้เป็นแนวเทียบเคียง²⁸ เช่น ข้อความในเรื่องขุนช้างขุนแผน ได้เอ่ยเปรียบเทียบความซื่อสัตย์ของนางสีดาไว้ว่า

"ถ้าเจ้าซื่อครองสัตย์สุจริต นิดหนึ่งเหมือนสีดาหาว่าไม่"²⁹

2.2.2 อิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อพฤติกรรมของคนในสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.2.2.1 อิทธิพลในการเลียนแบบพฤติกรรมของตัวละคร
อิทธิพลของตัวละครหรือพฤติกรรมของตัวละครส่งผลต่อผู้อ่าน เช่น การที่สตรีอยากเลียนแบบพฤติกรรมของนางสีดาที่มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระรามเพียงผู้เดียว เพราะเชื่อว่าเป็นการทำให้สามีรักมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นการยึดมั่นอุดมการณ์ที่รักในเกียรติยศและศักดิ์ศรีของตนเอง เป็นต้น

2.2.2.2 อิทธิพลทางบวกและลบในพฤติกรรมของตัวละคร
พฤติกรรมของตัวละครในวรรณกรรมอาจส่งผลต่อผู้อ่านวรรณกรรมให้มีพฤติกรรมทางบวกและทางลบได้ พฤติกรรมทางลบ ได้แก่ ความก้าวร้าว หึงงาย โสท่งในความเก่งกล้าสามารถของตน เช่น อินทรชิตและทศกัณฐ์ เจ้าชู้เหมือนหนุมาน พาลีและทศกัณฐ์ ความอิจฉาริษยาของนางไถยเกยี่และนางสุรปนขา พฤติกรรมทางบวก ได้แก่ ความซื่อสัตย์ต่อสามีของนางสีดา ความกตัญญูรู้คุณของนางมณฑาและนางเบญจกาย เป็นต้น

2.2.3 อิทธิพลในการสร้างสำนึกร่วมกันในความเป็นชาติ วรรณกรรมเป็นสิ่งผูกพันทางจิตใจของคนในชาติให้มีความสำนึกว่าอยู่ร่วมกันในชาติเดียวกัน เพราะวรรณกรรมเป็นการสะท้อนตัวตนของวัฒนธรรมที่แสดงความเป็นชาติ กล่าวคือ ผลงานสร้างสรรค์ของกวีในชาติเดียวกันจะมีลักษณะร่วมตามลักษณะและชนบประเพณีที่กวีเหล่านั้นมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะป็นด้านชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคม หรือความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เหล่านี้เป็นลักษณะประจำชาติที่สะท้อนออกมาทางวรรณกรรมด้วยภาษาที่ไพเราะงดงาม ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก

²⁸ สุจิตรา จรจิตร, มนุษย์กับวรรณกรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, 2547), หน้า 38.

²⁹ กรมศิลปากร, ขุนช้างขุนแผน. (กรุงเทพมหานคร : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2522), หน้า 125

รักชาติร่วมกัน เพราะต่างรู้สึกว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ประเพณีและภาษาเดียวกัน³⁰ ความรู้สึกของคนในชาตินั้น เกิดขึ้นด้วยจินตนาการและความรู้สึกนึกคิด ดังคำกล่าวของ Lafcadio Hearn ที่ว่า "ความรู้สึกของชาติไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยผ่านสมองมันจะต้องผ่านหัวใจ และมีบุคคลเพียงพวกเดียวเท่านั้นที่มีความสามารถในการสร้างความรู้สึกทางหัวใจได้ คือ พวกนักวรรณคดี"³¹ เช่น เชื่อว่ามหากาพย์รามายณะมีเค้าโครงเรื่องมากจากการสู้รบระหว่างชนเผ่าอารยันและดราวิเดียน โดยแสดงให้เห็นว่าพวกอารยันซึ่งมีผิวขาวและเป็นผู้นำชนนั้นเป็นฝ่ายธรรมะ ส่วนดราวิเดียนซึ่งมีผิวดำและเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมอยู่ฝ่ายอธรรมเพราะเป็นผู้แพ้ด้วยความมดงทางวรรณศิลป์

2.3 อิทธิพลของสังคมที่มีต่อวรรณกรรม

2.3.1 อิทธิพลของสังคมต่อรูปแบบของวรรณกรรม รูปแบบของการประพันธ์มักเป็นไปตามแนวโน้มของแต่ละยุคสมัย ก็ถูกจำกัดไว้ด้วยสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยให้รูปแบบคำประพันธ์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความเป็นไปในสังคมแต่ละยุค ซึ่งแม้แต่ในความคิดผู้สร้างสรรค์ก็ไม่สามารถจินตนาการไปไกลเกินความเป็นจริงได้³² เช่น ในวรรณกรรมของไทยลักษณะการพรรณนาต่างๆ ก็ยังยึดหลักประเพณีดั้งเดิมเป็นหลัก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ บทชมโฉม มักใช้ความเปรียบเรื่องของความงามคล้ายกัน เช่น เปรียบเทียบดวงตากับดวงตาของเนื้อทราย ใบหน้ากลมเหมือนพระจันทร์ ปากเหมือนดอกบัวแย้ม จมูกงอเหมือนขอคิ้วโค้งเหมือนคันธนูของกามเทพ แขนเหมือนงวงช้าง ขาเหมือนลำกล้วย ลำคองามเหมือนหยอยสังข์ คือ มีหญิงนเป็นรอยริ้วได้ 3 เส้น เหล่านี้เป็นความงามของสตรีในอุดมคติหากแต่พิจารณาอย่างลึกซึ้งจะพบว่าลักษณะของความงามดังกล่าวน่าจะเป็นลักษณะของสตรีอินเดียมากกว่าจะเป็นสตรีไทย³³ ซึ่งลักษณะการชมโฉมเช่นนี้พบอยู่มากมายในวรรณกรรมของไทย

³⁰ กรมศิลปากร, ขุนช้างขุนแผน, หน้า 43-44.

³¹ ชัดสุณี สินธุสิงห์ (บรรณาธิการ), วรรณคดีทัศน, หน้า 41.

³² สถาพร ศรีสังข์, "วรรณกรรมกับสังคม" ในเอกสารประกอบการบรรยายวิชา มนุษย์กับวรรณกรรม วันที่ 2-4 ธันวาคม เอกสารโรเนียว

³³ คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ100ปีพระยาอนุมานราชธน, ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและเทพนิยายสงเคราะห์. (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา ,2531), หน้า 66-75.

ตัวอย่างเช่น บทเทศกัณฐ์แอบมองนางสีดาในรามเกียรติ์ ฉบับพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ดังนี้

“พิศพัคตร์ผ่องพัคตร์ดั่งจันทร์	พิศขนงก่งอนดั่งคันศัลปี
พิศเนตรดั่งเนตรมฤคิน	พิศทนต์ดั่งนิลอันเรียบราบ
พิศโอรุ์ดั่งหนึ่งจะแยมสรวล	พิศนวลดั่งสีมณีฉาย
พิศปรางดั่งปรางทองพราย	พิศกรรมคล้ายกับบุษบง
พิศจรูโรดั่งหนึ่งแกล้งวาด	พิศศอวิลาสดั่งคองหงส์
พิศกรดั่งวงคชาพงศ์	พิศทรงดั่งเทพกิงรา
พิศถันดั่งปทุมเกสร	พิศเอวเอวอ่อนดั่งเลขา
พิศผิวผิวผ่องดั่งทองทา	พิศจรตริยาก็จับใจ
ยิ่งพิศยิ่งเพลินจำเริญรัก	พระยายักษ์ครวญคิดพิศมัย
ล้ำราญแยมยัมพรัมไพโร	ก็ตรงเข้าไปยังกุฎี” ³⁴

ตัวอย่าง ใน “เรื่องลิลิตพระลอ” ดังนี้

“พิศกรรมงามเพริศแพรว	กลกลีบบงกชแก้ว
อิกแก้มปรางทอง เทียบนาฯ	
ทำนองนาสิกให้	คือ เทพนฤมิตไว้
เปรียบด้วยชอกามาฯ	
พระโอรุ์งามดั่งแยม	ศคืออยู่เยียวยะแยม
พระโอรุ์ไฉ่งามตรู บารมีฯ” ³⁵	

2.3.2 อิทธิพลของสังคมต่อเนื้อหาของวรรณกรรม ความนิยมของเรื่องราว ในวรรณกรรมย่อมแตกต่างกันไปตามยุคสมัย ในอดีตเรื่องราวในวรรณคดีมักอยู่ในวงแคบ เช่น ศาสนา การสดุดีพระเกียรติ บทประกอบพิธีกรรม พงศาวดาร สงคราม กฎหมาย ตำราความรู้ต่างๆ ซึ่ง

³⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “รามเกียรติ์ (บางตอน)” ใน ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. ลลิตาณัติศกุล วันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538, หน้า 69.

³⁵ กรมศิลปากร, “ลิลิตพระลอ” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท น.พ.สวน กมลนาวิณ ร.น. ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส วันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510

ความนิยมย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของบ้านเมืองเป็นตัวกำหนด ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความเจริญเรื่องราวในวรรณกรรมจึงมีความหลากหลายมากขึ้น พลศักดิ์ จิรไกรศิริ กล่าวว่³⁶ เนื้อหาของวรรณกรรมจะไม่ตายตัว แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พัฒนาการทางสังคมจะเป็นเครื่องกำหนดเนื้อหาของวรรณกรรมทุกยุค งานวรรณกรรมจะไม่มีทางซ้ำกันทางด้านเนื้อหาเลย เช่น เนื้อหาแบบไตรภูมิพระร่วงจะไม่เกิดขึ้นอีกในปัจจุบัน ซึ่งมีการคลี่คลายขยายตัวทางสังคมไปจากสังคมสมัยสุโขทัยมาก เป็นต้น

2.3.3 อิทธิพลของสังคมต่อภาษาของวรรณกรรม ผู้สร้างสรรคไม่ว่าอยู่ในสังคมหรือยุคสมัยใดก็ตามมักถูกอิทธิพลของสังคมครอบงำวรรณกรรมในเรื่องของภาษา ผู้สร้างสรรคจำเป็นต้องใช้ภาษาเดียวกับที่สังคมนิยมเสมอ เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นปัญหาในการสื่อสารระหว่างผู้สร้างสรรคกับผู้อ่านได้

นอกจากอิทธิพลของสังคมจะมีต่อองค์ประกอบของวรรณกรรมดังที่กล่าวแล้วข้างต้น วรรณกรรมยังมีหน้าที่ในการรับใช้สังคมในประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.4 วรรณกรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครอง

วรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในฐานะที่วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความหมายของ "การเมือง" มีความตระหนักคุณค่าต่างกันไปตามความเข้าใจของแต่ละคน เช่น ในแง่ของระเบียบวิธีของสังคมเพื่อสนับสนุนความสุขความเจริญของมนุษย์ในสังคม ทั้งทางด้านส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่และขจัดอุปสรรคและความอยุติธรรมต่างๆ หรือกุศโลบายในการสร้างความสงบสุขและความเจริญของสังคมหรือชาติ³⁷ เป็นต้น ดังนั้นถ้าจะพิจารณาการเมืองตามความหมายอย่างสามัญจะเห็นว่าการเมืองกับวรรณกรรมย่อมมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลแก่กันจนแยกออกจากกันได้ยาก การเมืองอาจจะเข้าแทรกปนอยู่ในวรรณกรรมทั้งลักษณะองค์ประกอบเชิงซ้อนโดยก็ไม่ได้ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งอาจมีบางครั้งที่นักวิเคราะห์วรรณกรรมเจตนาให้เป็นผลทางการเมืองจึงเลือกหยิบยกเอาบางจุดในวรรณคดีมาชี้เน้นให้เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองทั้งที่ข้อเท็จจริงอาจมิได้เป็นเช่นนั้นก็ได้

³⁶ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, วรรณกรรมการเมือง. (กรุงเทพมหานคร : กราฟิการ์ต ,2522), หน้า 53.

³⁷ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,2525), หน้า 93.

แต่โบราณมาสถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีหน้าที่ชุบเลี้ยงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กวีจึงมีความใกล้ชิดกับสถาบันนี้มาก เพราะมีประสบการณ์ในราชสำนักมากกว่าประสบการณ์ ภายนอก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วรรณกรรมของไทยกล่าวถึงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มากกว่าชีวิตของคน ธรรมดาสามัญ ในสังคมไทยถือว่าคนมีชนชั้นต่างกันตามบุญวาสนาหรือบุญกรรมมากกว่า พฤติกรรมเฉพาะตัว³⁸ ด้วยเหตุนี้ตัวละครในวรรณกรรมของไทยจึงมักมีบทบาทตามศักดิ์แห่งบุญ ตามชาติกำเนิด ตัวเอกมักเป็นพวกบุญหนักศักดิ์ใหญ่และดีพร้อม เข้าทำนองตักน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ ส่วนตัวร้ายก็มักจะมีความชั่วร้ายสารพัด ตัวละครอื่นๆ ก็จะถูกแบ่งชั้นให้ต่างกันทั้งทางด้านฐานะ สติปัญญาและบทบาท ผู้ต่ำศักดิ์ด้วยวาสนาแม้จะมีความสามารถเด่นในบางประการ ก็เพียงเพื่อช่วยเสริมแต่งบุญบารมีของตัวเอกเท่านั้น เนื่องจากค่านิยมในวรรณกรรมของชนชั้นสูงมีมากและไทยยังยึดถือหลักศิลปศาสตร์ของชาวอินเดียทำให้ไทยถือว่าวรรณกรรมเป็นของสูง พระมหากษัตริย์ของไทยนอกจากเป็นนักรบ นักปกครอง จะต้องทรงศึกษาและฝึกฝนวิชาการ ประพันธ์และวรรณกรรมด้วย³⁹ เช่น พระนามของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นกวีมีปรากฏอยู่ใน ประวัติศาสตร์หลายพระองค์ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมี "พระมหาธรรมราชาลิไท" ทรงพระราชนิพนธ์ "เรื่องไตรภูมิพระร่วง" "สมเด็จพระนารายณ์มหาราช" ทรงเป็นกวี 1 ใน 3 ที่ร่วมกัน สร้างสรรค์ "เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์" และ "พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ" ทรงพระราชนิพนธ์ "เรื่องลิลิตพระลอ" ในสมัยอยุธยา "พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช" ทรงพระราชนิพนธ์ "เรื่องรามเกียรติ์" ในสมัยกรุงธนบุรี และในสมัยรัตนโกสินทร์ "พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช" รัชกาลที่ 1 "พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" รัชกาลที่ 2 "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" รัชกาลที่ 4 และ "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" รัชกาลที่ 6 ล้วนแต่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ด้วยกันทั้งสิ้น จึงทำให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่มีความสนใจในกวีและวรรณกรรมด้วย เพราะพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสนใจ และเป็นองค์อุปถัมภ์

อีกทั้งเมื่อใดก็ตามที่วรรณกรรมเสื่อมทรามลงพระมหากษัตริย์มักทรงเป็นกวีเอง ด้วยทรงโปรดให้ทำนุบำรุงให้เฟื่องฟูขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สมัยรัตนโกสินทร์บ้านเมืองถูกทำลาย จากผลของสงครามครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้ศิลปะของชาติสูญหายไปเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้สร้างหนังสือเก่าๆ ที่ถูกทำลายขึ้นไว้ดังเก่า⁴⁰ หนังสือที่เป็นแบบแผนในการปกครองประเทศ เช่น กฎหมาย ตำรา

³⁸ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, หน้า 13.

³⁹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 142.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143-144.

ราชประเพณี พระราชพงศาวดาร ก็โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมลูกขุนและผู้เชี่ยวชาญช่วยกันเรียบเรียงหนังสือที่ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งขึ้นใหม่แล้วทรงตรวจแก้ไขโดยที่ต้นฉบับเดิมได้สูญหายไป ได้แก่ รามเกียรติ์ อิเหนา อุณรุท เพราะเคยปรากฏหลักฐานว่ามีไว้สำหรับเล่นละครในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

นอกจากนี้มีวรรณกรรมบางเรื่องที่ผู้สร้างสรรค์มีจุดประสงค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมอย่างชัดเจน เช่น "บทละครเรื่องรามเกียรติ์" ใน "พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย" รัชกาลที่ 2 ทรงมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการแสดงละคร เพราะพระองค์ได้เลือกสรรคำที่ง่ายต่อการประดิษฐ์ทำรำ

2.5 วรรณกรรมเป็นสื่อในการเผยแพร่ความคิด

วรรณกรรมสามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติให้แก่คนในสังคมได้ เช่น คำสอนในเรื่องพาลีสอนน้อง ทศรถสอนพระราม พิณกสอนเบญจกาย กฤษณาสอนน้อง สุภาสิตพระร่วง ล้วนถูกนำมาเผยแพร่แนวความคิดและปฏิบัติแก่คนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่าง บทกลอนในเรื่อง "พิณกสอนเบญจกาย" ดังนี้

“ตัวเป็นหญิงสิ่งไรไม่สันทัด
ให้เจนจัดในทำนองของคาวหวาน
ถึงจะเป็นเจ้าจอมหม่อมพนักงาน
คงโปรดปรานได้ชื่อเป็นมือดี
สารพัดหัดให้เป็นวิชา
เขาย่อมว่าชาววังช่างบายศรี
รู้ไว้เมื่อเมื่อน้ำได้สามมี
ถึงเป็นที่ท่านผู้หญิงอย่าทิ้งครว
ดูจัดแจงแต่งหาโภชนาหาร
พนักงานของสตรีแมนมีผิว
ให้เกรงกราบสามมีที่เป็นกลัว

รู้ฝากตัวรักกายเสียด้ายงาม"⁴¹

2.6 วรรณกรรมเป็นเครื่องบันทึกเหตุการณ์สภาพสังคม

วรรณกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมสร้างสรรค์ขึ้น จึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสังคมด้วยเหตุนี้วรรณกรรมจึงสามารถทำหน้าที่บันทึกภาพของสังคมในแต่ละสมัยได้ด้วย เช่น ข้อความในศิลาจารึกว่า "...ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ หัน ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจกกล่าวถึงเจ้าขุนปรี ไปส่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไถยินเรียก เมื่อถามสวนความแต่มันด้วยชื่อไพร่ในสุโขทัยนี้จึงชม..."⁴² จากข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่าเป็นภาพจากพระมหากษัตริย์จะทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนแล้วยังเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าเฝ้าพระองค์ท่านได้อีกด้วย

2.7 วรรณกรรมเป็นเครื่องมือสะท้อนความจริง

เมื่อพิจารณาถึงต้นกำเนิดของวรรณกรรมตามตำนานของชนชาติต่างๆ พบว่า "ตำนานหนึ่งๆ ล้วนแฝงความจริงส่วนหนึ่งเอาไว้ แม้ไม่ใช่ความจริงทั้งหมดก็ตาม"⁴³ กล่าวคือ วรรณกรรมมักเกิดจากความชื่นชมยินดีในวีรกรรมของวีรบุรุษ เช่น มหากาพย์รามายณะและมหากาพย์ของอินเดีย ซึ่งหากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ที่นำมาสร้างเป็นเนื้อหาก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตในแง่มุมต่างๆ ซึ่งสามารถพบเห็นและมีอยู่ในชีวิตจริง ทั้งในส่วนของธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ พฤติกรรมและธรรมชาติแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น⁴⁴ สาเหตุที่วรรณกรรมต้องแฝงความจริงไว้ 1 ส่วนเพราะวรรณกรรมเป็นการถ่ายแบบชีวิตโดยจำลองและสะท้อนออกมาในรูปของศิลปะที่ต้องอาศัยความงาม ความละเอียดอ่อนอารมณ์มากล้นกรอง ประดับแต่งความจริงในรูป

⁴¹ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส, ทศกคตะสอนบุตร, พาลีสอนน้อง, พิภกสอนเบญจกายและกฤษณาสอนน้องคำฉันท์. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทในดิงเกล-โอลิมปิค จำกัด, 2506), หน้า 45.

⁴² กรมศิลปากร. ศิลาจารึก. (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2510), หน้า 8.

⁴³ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. หน้า 4.

⁴⁴ กาญจนา วิชญาปกรณ์, แนวทางการวิจัยวรรณคดี. (พิษณุโลก : ภาควิชาภาษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542), หน้า 62.

ของความลวงอย่างกลมกลืน จนมีความสมจริง⁴⁵ เพื่อให้ติดตามเรื่องราวต่างๆ อย่างเพลิดเพลิน ถ้าศึกษาวรรณกรรมของแต่ละสังคมและแต่ละยุคสมัยจะพบว่าวรรณกรรมในส่วนนั้นๆ ล้วนแต่เรียบเรียงด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในช่วงนั้นๆ ทั้งสิ้น วรรณกรรมจึงสามารถเป็นเครื่องมือในการสะท้อนชีวิตและสังคม ในมุมมองกลับกันจะเห็นว่าวรรณกรรมก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปเพื่อสนองความต้องการของสังคมในช่วงเวลานั้นๆ

ตัวอย่างเช่นตำนานในการรจนามหากาพย์รามายณะของฤาษีวาลมิกิ (Valmiki) ดังนี้⁴⁶ ในประเทศอินเดียศิลปะมีความสัมพันธ์กับศาสนาและปรัชญา ดังนั้นศิลปะจึงมักเป็นเครื่องอุปกรณ์ทางด้านศาสนา การก่อสร้าง การทำรูปเคารพ ล้วนมีกำเนิดอ้างอิงถึงศาสนาทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้พิธีโยคะของศาสนาฮินดูจึงได้ถูกดัดแปลงนำมาประกอบศิลปะด้วย ก่อนที่ศิลปินฮินดูจะแสดงความคิดใดๆ โบราณจารย์ได้สอนไว้ว่าควรประกอบพิธีโยคะเพื่อจะได้เห็นสิ่งที่ต้องการแสดงออกไปเป็นรูปร่างที่เด่นชัดยิ่งขึ้น ตามตำนานปรากฏว่าฤาษีวาลมิกิ ผู้ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้รจนามหากาพย์รามายณะนั้น เชื่อกันว่าก่อนที่จะลงมือสร้างสรรค์มหากาพย์เรื่องดังกล่าวได้ ประกอบพิธีโยคะก่อน โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออกและจินตนาการตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ จากนั้นจึงเริ่มทำพิธีโยคะและพิจารณาเรื่องที่จะแต่ง ด้วยอำนาจของพิธีโยคะที่ทำนี้ฤาษีวาลมิกิ มองเห็นพระราม พระลักษมณ์และนางสีดารวมทั้งท้าวทศรถและพระมเหสีมาปรากฏเป็นตัวตนอยู่ตรงหน้า มีการเจรจาและเคลื่อนไหวอริยาบถต่างๆ ฤาษีวาลมิกิได้เห็นทุกสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต และสิ่งที่ยังจะเกิดขึ้นในอนาคตเหมือนดั่งเห็นผลไม้ในฝ่ามือของตน และเมื่อท่านได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างด้วยอำนาจของสมาธิแล้วฤาษีวาลมิกิจึงได้เริ่มลงมือประพันธ์ เป็นต้น

วรรณกรรมสร้างจากความจริงของชีวิตและยึดถือความจริงในชีวิตเป็นหลัก เรื่องที่ดูไม่มีมูลความจริงหรือนิยายปรัมปราล้วนแต่อ้างอิงชีวิตจริงทั้งสิ้น ปาฏิหาริย์หรือสิ่งอัศจรรย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมเป็นเพียงระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายซ่อนเร้นอยู่รอให้ผู้อ่านตีความต่อไป⁴⁷ ซึ่งวรรณกรรมทำให้สามารถมองเห็นชีวิตด้านต่างๆ โดยผ่านกระบวนการกลั่นกรองจากบุคลิกลักษณะและรสนิยมของผู้สร้างสรรค์หรือกวี จากประสบการณ์ชีวิตด้านนั้นๆ และทัศนคติที่ลึกซึ้ง มองเห็นความสำคัญของชีวิตมากกว่าคณาธรรมดาสามัญทั่วไป นอกจากนั้นยังมีความสามารถพิเศษที่ชวนให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมและมีความรู้สึกนึกคิดคล้ายคลึงตามไปกับผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมด้วย ดังนั้นวรรณกรรมก็คือชีวิตนั่นเอง การอ่านและการเรียนวรรณกรรมจึงนอกจากเป็นการขยายวงของประสบการณ์ของผู้อ่าน ด้วยวิธีการนำผู้อ่านเข้าสู่ชีวิตอันกว้างขวาง

⁴⁵ เจตนา นาควัชระ, ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี, หน้า 47.

⁴⁶ สุธา ศาสตรี, วรรณคดีเปรียบเทียบ, หน้า 121-122.

⁴⁷ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 16.

และหลากหลายยิ่งกว่าชีวิตจริงของผู้อ่านมากมายแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านมีความสัมพันธ์ทางจิตใจกับเพื่อนมนุษย์เกินกว่าที่เราคาดหวังว่าจะได้จากใครในชีวิต

จากการศึกษาเรื่องรามเกียรติ์นั้นแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ได้กำเนิดขึ้นมาเพื่อการรับใช้สังคมในด้านต่างๆ เช่น การขัดเกลาผู้คนในสังคม การแฝงคติธรรมเพื่อให้คนในแต่ละชนชั้นประพฤติปฏิบัติตาม หรือเพื่อเป็นการควบคุมสังคมโดยทางอ้อม เนื่องจากวรรณคดีเป็นภาพสะท้อนของสังคมโดยเฉพาะสังคมของชนชั้นสูง เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบาย ความเป็นไปและชะตากรรมของอาณาจักร วรรณกรรมจึงเป็นภาพสะท้อนของความปรารถนาที่จะสร้างสังคมให้เกิดขึ้นตามจินตนาการของผู้เขียนซึ่งอาจจะถูกครอบงำทางความคิดด้วยอิทธิพลของชนชั้นปกครองหรือประสบการณ์ของผู้เขียนก็ตาม นอกเหนือไปจากการบอกเล่าเหตุการณ์ในขณะนั้น ดังนั้นการศึกษาวรรณคดีที่ไม่ใช่ประวัติศาสตร์โดยตรงก็สามารถที่จะสะท้อนภาพความเป็นจริงของสังคมและประวัติศาสตร์ได้

กล่าวคือ การสร้างจินตนาการของผู้สร้างสรรคมีรากฐานของแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากประสบการณ์หรือสภาพความเป็นจริงของสังคม จากนั้นจึงประมวลเหตุการณ์แล้วถ่ายทอดความคิดผ่านทางจินตนาการเป็นเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวรรณคดี บางครั้งวรรณคดีจึงมีลักษณะของการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น ในกรณีเรื่องมหาภารตะและรามายณะได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พิสูจน์ได้จากการเปรียบเทียบหลักฐานทางประวัติศาสตร์กับระยะเวลาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวรรณคดี ดังที่ Dr. S.R. Rao นักโบราณคดีชาวอินเดียได้ขุดพบซากเมืองท่าโบราณบริเวณชายฝั่งตะวันตกของอินเดียใกล้กับทะเลอาหรับหลังจากขุดลึกลงไป 100 เมตร ได้พบเศษหอย เครื่องปั้นดินเผาและเหรียญตราที่มีคำจารึกว่า "Dwarka" ซึ่งเป็นชื่อเมืองเดียวกับเมืองของพระกฤษณะที่จมหายไปใต้น้ำราว 1300 - 1320 ปีก่อนคริสตกาล ตรงตามตำนานเรื่องมหาภารตะที่กล่าวถึงที่ตั้ง ลักษณะเมืองและรูปแบบทางศิลปะของเมือง "Dwarka" ทุกประการ⁴⁸ นอกจากนี้ลักษณะนิสัยของตัวละครต่างๆ ในวรรณคดีสามารถสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเป็นอยู่แฝงอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของตัวละครและโครงเรื่องเสมอ⁴⁹ เมื่อผู้อ่านที่พิจารณาจะรู้สึกและรับรู้ได้เอง การสร้างมายาทางวรรณคดีจึงจำเป็นเพื่อใช้ในการโน้มน้าวผู้อ่านให้รับรู้เรื่อง

⁴⁸ Dr.S.R.Rao "Secrets of the Deep in Asia," www.discoverychannelasia.com วันที่ 28 มีนาคม 2547.

⁴⁹ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมไทยเบื้องต้น. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2528) หน้า 26 -28

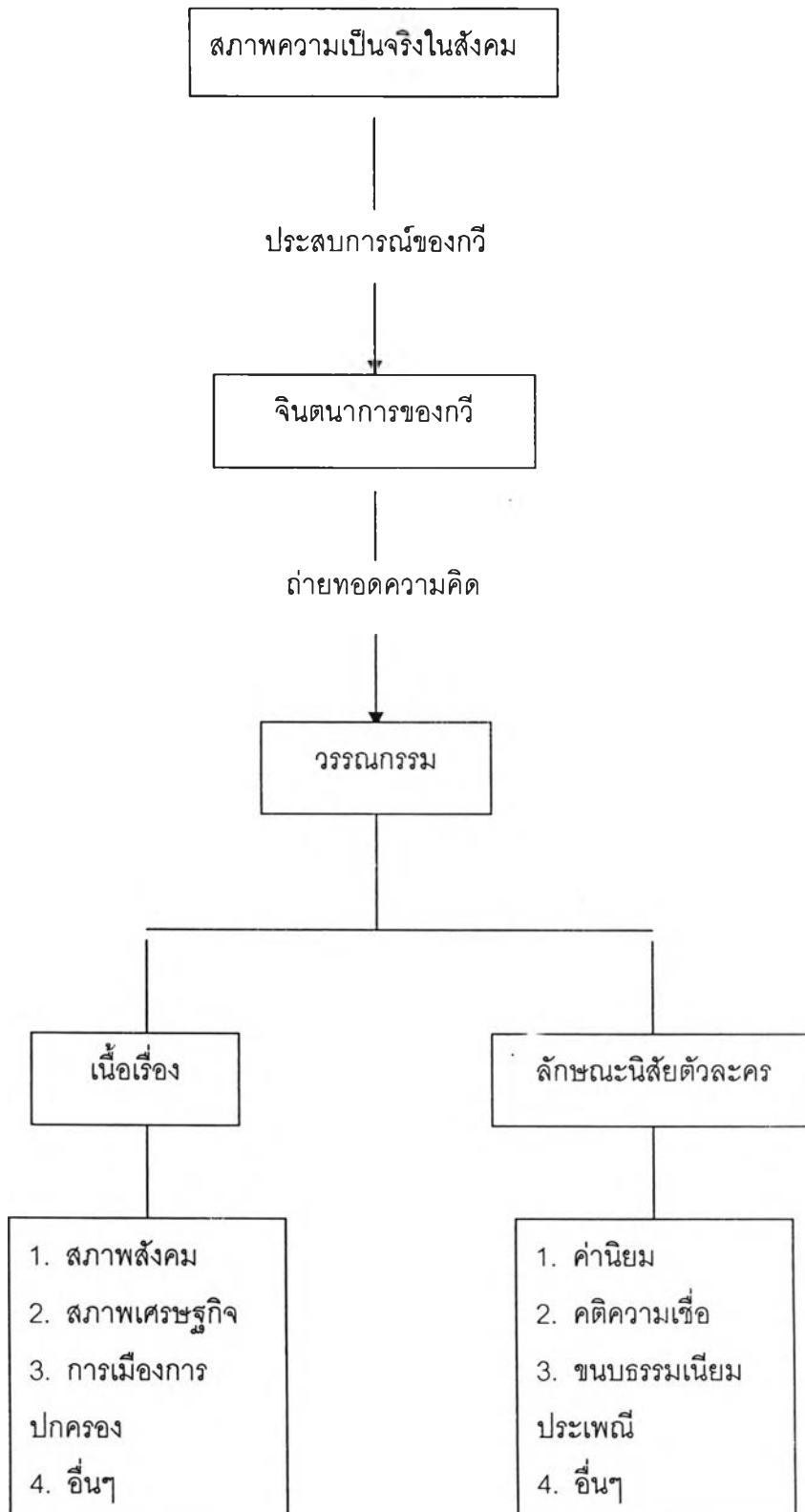
ที่สร้างสรรคจินตนาการให้ดูราวกับเป็นเรื่องจริง⁵⁰ เห็นได้จากภาษิตติดปากชาวอินเดียว่า "สิ่งใดไม่มีในมหากาณะ สิ่งนั้นก็ย่อมไม่มีในกาณะวรรณะ คือ ประเทศอินเดีย" ซึ่งกินความถึงมหากาพย์รามายณะด้วย⁵¹

ถึงแม้เรื่องรามายณะในประเทศต่างๆ เช่น อินเดียไทย จะได้รับอิทธิพลมาจากรามายณะของอินเดียเช่นเดียวกัน แต่ความแตกต่างทางสภาพสังคม วัฒนธรรม ค่านิยมขนบธรรมเนียมและประเพณีทำให้รามายณะในแต่ละประเทศต่างกันในระยะเยียดปลีกย่อย เช่น มูลเหตุที่ทำให้ทศกัณฐ์ลักตัวนางสีดาฉบับของประเทศไทยนั้น คือ ทศกัณฐ์ฟังนางสุรปนาขบรยายถึงรูปโฉมของนางสีดาเลยนึกรักขึ้นมาจึงวางแผนลักตัวนางสีดาไป ในขณะที่รามายณะบาทลีมีมูลเหตุจากการพระลักษณลงโทษนางสุรปนาขจนเสียดโฉมทศกัณฐ์จึงลักตัวนางสีดาไปเพื่อเป็นการแก้แค้น เป็นต้น⁵² อย่างไรก็ตาม เรื่องรามายณะไม่ว่าในฉบับใดก็ตามตัวละครหลักของเรื่องก็ยังคงอยู่ ได้แก่ นางสีดา พระราม พระลักษณและทศกัณฐ์ ซึ่งอาจจะมีการเรียกชื่อตัวละครแตกต่างกันไปตามอิทธิพลของเรื่องรามายณะในแต่ละประเทศจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปเป็นแผนภาพที่ 2 ดังนี้

⁵⁰ เจตนา นาควิษระ, ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี, หน้า 62 – 67.

⁵¹ พระยาอนุমানราชธน, รวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์, หน้า 92- 93.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 156, 189.

แผนภาพที่ 2 แผนผังสรุปแนวคิดเรื่องวรรณกรรมกับสังคมโดยผู้วิจัย

2.8 สรุปแนวคิดวรรณกรรมกับสังคม

จากแนวคิดวรรณกรรมกับสังคมจะเห็นได้ว่าวรรณกรรมสามารถเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงของสภาพสังคมได้จากการที่กวีถ่ายทอดจินตนาการและโครงสร้างความคิดต่างๆ ผ่านตัวละครและเรื่องราวทั้งหลายที่ปรากฏในวรรณกรรม

อย่างไรก็ตามวรรณกรรมล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับสังคมในทุกส่วน เช่น การเมืองการปกครอง ศาสนา ในแง่ของวรรณกรรมเกิดขึ้นมาจากสัญชาตญาณและความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์โดยเฉพาะความกลัวภัยพิบัติธรรมชาติจนสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างพอมด หมอผีที่เป็นตัวแทนของมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย สำหรับด้านการเมืองการปกครองนั้นเนื่องจากราชสำนักเป็นผู้วางมาตรฐานอันสูงให้แก่วรรณกรรม จึงทำให้สะท้อนออกซึ่งระเบียบที่รัดกุม ซึ่งสามารถสะท้อนถึงอำนาจของผู้ปกครองและสภาพบ้านเมืองได้ เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงฟื้นฟูเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นมาอีกครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างบ้านแปลงเมืองและความสงบสุขของบ้านเมือง เป็นต้น

3. แนวคิด “สตรีนิยม” (Feminism)

กรวิภา บุญชื้อ⁵³ ได้ให้ความหมายของแนวคิดสตรีนิยมว่า หมายถึง การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ในปัจจุบันนักสิทธิสตรี (Feminists) ซึ่งหมายถึงกลุ่มบุคคลที่พยายามที่จะแก้ปัญหาการตกเป็นเบี้ยล่างของผู้หญิง แนวคิดสตรีนิยมไม่ได้ปฏิเสธเพศชายหรือไม่เห็นความสำคัญของเพศชาย แต่เป็นความพยายามที่จะลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างทั้งสองเพศ

กฤตยา อาชวนิจกุล⁵⁴ กล่าวว่าหัวใจของความเชื่อในระบบวิถีคิดของสตรีศึกษาวางอยู่แกนในการวิเคราะห์ ระบบสังคม 3 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คือ การตกผลึกของระบบ

⁵³ กรวิภา บุญชื้อ, แนวคิดการพัฒนาสตรี : มองการวิเคราะห์เชิงหญิงชาย. (กรุงเทพมหานคร : โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 18-19.

⁵⁴ กฤตยา อาชวนิจกุล, "ระหว่งกรอบกระบวนทัศน์...สตรีศึกษากับประชากรศาสตร์," ใน ประชากรไทย 60 ล้านคน : สถานการณ์นโยบายและมิติด้านการพัฒนา. อรทัย อาจอ่ำ (บรรณาธิการ), (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2540), หน้า 259-260.

วิธีคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ ประการที่สอง ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิงและ ประการที่สาม คือ โครงสร้างทางสังคมเป็นตัวกำหนดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิง โดยผ่านสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติ สถาบันการเมืองการปกครองและสถาบันทางศาสนา เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ⁵⁵ ให้มุมมองเกี่ยวกับสตรีนิยมโดยเฉพาะเรื่องของการแก้ไข ปัญหาชีวิตของขบวนการสตรีภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ว่า ขบวนการเพื่อสิทธิสตรีต้องให้ความสนใจ เรื่องการสร้างอัตวิสัยทางเพศของสตรีที่ปรากฏในมิติต่างๆ การที่ขบวนการสิทธิสตรีจะช่วยให้สตรีค้นหาความเป็นตัวตนอย่างแท้จริงนั้น ต้องไม่ลืมว่าตัวตนของสตรีจะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสังคมแต่ละสังคมด้วย สตรีจำเป็นต้องให้ความสนใจกับประสบการณ์ชีวิตที่เป็นจริงของสตรีในสังคม เพราะสิ่งนั้นคือแหล่งพลังสำคัญที่จะสร้างสรรค์การต่อสู้ทางการเมืองในชีวิตประจำวันของขบวนการเพื่อสิทธิสตรีนั่นเอง

ขบวนการสิทธิสตรีสามารถจะเป็นจุดเชื่อมทางการเมืองของบรรดาขบวนการต่างๆที่กำลังดำเนินการต่อสู้ทั้งภายในและภายนอกสถาบันได้ ซึ่งขบวนการสตรีจำเป็นต้องต่อสู้จากภายในสถาบันที่เป็นจริงของสังคมและจะต้องไม่โดดเดี่ยวเพราะมิติของ "ผู้หญิง" ด้วยการแยกตัวออกไปจากขบวนการทางสังคมอื่นๆ ในทางตรงกันข้ามขบวนการสตรีจะต้องผูกพันตัวเองเข้าไปในมิติการต่อสู้แบบอื่นๆ เช่น ปัญหาชนชั้น ปัญหาการเมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อขบวนการสิทธิสตรีจำเป็นต้องต่อสู้ภายในสถาบันของรัฐและสังคมนั้นก็จำเป็นต้องตระหนักถึงขีดจำกัดของฝ่ายต่อต้านและพลังอำนาจอันมหาศาลของโครงสร้างสังคมนิยมยุคหลังที่ขบวนการสิทธิสตรีจะต้องฝ่าข้ามไปให้ได้

จิรติ ดิงศภัทย์และสุชีลา ดันชัยนันท์⁵⁶ ได้ให้คำจำกัดความคำว่าสตรีศึกษา ร่วมกันว่า สตรีศึกษา (Women's studies) หมายถึง การศึกษาเรื่องของผู้หญิงในปริมนทลต่างๆ ที่ผู้หญิงมีปฏิสัมพันธ์ด้วย เพื่อเสนอความเป็นจริงโดยรอบด้านของชีวิตของผู้หญิง ตลอดจนสามารถอธิบายและเข้าใจปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างชายและหญิง ทั้งนี้เพื่อบรรลุเป้าหมาย

⁵⁵ กาญจนา แก้วเทพ, อิตถีศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจนเดอเพรส ,2535), หน้า 157-159.

⁵⁶ จิรติ ดิงศภัทย์และสุชีลา ดันชัยนันท์, "ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีศึกษา," ใน รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี, อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 36.

คือ เปลี่ยนแปลงสถานภาพที่เสียเปรียบของผู้หญิงด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในสังคม อันเป็นสัมพันธภาพทางอำนาจที่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิงอยู่ในปัจจุบัน โดยนัยนี้สตรีศึกษาย่อมเป็นทั้งการศึกษา “เพื่อ” และ “เกี่ยวกับ” ผู้หญิงหรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาเรื่องผู้หญิงในแนวสตรีนิยมนั่นเอง

ฉลาดชาย รมิตานนท์⁵⁷ ให้ความหมายของสตรีนิยมหรือบางครั้งเรียกทับศัพท์ไปเลยว่า Feminism นั้นว่ามีอยู่ 4 ความหมายที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ คือ

1. สตรีนิยมเป็นทฤษฎีเชิงการมองแบบภาพรวมที่ว่าด้วยสภาวะหรือลักษณะที่ผู้หญิงถูกกดขี่และอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ชายในขอบเขตทั่วทั้งโลก โดยมีความพยายามในการมุ่งสร้างญาณวิทยาหรือการแสวงหาองค์ความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้นมาแทนที่ญาณวิทยาแบบชายเป็นใหญ่ที่ประสพการณ์และความรู้ที่ผู้หญิงมีถูกตีความว่าไม่มีคุณค่า

2. สตรีนิยมเป็นทฤษฎีทางสังคม-การเมืองและการปฏิบัติการซึ่งมุ่งปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระจากความเป็นใหญ่และการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบของเพศชาย

3. สตรีนิยมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ครอบคลุมการเผชิญหน้าอย่างมียุทธศาสตร์ ยุทธวิธีกับระบบสังคมที่ปฏิบัติต่อผู้คนอย่างไม่เท่าเทียมกันบนฐานของระบบเพศ ชนชั้น วัตถุประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวของสตรี คือ มุ่งขจัดการกดขี่ผู้หญิงในทุกรูปแบบ (Oppression of Women) หมายถึง ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม

4. สตรีนิยมเป็นอุดมการณ์ที่ยื่นหยัดเป็นฝ่ายตรงข้ามเชิงวิภาษวิธีกับอุดมการณ์และปฏิบัติการทั้งหลายทั้งปวงที่ต่อต้านผู้หญิง

ชลิดาภรณ์ สงสัมพันธ์⁵⁸ ได้เสนอแนวทางการศึกษาผู้หญิงและความไม่เท่าเทียมกันทางเพศของสตรีนิยมซึ่งชลิดาภรณ์ใช้คำว่า “อิตติศาสตร์พินิจ” ว่าแนวคิดสตรีนิยมหรืออิตติศาสตร์พินิจไม่ได้เป็นเพียงกรอบการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจสังคมแต่มีลักษณะเป็น

⁵⁷ ฉลาดชาย รมิตานนท์, “ประวัติศาสตร์กับสตรีศึกษา,” ในกระจกหลายด้าน ฉายประวัติศาสตร์ (รวมบทความเรื่องในวาระครบรอบ 60 ปีชาญวิทย์ เกษตรศิริ), กาญจนี ละอองศรีและธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544), หน้า 83-86.

⁵⁸ ชลิดาภรณ์ สงสัมพันธ์, “ไทยศึกษากับอิตติศาสตร์พินิจ” ในจินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา?, ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), 2539), หน้า 501-502.

ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ของผู้หญิงด้วย โดยมีต้นกำเนิดมาจากสังคมตะวันตกที่มองว่าผู้หญิงเป็น จุดศูนย์กลางหรือเรื่องหลักของการวิเคราะห์ แนวพินิจนี้ให้ความสนใจกับสถานภาพ บทบาท และ ปัญหาของผู้หญิงในสังคม ซึ่งปฏิเสธความเชื่อที่ว่า การแบ่งหน้าที่และบทบาททางเพศ รวมทั้ง ความเป็นชายหญิงว่าเป็นเรื่องที่เกิดโดยธรรมชาติซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่อธิบายความ เป็นไปเช่นนี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากกระบวนการปลูกฝังของสังคม คือ “ผู้หญิงไม่ได้เกิด มาเป็นผู้หญิงแต่กลายมาเป็นผู้หญิง” ดังนั้นโครงสร้างความเป็นชายหญิงและความสัมพันธ์ของทั้ง สองเพศจึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ อุตติศาสตร์พินิจจึงมุ่งที่จะใช้ความรู้เกี่ยวกับสังคมที่ผู้ชายเป็น ใหญ่เพื่อเป็นหลักการในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของผู้หญิง

พรพิไล ถมังรักษ์สัตว์⁵⁹ ให้มุมมองเกี่ยวกับสตรีนิยมว่าในกระบวนการทัศน์ของ สตรีนิยมควรเป็นเรื่องของการเปลี่ยนโลกทัศน์ของผู้ชายโดยเฉพาะเรื่องการเที่ยวผู้หญิง ให้เป็นสิ่งที่ ผิดโดยได้รับการประณามจากสังคม เพราะถ้าไม่มีผู้ซื้อก็จะไม่ปรากฏผู้ชายผู้หญิงก็จะไม่ถูก ล่อลวง ความมักง่ายในเรื่องเพศเป็นสิ่งที่ควรประณาม ไม่ควรนำผู้หญิงมาบำเรอเพื่อสนอง กามตัณหาของตนซึ่งส่วนใหญ่การกระทำนั้นมักเป็นการทำไปบนความทุกข์ยากของผู้หญิง สืบ เนื่องมาจากการที่สังคมไทยยังคงมีลักษณะของชายเป็นใหญ่

ดังนั้นผู้ชายจึงควรได้รับการปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนและถือว่าเป็นหน้าที่ของ ฝ่ายชาย เพื่อให้ลดสภาพการกดขี่ผู้หญิงลงหรือถือตนเองเป็นใหญ่น้อยลง มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับ หญิง ช่วยงานภายในบ้านให้มากขึ้น สำหรับฝ่ายหญิงเองก็ควรออกมามีบทบาทในสังคมให้มาก ขึ้นตามศักยภาพของตนและพยายามทำตัวให้มีศักดิ์ศรี เคียงป่าเคียงไหล่กับชายได้ พร้อมทั้งให้ทั้ง สองเพศยึดถือคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้อง ดีงาม ไม่เอาเปรียบกัน สังคมก็คงจะไปรอดและสงบสุข มากยิ่งขึ้น

วันทนีย์ วาสิกะสิน⁶⁰ สรุปความหมายของคำว่า “สตรีนิยม” ว่าหมายถึง การ วิเคราะห์หรือการกระทำใดๆ ที่มีจุดยืนว่าความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงเป็นความสัมพันธ์ที่ ขัดแย้ง ซึ่งผู้หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบ โดยมีเป้าหมายที่จะทำความเข้าใจในสาระเพื่อการ เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะความไม่เสมอภาคระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย

⁵⁹ พรพิไล ถมังรักษ์สัตว์, ปรัชญาหญิง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 106-107.

⁶⁰ วันทนีย์ วาสิกะสิน, สังคมสังเคราะห์แนวสตรีนิยม ทฤษฎีและการปฏิบัติงาน, หน้า 2.

ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ ทั้งปัญหาในระดับจุลภาคและมหภาค ซึ่งความไม่เสมอภาคระหว่างเพศชายและหญิงเริ่มต้นจากความเชื่อและค่านิยมเรื่องเพศของเด็กทำให้เกิดการเลียดูและความคาดหวังที่แตกต่างกัน

ความพยายามที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างเพศหญิงและชายไม่ใช่ความพยายามที่จะทำให้บทบาทหรือความดีเด่นของเพศชายลดลง แต่เป็นความพยายามที่จะส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างเพศชายและหญิง เพื่อให้เห็นคุณค่าในความเป็นมนุษย์ เพราะไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงต่างก็มีภาระหน้าที่ที่สำคัญและเท่าเทียมกันต่อครอบครัวและสังคม เพราะเพศหญิงไม่ได้มีคุณค่าน้อยกว่าเพศชายแต่อย่างใด

วารุณี ภูริสินสิทธิ์⁶¹ ให้ความหมาย "สตรีนิยม" ว่า สตรีนิยมหมายถึงทั้งที่เป็นระบบคิดและขบวนการทางสังคมที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะตั้งอยู่บนการวิเคราะห์ที่ว่าผู้ชายอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบและผู้หญิงอยู่ในสภาพที่เป็นรองหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าสตรีนิยมมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองพอๆ กับจุดมุ่งหมายทางวิชาการ เป็นวิถีของทั้งความคิดและการกระทำ ส่วนในทางวิชาการสตรีนิยมมีลักษณะเป็นสหสาขาวิชาและยอมรับในประสบการณ์ส่วนตัวว่าเป็นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้โดยมีการเสนอให้ความเป็นเพศ (Gender) เป็นหน่วยเริ่มแรกของการวิเคราะห์ซึ่งถ้ามีการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงในสภาพที่เป็นกลุ่มคน ความเป็นเพศถือว่าเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่สำคัญและมักจะพิจารณาให้ผู้หญิงเป็นหน่วยหลักของการวิเคราะห์

สตรีนิยมให้ความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับอิสรภาพส่วนบุคคล ครอบครัว ราชการกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม และเรียกร้องให้มีการสร้างสมดุลใหม่ระหว่างเพศในนามของความมีมนุษยธรรมเดียวกันและเคารพในข้อแตกต่างของกันและกัน

สรุป สตรีนิยม คือ แนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายกับเพศหญิง เพื่อทำความเข้าใจต่อสถานภาพตกต่ำและถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดขี่ของสตรีเพศซึ่งบุรุษเพศเป็นผู้กระทำความรุนแรง เป็นแนวคิดเพื่อทำความเข้าใจในบทบาททางเพศของสตรีที่มีต่อสถาบันต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว รวมทั้งเป็นเรื่องของขบวนการต่อสู้ของสตรีโดยเสนอการเรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิและเสรีภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงกับชายเพราะผู้ถูกกดขี่มักจะ

⁶¹ วารุณี ภูริสินสิทธิ์, สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่

เป็นเพศหญิง ดังนั้นเพศหญิงจึงเป็นเพศที่ต้องเรียกร้องสิทธิความเสมอภาค อีกทั้งการที่สตรีนิยมพยายามมุ่งเน้นไปที่ความแตกต่างระหว่างหญิงกับชายเพราะลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น และเป็นที่มาของสถานภาพที่เสียเปรียบของผู้หญิง ดังนั้นสังคมที่หญิงและชายมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในฐานะของมนุษย์นั้น จะต้องไม่ให้ความสำคัญต่อการเอาเพศมาเป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณสมบัติของสมาชิกในสังคม

3.1 แนวคิดและทฤษฎีเรื่องสตรีนิยม (Feminism) ในตะวันตก

จากคำเปรียบในสังคมไทยที่ว่า "หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน" ได้สะท้อนให้เห็นถึง "ความเหลื่อมล้ำ" ที่ชัดเจนของโครงสร้าง "ยกย่องชายให้เป็นนายและผู้ปกครอง" ขณะที่หญิงเป็นทาสในเรือนเบี้ยและผู้เสียสละ ฐานะของผู้หญิงไทยในอดีตจึงขึ้นอยู่กับอำนาจและบารมีของชายผู้เป็นสามี จนอาจกล่าวได้ว่าภรรยาสามารถเป็นเครื่องชี้วัดฐานะของชายไทย⁶² ซึ่งพวกสอนศาสนาที่เข้ามาในประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้วทราบดี เช่น Helen Barreth Montgomery ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง "Western Women in Eastern Lands" ในปี ค.ศ. 1910 หรือตรงกับ พ.ศ. 2453 ว่า

"The Siamese formerly had a proverb which was in every man's mouth,"woman is buffalo,only man is human"⁶³

สามารถสะท้อนสถานภาพและสิทธิของสตรีไทยในสังคมอย่างชัดเจน สถานภาพของสตรีถูกกำหนดจากค่านิยมประเพณีของสังคม ทศนคติของเพศชายเกี่ยวกับระบบบิดาธิปไตย (Patriarchy) ตลอดจนความแตกต่างทางด้านชีวภาพของเพศหญิงและชาย แต่ถึงอย่างไรทั้งธรรมชาติและประเพณีก็ไม่อาจขวางกั้นการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคของผู้หญิงได้แนวคิดเรื่องสตรีนิยม (Feminism) จึงถือกำเนิดขึ้น

ในระยะแรกแนวคิดเรื่องสตรีนิยมกำเนิดขึ้นในสังคมตะวันตกโดยมีจุดเริ่มต้นมาจากกระบวนการเรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ นักคิดที่สำคัญ ได้แก่ แมรี โวลสโตนคราฟต์ (Mary Wollstonecraft) ชาวอังกฤษ มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ.1759-1797 ได้เขียนหนังสือชื่อ "A Vindication of the Rights of Women" เพื่อยกระดับสถานภาพของสตรี

⁶² ทวีณีย์ ถนัดศิลปกุล, กว่าจะได้มาซึ่งสิทธิสตรี. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,2542), หน้า 15.

⁶³ ส.พลายน้อย, หญิงและชาย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์คำ,2544), หน้า 17-18.

อังกฤษในศตวรรษที่ 18 ซึ่งต่อมาหนังสือเล่มนี้เป็นเหมือนคำประกาศ (Manifestation) ของขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในศตวรรษต่อมา เนื้อหาในหนังสือเป็นการท้าทายต่อความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นชายและหญิงที่มีมาแต่เดิมและปฏิเสธถึงปมด้อยของเพศหญิง โดยกล่าวถึงความคิดที่ว่าผู้หญิงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่มีเหตุผลและเจ้าอารมณ์ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เพศชายสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองโดยแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางเพศทำให้เพศหญิงต้องตกอยู่ในสถานภาพที่ด้อยกว่า ซึ่งความแตกต่างทางเพศดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมไม่ใช่มาจากธรรมชาติตามที่นักปราชญ์เพศชายเคยกล่าวไว้⁶⁴

การเรียกร้องสิทธิสตรีของโอลิมป์ เดอ กูจ (Olympe de Gouges) ตั้งแต่ครั้งแรกระหว่างการปฏิวัติฝรั่งเศสจนกระทั่งพัฒนาไปสู่แนวคิดสตรีนิยมที่มีระเบียบชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอิทธิพลของการยอมรับหนังสือเรื่อง "The Second Sex" ของ "ซีโมน เดอ โบวัวร์" (Simone De Beauvoir) นักสตรีนิยมชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่ง เนื้อหาในหนังสือได้กล่าวถึงความเป็นอื่นของเพศหญิง เป็นสิ่งที่ไม่ใช่แก่นแท้และยอมจำนนในความสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่เพศชายได้กำหนดตัวเองขึ้นมาเป็นองค์ประธาน (The Subject) ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจากความแตกต่างทางร่างกายระหว่างเพศหญิงและชาย แต่เพราะสภาพการณ์ทางสังคมทำให้เป็นเช่นนั้น เพราะคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมาย นักบวช นักปรัชญา นักเขียน นักวิทยาศาสตร์ ได้พยายามอย่างมากที่จะแสดงว่าฐานะที่ด้อยกว่าของเพศหญิงเป็นความต้องการของสวรรค์ซึ่งจะส่งผลดีต่อโลก ได้มีการสร้างมายาคติต่างๆ มากมายเพื่อจะบอกถึงคุณสมบัติของเพศหญิงในอุดมคติโดยผ่านทางวรรณกรรมต่างๆ คือ การมีหน้าที่ต้องเสียสละตัวเองตลอดจนความต้องการให้แก่เพศชาย ซึ่งเพศหญิงก็ได้รับเอามายาคติเหล่านั้นเข้ามาเป็นความเชื่อและปฏิบัติตามทั้งที่มายาคติส่วนใหญ่ถูกอธิบายจากผลประโยชน์ของผู้ชาย

นอกจากนี้สภาพการณ์สำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ คือ การเป็นเมียและแม่ การแต่งงานได้ทำให้ผู้หญิงอยู่ในสภาพที่ต้องตัดขาดจากโลกทั้งปวงผู้ชายและยอมจำนน การที่ผู้หญิงถูกจำกัดอยู่แต่ในบ้าน ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถสร้างตัวตนในฐานะปัจเจกบุคคลที่ได้รับการยอมรับได้ เพราะเพศหญิงได้มอบความเป็นตัวตนให้เพศชายหรือสามีไปแล้ว อีกทั้งความเป็นแม่ยังทำให้ผู้หญิงยากที่จะกำหนดและทำตามจุดมุ่งหมายของตัวเองได้ เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่ต้องการอิสระต้องหลีกเลี่ยงการแต่งงานและความเป็นแม่⁶⁵ อิทธิพลของหนังสือเรื่อง The

⁶⁴ วารุณี ภูริสินสิทธ์, สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20, หน้า 32-33.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45 - 50.

Second Sex ยังส่งผลต่อความคิดในการมองปัญหาเรื่องสตรีในสายตาของนักสตรีนิยมรุ่นใหม่ของสหรัฐอเมริกา เช่น เคท มิลเล็ท (Kate Millet) จูเลียต มิทเชล (Juliet Mitchell) ชูลามิทไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) และเจอร์แมน เกียร์ (Germaine Greer)⁶⁶ เป็นต้น

ขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในเยอรมันซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ในทศวรรษที่ 60 นั้นก็มีสาเหตุมาจากความไม่พอใจในหมู่นักศึกษาสตรีต่อเรื่องความเอาเปรียบระหว่างเพศ โดยใช้กฎเกณฑ์เรื่องเพศเป็นตัวกำหนดในการแบ่งแยกงานในการทำงานต่อต้านสงครามเวียดนามร่วมกับนักศึกษาเพศชาย⁶⁷ เช่นเดียวกับขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีเบ็ตตี ฟรีแดน (Betty Friedan) เป็นสตรีผู้นำในการเรียกร้องความเสมอภาคของสตรีชั้นกลางรวมไปถึงการต่อต้านสงครามเวียดนามและการเหยียดสีผิว โดยเขียนหนังสือชื่อ "The Feminine Mystique" ในปี ค.ศ. 1963 เป็นการเสนอภาพของผู้หญิงแต่งงานที่เป็นชนชั้นกลางโดยฟรีแดนได้เรียกร้องให้สตรีเหล่านั้นได้เข้าไปอยู่ในโลกสาธารณะสามารถทำทุกอย่างได้เท่าเทียมกับเพศชายซึ่งมองว่าการศึกษาคือสิ่งสำคัญที่จะทำให้เพศหญิงมีสถานะดีขึ้น ในทางตรงกันข้ามกับการเรียกร้องให้สตรีประกอบอาชีพเพื่อการเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ ฟรีแดนได้เสนอว่าการเป็นแม่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับเพศหญิงและควรมาก่อนการเลือกประกอบอาชีพ ดังนั้นทางออกของฟรีแดน คือ การทำทั้ง 2 อย่างให้สมบูรณ์หรืออาจหาคนมาช่วยทำงานบ้านเพื่อความสะดวกในการทำงานนอกบ้านแต่ฟรีแดนไม่ได้เสนอว่าเพศชายควรเข้ามามีส่วนร่วมในงานบ้านดังกล่าวจึงเป็นไปได้ยากมากสำหรับผู้หญิงที่แต่งงานและเป็นแม่ที่ต้องทำงานนอกบ้าน ซึ่งแม้แต่สตรีที่มีฐานะก็ตาม⁶⁸ หลังจากนั้นอีก 3 ปีฟรีแดนได้เข้าเป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งองค์การเพื่อสตรีแห่งชาติ (National Organization for Women หรือ NOW) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการเรียกร้องให้มีการทำแท้งอย่างถูกกฎหมายและการเรียกร้องให้เพศชายและหญิงได้รับเงินเดือนเท่าเทียมกัน⁶⁹

⁶⁶ จีรติ ดิงศภัทย์และสุชีลา ดันชัยนันท์, "ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีศึกษา," ใน รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี, อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), หน้า 36.

⁶⁷ ภัทรพร หงษ์ทอง, "การศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตีระหว่างพุทธศักราช 2506-2534" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 2.

⁶⁸ วารุณี ภูริสินสิทธิ์, สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20, หน้า 62-64.

⁶⁹ จุไรรัตน์ จันทรธำรง, แนวคิดการพัฒนาสตรี มุมมองการวิเคราะห์เชิงหญิงชาย, (กรุงเทพมหานคร : โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 22.

ถึงแม้ว่าการเรียกร้องความเสมอภาคของสตรีจะได้ดำเนินมาระยะหนึ่งแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากสถานภาพที่แตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและชาย ซึ่งเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถพบได้ในทุกกลุ่มชน สตรีล้วนถูกสร้างมายาคติให้มีสถานภาพด้อยกว่าเพศชายซึ่งแตกต่างออกไปตามศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ แม้ว่าปัจจุบันบางสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปแบบทางสังคมไปบ้าง แต่ความเป็นอื่นและการเลือกปฏิบัติต่อสตรียังคงอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ตัวอย่างเช่น

ประเทศอินเดีย สถานภาพของสตรีดูจะอ่อนด้อยที่สุดเนื่องจากจารีตขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิม เมื่อสามีตายภรรยาจะต้องโดดเข้ากองไฟตายตามสามี หรือแม้แต่ปัจจุบันวิวัฒนาการทางการแพทย์ยิ่งตอกย้ำถึงความไม่เท่าเทียมของสตรีอินเดียอย่างชัดเจน เพราะเมื่อสตรีตั้งครรภ์แล้วไปอัลตราซาวด์พบว่าตัวอ่อนเป็นเพศหญิง แพทย์ก็จะจัดการทำแท้งให้ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกกฎหมายและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางกลายเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในสังคมของอินเดีย โดยการทำแท้งจำนวน 8,000 ครั้งพบว่าเป็นตัวอ่อนของเพศหญิงจำนวน 7,999 ตัว⁷⁰ และหากสตรีคนใดไม่สามารถมีบุตรได้อาจต้องหาสตรีอื่นมาทำหน้าที่แทน ที่นิยมอย่างมาก คือ การนำญาติพี่น้องของตนมาเป็นภรรยาอีกคนเพื่อหลีกเลี่ยงการหย่าร้างเพราะในประเทศอินเดียถือว่าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก⁷¹

ประเทศจีน สถานภาพของสตรีในประเทศจีนก็มีความคล้ายคลึงกับประเทศอินเดีย เนื่องจากการแต่งงานถูกเรียกว่า “การกลับ” เพราะสตรีต้องถือว่าบ้านสามีคือบ้านของตนเองเมื่อแต่งงานจึงเปรียบเหมือนการเดินทางกลับบ้าน แม้ว่าสามีจะมีฐานะอย่างไรก็ตามสตรีต้องไม่ดูถูกสามีและห้ามออกไปจากบ้านอย่างเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นความต้องการของสวรรค์ที่ลิขิตเช่นนั้น หากทำการหย่าขาดจากสามีถือเป็นเรื่องที่สตรีต้องได้รับความอับอายไปตลอดชีวิต เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคำสอนของ “ขงจื้อ” ปรัชญาเมธีชาวจีนซึ่งชาวจีนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต สำหรับสาเหตุการหย่าร้างที่สำคัญที่สุดในสังคมจีนที่สามีมักใช้เป็นข้ออ้าง ได้แก่ สตรีที่ไม่สามารถให้กำเนิดบุตรได้ เพราะการแต่งงานของสตรีในประเทศจีนก็เพียงเพื่อทำหน้าที่ให้สามีมีผู้สืบสกุล โดยเฉพาะหากสามีมีบุตรกับสตรีอื่นภรรยาไม่สามารถหาเหตุผลมาคัดค้านการ

⁷⁰ นิรมล พฤตมาธร, คือผู้หญิงคือมนุษย์. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2536), หน้า 132.

⁷¹ Interview with Bilbata Kahl, teacher of Panjabi Language, Thai-Sikh International School, 17 November 2005

หย่าได้เลย แต่ถ้าภรรยาที่ไม่มีบุตรเป็นผู้มีจิตใจงาม มีความประพฤติที่เหมาะสมสามีอาจจะไม่ขอหย่าแต่ภรรยาจำเป็นที่จะต้องนำเด็กที่มีสายเลือดเดียวกันมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม⁷²

ประเทศญี่ปุ่น เป็นอีกประเทศหนึ่งในทวีปเอเชียที่ภาพของเพศหญิงต้องเป็นฝ่ายตามหลังเพศชายอย่างเด่นชัด แม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกับประเทศยักษ์ใหญ่อื่นๆ ในโลก แต่สถานภาพของสตรีญี่ปุ่นกลับถูกบีบคั้นจากค่านิยมและวัฒนธรรมที่จำกัดการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง สตรีต้องรับมือกับความกดดันจากความคาดหวังของสังคมที่ต้องการให้สตรีญี่ปุ่นรับแต่งงานแล้วทำตัวเป็นภรรยาและแม่บ้านที่ดีอย่างเคร่งครัด เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อบ้าน⁷³ และเป็นการกลายสภาพไปสู่ความไม่มีตัวตนด้วยการรับใช้ระบบปิตาธิปไตยอย่างจงรักภักดี สตรีคนใดที่มีอายุเกิน 22 ปีแล้วยังไม่ได้แต่งงานต้องเข้าสู่พิธีวิวาห์ที่จัดขึ้นโดยบิดามารดาเพราะหากสตรีมีอายุเกิน 25 ปีก็ยิ่งเป็นการเพิ่มปัญหาในการหาคู่มากขึ้น ความไฝฝืนของสตรีญี่ปุ่นที่ปรากฏให้เห็นตามสื่อต่างๆ เช่น รายการโทรทัศน์ นิตยสาร หรือแม้แต่ในภาพยนตร์และละครต่างสะท้อนความต้องการของผู้หญิงที่อยากแต่งงานตอนอายุ 18 ปีซึ่งเท่ากับจบการศึกษาในระดับมัธยมปลายเท่านั้น

ประเทศไทย ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศชายและเพศหญิงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่คู่กับระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) มาช้านาน กล่าวคือ สังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ มีลักษณะเป็นสังคมจารีตประเพณีบทบาทของทั้งสองเพศถูกกำหนดด้วยระบบความสัมพันธ์ในสังคมซึ่งมีความเชื่อและค่านิยมเป็นตัวควบคุม ในช่วงเวลาดังกล่าวบทบาทของหญิงและชายแบ่งแยกจากกันอย่างชัดเจนโดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นปกครอง คือ กลุ่มเจ้านายและขุนนางข้าราชการ ผู้หญิงในกลุ่มนี้ไม่ต้องรับบทบาทในการแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัว บทบาทหลักจึงจำกัดอยู่ที่การดูแลบ้านและบุตร ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียและจีน และเป็นค่านิยมที่มีอิทธิพลสูงในสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน⁷⁴

⁷² พิพาดา ยังเจริญ, โลกทัศน์ของสตรีญี่ปุ่นยุคเทคโนโลยี : ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงจากสมัยจารีต. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 271.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

⁷⁴ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร, เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ 1 ปีสตรีไทย. ปี พ.ศ. 2535, หน้า 36.

สังคมไทยในสมัยที่มีการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การได้มาซึ่งสิทธิและเสรีภาพของสตรีต้องขึ้นอยู่กับพระราชดำริของกษัตริย์แต่ละพระองค์ที่จะทรงมีพระราชกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีให้มีความเหมาะสมตามสภาพความเป็นอยู่ในขณะนั้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีการถวายเป็นกุศล เช่น คดีของอำแดงเหมือนที่ถูกบิดามารดาบังคับให้แต่งงาน กรณีนี้เป็นสาเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกประเพณีคลุมถุงชน โดยออกเป็นพระราชบัญญัติสัญญา จ.ศ.323 (พ.ศ.2453) โดยทรงตัดสินคดีว่า

“บิดามารดาไม่ได้เป็นเจ้าของบุตรชายบุตรหญิง ดังหนึ่งคนเจ้าของโค กระบือ ช้าง ม้า จะตั้งราคาขายตามชอบใจได้”⁷⁵

หรือกรณีคดีของอำแดงจัน ซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายเป็นกุศลว่าถูกสามี คือ นายเอี่ยมลักเอาชื่อไปขายให้ผู้อื่น รัชกาลที่ 4 จึงทรงมีพระราชดำริว่า

“กฎหมายนี้เมื่อพิจารณาเหตุเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาความเป็นยุติธรรมไม่ ให้ยกเสีย”⁷⁶

จากนั้นจึงทรงออกพระราชบัญญัติผู้ขายเมีย จ.ศ.325 (พ.ศ.2455) เป็นต้น หรือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับสถานภาพของสตรีถึงกับทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

“ท่านทั้งหลายได้เคยคำนึงดูบ้างหรือไม่ว่าเครื่องหมายสำคัญอย่าง 1 แห่งความรุ่งเรือง คือ สภาพแห่งสตรี...การยอมรับให้หญิงได้มีความเสมอน้ำกับชายเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรืองเป็นแน่แท้...การที่จะแก้ไขให้สภาพของสตรีดีขึ้น ข้าพเจ้าเห็นว่าต้องแก้ทั้งประเพณีและกฎหมายแผ่นดิน ถ้าตราบโद्यายังได้หญิงไปเป็นภรรยาต่างๆ และไล่หรือทิ้งเสียต่างๆ อย่าง เช่นที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว ยากที่จะหวังได้เห็นหญิงไทยรับความเสมอน้ำกับชายในต่างประเทศที่รุ่งเรืองอย่างแท้จริง”⁷⁷

ต่อมาด้วยอิทธิพลจากคำประกาศขององค์การสหประชาชาติมีมติในปี พ.ศ. 2518 เป็นปี “สตรีสากล” (International Women's Year) และในปี พ.ศ. 2518 – 2528 เป็นทศวรรษสตรี (The International Decade for women)⁷⁸ ส่งผลให้แนวคิดสตรีนิยมเฟื่องฟูและมี

⁷⁵ สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย, เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2504), หน้า 66.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-8.

⁷⁸ วิมลศิริ ชำนาญเวช, การขจัดกาเลือกปฏิบัติต่อสตรี, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมกฎหมาย, 2538), หน้า 18-19.

ความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น เช่น การออกปฏิญญาสากลว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชนในปี พ.ศ.2491 ว่า "หญิงและชายเป็นมนุษย์ที่เกิดมามีเสรีและเท่าเทียมกัน" หรือ การออกปฏิญญาสากลว่าด้วยเรื่องการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีเพศโดยให้เหตุผลว่า "สตรีมีบทบาทในการสร้างสรรค์โลกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ" โดยเน้นให้ประเทศภาคีสมาชิกยกระดับสถานภาพของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษในทุกด้าน ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าสตรีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะทางด้านสังคมที่เกิดขึ้นและรุดหน้าไปได้ต่อเมื่อเปิดโอกาสให้สตรีและชายได้ใช้ความสามารถร่วมกันในกระบวนการนั้น ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางเพศเท่านั้น แต่การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม เศรษฐกิจหรือประชากรหากไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือลดช่องว่างระหว่างเพศแล้วก็เท่ากับสังคมนั้นยังคงส่งเสริมความไม่เท่าเทียมทางเพศอยู่นั่นเอง ดังนั้นการพัฒนาสถานภาพสตรีให้มีความเท่าเทียมกับชายนอกจากจะเป็นการพัฒนาเพศหญิงแล้วยังเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยรวมอีกด้วย⁷⁹

สำหรับประเทศไทย เมื่อองค์การสหประชาชาติจัดประชุมปีสตรีสากลมีผู้แทนประเทศไทยเข้าร่วมประชุมด้วย การประชุมครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1975 ที่กรุงเม็กซิโก ปี 1980 ที่กรุงโคเปนเฮเกน ปี 1985 ที่กรุงไนโรบีและปี 1995 ที่กรุงปักกิ่ง มติที่ประชุมจะมีการระบุอย่างชัดเจนว่างานด้านการพัฒนาสตรีควรจะมีทิศทางและแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน ประเทศต่างๆ ควรมีหน่วยงานที่ดูแลกิจการด้านสตรี ควรจัดสรรงบประมาณเพื่อกิจกรรมด้านสตรีผ่านหน่วยงานสตรีและหน่วยงานปกติ⁸⁰ ประเทศไทยได้ลงสัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบและมีผลบังคับใช้ครั้งแรกในสมัยของรัฐบาล พ.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ก่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาสตรีของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้องค์กรสตรีมีความตื่นตัวและจัดกิจกรรมด้านการพัฒนามากขึ้น ส่วนใหญ่เน้นกิจกรรมส่งเสริมทางการศึกษา การประกอบอาชีพ สุขภาพอนามัย เป็นต้น⁸¹ รวมทั้งมีความพยายามให้รัฐมีนโยบายในการส่งเสริมหรือให้โอกาสแก่สตรีในการมีสิทธิตัดสินใจและร่วมรับภาระกับชายในการวางแผนครอบครัวให้ทั้งชายและหญิงมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการเลี้ยงดูอบรมบุตรและทำงานในบ้าน

79

ภัทสร ลิมานนท์, บทบาททางเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 157.

80

อมรา พงศาพิชญ์, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาท ในประชาสังคม, หน้า 242.

81

ทิพย์ชนก รัตโนสถและคณะ, รายงานการวิจัย การประเมินผลกิจกรรม องค์การพัฒนสตรีเอกชนในประเทศไทย, 2528, หน้า 23.

โดยแบ่งภาระหน้าที่ระหว่างกันตามความเหมาะสม รวมทั้งเสนอการแก้ไขระบบการจดทะเบียนสมรสเพื่อป้องกันการจดทะเบียนสมรสซ้อน⁸² สำหรับการร่างเป็นดัวบทกฎหมายในบทบัญญัติมาตรา 28 แห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ ประกาศว่า "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน" เป็นครั้งแรก และ "บทบัญญัติใดๆ ซึ่งกีดไม่ให้ผู้หญิงเท่าเทียมชายแล้วให้ยกเลิกให้หมดภายใน 2 ปีนับตั้งแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ" ในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2517⁸³

แม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 จะถูกยกเลิก ในปี พ.ศ. 2521 แต่กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาได้บัญญัติคำว่า "บุคคล" แทนคำว่า "ชายและหญิง" ซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จในการรับรองสิทธิของชายและหญิงรวมทั้งเป็นการยกระดับสถานภาพความเป็น "คน" ที่เท่าเทียมกันทั้งหญิงและชายถึงแม้จะเป็นเพียงนิตินัยก็ตาม โดยสามารถดูได้จากกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 30 กล่าวว่า "บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้ มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเช่นนี้เพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่นย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม"⁸⁴

3.2 ความเชื่อว่าชายเป็นใหญ่

คำว่า "ชายเป็นใหญ่" หรือ "ระบบปิตาธิปไตย" (Patriarchy) หมายถึง การปกครองโดยบิดาหรือระบบชายเป็นใหญ่ (The rule of the father or the patriarchy) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมักนิยมใช้คำนี้ในการอธิบายถึงลักษณะของครอบครัวที่ถือเอาว่าฝ่ายชายเป็นใหญ่ หรือครอบครัวที่มีฝ่ายชายเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าครอบครัว⁸⁵

⁸² ภัสสร ลิมานนท์, บทบาททางเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา, หน้า 167.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

⁸⁴ กระทรวงมหาดไทย, กฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540.

(กรุงเทพมหานคร : กองกรรมาธิการ 2 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2542), หน้า 38.

⁸⁵ Bhasin, Kamla, What is Patriarchy?, แปลโดย อุษณะ รุ่งปัจฉิม

(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543), หน้า 67.

“ระบบปิตาธิปไตย” (Patriarchy) เกิดจากการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมของผู้มีอำนาจในการควบคุมสังคม ได้แก่ “เพศชาย” ผ่านกระบวนการขัดเกลาจากสถาบันต่างๆ ในสังคมโดยระบบดังกล่าวนี้มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถือว่าเก่าแก่มากที่สุดระบบหนึ่งในโลกและมีปรากฏอยู่ในทุกเชื้อชาติ ชนชั้นและวัฒนธรรมซึ่งอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่อำนาจการครอบงำและกลไกต่างๆ ของเพศชายในระบบปิตาธิปไตยก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง⁸⁶ ถึงแม้ว่าเพศชายที่เป็นปัจเจกชนอาจไม่ได้เป็นผู้สร้างระบบปิตาธิปไตยเสมอไปแต่ก็เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากระบบปิตาธิปไตยที่มีอยู่ เพราะในระบบนี้เพศชายทุกคนจะมีอำนาจเหนือผู้หญิงบางคนเสมอ⁸⁷

กาญจนา แก้วเทพได้ให้ความหมายของคำว่า “Patriarchy” หรือ “ระบบถือพ่อเป็นใหญ่” หมายถึง การกดขี่ (Dominance) ที่เพศชายกระทำต่อเพศหญิงทั้งภายในครอบครัวและในสถาบันสังคมอื่นๆ⁸⁸

ลักษณะดังกล่าวสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนในครอบครัวขยาย (The Extended Family) คือ ครอบครัวที่มีสมาชิกอย่างน้อย 3 รุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน⁸⁹ เพราะผู้อาศัยล้วนอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองและควบคุมของผู้อาวุโสซึ่งมักเป็นผู้ชาย นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์มองเห็นระบบ “Patriarchy” ว่าเป็นระบบที่เพศชายนำเอาเพศหญิงมาไว้ใต้การควบคุมอันเป็นระบบสากล มีการจัดองค์กรทางสังคมครอบคลุมกว้างขวาง มีความยั่งยืนทุกหนแห่ง ทุกช่วงเวลาและดำรงอยู่ด้วยวิธีการเอาชนะความท้าทายจากสตรีที่มีเป็นระยะๆ สิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของทฤษฎีเชิงจิตวิเคราะห์ คือ ทักษะที่วาระบบปิตาธิปไตยเป็นระบบที่เพศชายทุกคนกระทำอยู่ในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการรักษาให้ระบบดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งสตรีอาจต่อต้านเป็นบางครั้งแต่พบว่าส่วนใหญ่ต้องทำตามหรือไม่ก็มีการกระทำในลักษณะที่เป็นการสนับสนุนอยู่ภายใต้อำนาจการ

⁸⁶ อมรา พงศาพิชญ์(บรรณาธิการ), รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 47-48.

⁸⁷ วารุณี ภูริสินสิทธิ์, สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. (กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2545), หน้า 99-101.

⁸⁸ กาญจนา แก้วเทพ, อดีตศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2535), หน้า 9.

⁸⁹ นียวรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ, มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540), หน้า 190.

ควบคุมของพวกตน ปัญหาที่นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ต้องการหาคำตอบ คือ เหตุใดเพศชายทุกคนในสังคมจึงช่วยกันธำรงไว้ซึ่งระบบดังกล่าวและเพราะเหตุใดจึงไม่มีการต่อต้านจากสตรีเกิดขึ้น⁹⁰

แต่ข้อเขียนของ "บัคโคเฟน" (Bachofen) และ "มอร์แกน" (L.H. Morgan) ที่เชื่อว่าในยุคแรกเริ่มของพัฒนาการของมนุษย์ในโลกนี้คงจะถูกปกครองด้วยระบบที่เพศหญิงมีอำนาจเหนือเพศชาย (Matriarchy) มาก่อน นักวิชาการทั้ง 2 จึงได้ใช้ข้อมูลจากหลักฐานต่างๆ ที่พบในสังคมปัจจุบันที่เพศหญิงมีบทบาทสำคัญในการผลิตหาอาหาร จึงทำให้บางสังคมมีการสืบสายทางฝ่ายหญิง (Matriline) และจากนิทานปรัมปราที่สตรีเป็นผู้ปกครองมาก่อน นอกจากนี้ยังพบร่องรอยทางโบราณคดีที่แสดงว่าเคยมีผู้เคารพบูชาเทพเจ้าสตรีหรือผู้ปกครองเป็นราชินี หรือพบร่องรอยพิธีบูชาด้วยเด็กชายแรกเกิดในสังคมยุคแรกของบางสังคม⁹¹ แม้แต่ในสังคมเริ่มแรก (Primitive) ในหลายๆ วัฒนธรรมที่บ่งบอกว่าเพศหญิงได้รับเกียรติหรือสถานะดีเท่าเทียมกับชายในสังคม เพราะมีหลายเผ่าในสังคมที่การสืบตระกูลนับตามญาติฝ่ายหญิง (Matrilineal) และสามีมักย้ายไปอยู่ข้างภรรยา ดังนั้นสตรีในสังคมดังกล่าวจึงมีสถานภาพและสิทธิเท่าเทียมชาย อาจเนื่องจากเพศหญิงมีส่วนร่วมอยู่ในระบบเศรษฐกิจเช่นเดียวกับชาย โดยเฉพาะทางด้านกิจกรรมซึ่งสตรีเป็นผู้หาพืชผักผลไม้และดูแลการเกษตร จักสาน ขณะที่เพศชายดูแลการฆ่าสัตว์ การทำอาวุธซึ่งในสมัยนั้นนับว่าอาหารจากพืชเป็นอาหารหลักโดยเนื้อสัตว์นับได้ว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย จึงเห็นได้ว่าในสังคมเริ่มแรกฐานะของสตรีอยู่ในฐานะเท่าเทียมกับเพศชายเพราะร่วมมือในการผลิตพอๆ กัน ทำงานร่วมกันเป็น collective community เพศหญิงมีอำนาจร่วมในการตัดสินใจต่างๆ ต่อมาเมื่อลักษณะสังคมแบบครอบครัวเข้ามาแทนที่ เพศหญิงจึงมีฐานะตกต่ำลงเรื่อยๆ เพราะระบบครอบครัวเข้ามาในเวลาเดียวกับระบบการยึดถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน (Private property) ซึ่งแรกเริ่มหมายถึงการมีทาสในบ้าน (Domestic slave) และทรัพย์สินสมบัติส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้ชนชั้นปกครองจึงทำให้เกิดอำนาจกดขี่ของรัฐ ล้มล้างระบบการเป็นพี่น้องของเผ่าพันธุ์ (Brotherhood of men) ผู้การมีอำนาจของผู้เป็นพ่อหรือกฎหมายโรมัน เรียกว่า "Patria potestas" คือ อำนาจทุกอย่างอยู่ที่บิดา (All power to the father) หรือที่มาของคำว่า "Patriarchy" นั่นเอง⁹²

ดังนั้นระบบปิตาธิปไตยนี้จึงเป็นการครอบงำทางการเมืองที่สำคัญที่สุด ดำรงอยู่มาเก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์และปรากฏอยู่ในทุกชนชั้นวรรณะในทุกๆ สังคม การครอบงำนี้มีอยู่

⁹⁰ สุเทพ สุนทรภัสส์, ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย, หน้า 304-305.

⁹¹ ปราณี วงษ์เทศ, เพศและวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลปวัฒนธรรม จำกัด, 2544), หน้า 3-4.

⁹² พรพิไล ถมั่งรักษัสัตว์, ปรัชญาผู้หญิง, หน้า 25-29.

ในทุกระดับของความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง แม้กระทั่งในเรื่องเพศสัมพันธ์และการแต่งงานซึ่งมักจะคิดกันว่าเป็นเรื่องของความรักความพึงพอใจซึ่งกันและกันระหว่างหญิงและชายแต่ละคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแม้เรื่องส่วนตัวก็เป็นเรื่องของการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น นอกจากนี้แม้ว่ารูปแบบรายละเอียดอาจจะแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละสังคมแต่ละยุคสมัยก็ตาม เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ของระบบชายเป็นใหญ่ก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง⁹³

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันคำว่า "Patriarchy" สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ⁹⁴

1. ฝ่ายชายมีอำนาจครอบงำฝ่ายหญิง (The power relationship)
2. ลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝ่ายชายอยู่เหนือฝ่ายหญิง (Male domination)
3. ระบบที่ฝ่ายหญิงต้องตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบฝ่ายชายแทบทุกด้าน

จะเห็นได้ว่าระบบปิตาธิปไตย เป็นระบบที่ให้อำนาจความเป็นใหญ่แก่บุรุษและเป็นโครงสร้างครอบงำขั้นพื้นฐาน ทำให้ทุกวันนี้สตรีตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบบุรุษในรูปแบบต่างๆ เช่น การแบ่งแยกทางเพศ การดูถูกเหยียดหยาม การกดขี่ การเอาใจเอาเปรียบ การให้ความสำคัญกับลูกชายมากกว่าลูกสาว ภาระงานบ้านที่ตกอยู่แต่เฉพาะมารดาและลูกสาว การขาดโอกาสทางการศึกษาสำหรับสตรี การขาดอิสระภาพและโอกาสทางสังคมบางประการของสตรี รวมทั้งอำนาจการครอบงำความสัมพันธ์ทางเพศและการควบคุมภาวะเจริญพันธุ์ของสตรี เป็นต้น ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในแทบทุกสังคม อาจจะแตกต่างกันในเรื่องของรายละเอียดปลีกย่อยแต่ลักษณะโดยรวมแล้วคล้ายคลึงกัน คือ เน้นถึงการที่บุรุษเป็นฝ่ายควบคุมสตรีแต่ธรรมชาติของการควบคุมอาจแตกต่างกันไปได้ เพราะรูปแบบการตกเป็นรองบุรุษของสตรีได้ถูกบูรณาการเข้าไปสู่วิถีต่างๆ ของการจัดองค์กรสังคมอย่างลึกซึ้งและครอบคลุม⁹⁵ ดังนั้น ความแตกต่างทางเพศและความไม่เสมอภาคทางเพศล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบปิตาธิปไตยทั้งสิ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้มีผลต่อตัวสตรีอย่างยิ่ง เพราะทำให้ขาดความมั่นใจและขาดความเคารพนับถือตนเอง ไม่มีความทะเยอทะยาน หากเมื่อใดก็ตามที่สตรีลุกขึ้นมาเรียกร้องหรือแสดงความต้องการของ

⁹³ จิรติ ดิงศภิทัยและสุชีลา ตันชัยนันท์, "ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีศึกษา," ใน รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี, อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), หน้า 36.

⁹⁴ Bhasin, Kamla, What is Patriarchy?. แปลโดย อุษณะ รุ่งปัจฉิม, หน้า 67.

⁹⁵ สุเทพ สุนทรภัสร์, ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย, หน้า 303.

ตนเองให้สังคมได้รับรู้มักจะได้รับการประนามว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีความเป็นกุลสตรี สตรีที่ต้องการก้าวออกมาจากกรอบประเพณีที่เหลื่อมล้ำเหล่านั้นจะถูกตราหน้าว่าไร้ยางอาย ความเหลื่อมล้ำหรือฐานะที่เสียเปรียบเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติหรือโชคชะตา ฟาลีซิดิตๆ แต่เป็นผลมาจากสังคมที่ฝ่ายชายมีอำนาจครอบงำฝ่ายหญิงต่างหาก

จูเลียต มิทเชล (Juliet Mitchell)⁹⁶ นักจิตวิทยาสายเฟมินิสต์ใช้คำว่าชายเป็นใหญ่ในการกล่าวถึงระบบเครือญาติที่มีพ่อเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุด และซิลเวีย วาลบี้ (Sylvia Walby)⁹⁷ อธิบายว่าระบบชายเป็นใหญ่เป็นระบบหนึ่งของโครงสร้างและการปฏิบัติทางสังคมที่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายกดขี่ เอารัดเอาเปรียบและมีอำนาจเหนือฝ่ายหญิง นอกจากนี้วาลบี้ยังเชื่ออีกว่าการกระทำที่ความเข้าใจต่อคำว่าชายเป็นใหญ่ในฐานะที่เป็นระบบนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยให้เราปฏิเสธความคิดเดิมที่อธิบายสาเหตุความไม่เท่าเทียมกันของชายและหญิงว่าเกิดจากความแตกต่างทางชีวภาพ รวมทั้งจะช่วยให้เราปฏิเสธความเชื่อเดิมที่ว่าชายเกิดมาเพื่ออยู่ในฐานะที่เหนือกว่าสตรี

อิริค ฟรอมม์ (Erich Fromm)⁹⁸ เป็นหนึ่งในสมาชิกเพียงไม่กี่คนของแฟรงค์เฟิร์ตสคูล (Frankfurt School) ซึ่งผูกมัดตัวเองอย่างจริงจังกับการทำให้ปัญหาเรื่องเพศ (gender) และความแตกต่างระหว่างชายและหญิงเป็นทฤษฎีขึ้นมา ในบางเรื่องฟรอมม์ได้ลงมือกระทำการก่อนใครและต่อมาภายหลังได้พยายามที่จะสร้างแนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยมมาร์กซิสต์และการวิเคราะห์ในแนวหลังโครงสร้างนิยม (feminist Marxism and poststructuralist analyses) ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติของโครงสร้างทางสังคมเรื่องเพศขึ้น อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ของฟรอมม์ก็เต็มไปด้วยความไม่ราบเรียบและมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัว ซึ่งอันนี้บ่งชี้ถึงความยุ่งยากต่างๆ ในเนื้อหาเรื่องราว และบางทีอาจเป็นความยุ่งยากในการเอาชนะมุมมองแบบผู้ชายที่ครอบงำอยู่ในการวิเคราะห์ที่ถึงประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ขัดแย้งและเป็นการใส่ความเกี่ยวกับเรื่องเพศและความรู้สึกเรื่องเพศ โดยฟรอมม์กล่าวว่า

“สังคมซึ่งผู้ชายเป็นใหญ่ได้ถูกผูกเข้ากันอย่างใกล้ชิดกับอัตลักษณ์ทางชนชั้นของสังคมทุกวันนี้.... ครอบครัวยุคผู้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) เป็นหนึ่งในสถานะที่สำคัญที่สุด

⁹⁶ Bhasin, Kamla, What is Patriarchy?. แปลโดย อุษณะ รุ่งปัจฉิม , หน้า 68.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁸ Douglas Keller, Erich Fromm, feminism and the Frankfurt School.

สำหรับการสร้างทัศนคติทางจิตวิทยาขึ้นมา ซึ่งปฏิบัติการและอารมณ์สภาพเกี่ยวกับสังคมชั้น
เอาไว้⁹⁹

ในทัศนะของฟรอมม์ "ปมอันซับซ้อนเกี่ยวกับพ่อเป็นศูนย์กลาง"(patricentric complex) พัฒนาขึ้นมาในสังคมชนชั้นกลาง ซึ่งรวมเอาการพึ่งพาอารมณ์ความรู้สึกของความ
กระวนกระวายใจ, ความรักและความเกลียดชังในอำนาจของพ่อเข้าไว้ด้วยกัน การบ่งถึง
อัตลักษณ์ที่เป็นอย่างเดียวกับอำนาจของความเป็นพ่อที่ตรงกันข้ามหรือเผชิญหน้ากับความ
อ่อนแอ คือ บรรทัดฐานของคุณงามความดี (superego) ที่เข้มงวด หลักการดังกล่าวคือ "หน้าที่"
มีความสำคัญยิ่งกว่า "ความสุข" ความรู้สึกผิดต่างๆ การผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยความขัดแย้ง
ระหว่างความต้องการต่างๆของบรรทัดฐานคุณงามความดี(superego) ผลกระทบหรืออิทธิพล
ของระบบปิตาธิปไตยนั้นจึงต้องการจะทำให้สมาชิกในสังคมเรียนรู้และยอมรับอำนาจหน้าที่
ดังนั้นจึงเป็นเงื่อนไขของจิตวิทยาสังคมที่อธิบายว่าทำไมโดยเกือบทั่วไปแล้ว ครอบครัวได้รับการ
พิจารณาว่าเป็นรากฐานของสังคมระบบปิตาธิปไตยหรือน้อยที่สุดก็เป็นที่ยอมรับสนุน
ระบบดังกล่าว"¹⁰⁰

ในสังคมซึ่งพ่อเป็นศูนย์กลาง(patricentric society) ความสัมพันธ์ของบุคคลกับ
พ่อเป็นกลไกหลัก ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีของฟรอยด์เกี่ยวกับปมอติปุลส (Oedipus complex)
ซึ่งได้ให้เหตุผลความสัมพันธ์พ่อลูกว่ามีความสำคัญอันดับแรกสุดในพัฒนาการทางจิตวิทยา
ฟรอมม์ได้พูดถึงอำนาจหน้าที่ของความเป็นพ่อในฐานะที่ได้รับการสร้างบรรทัดฐานคุณงามความ
ดีขึ้นมาผ่านกระบวนการต่างๆที่ได้ผลิตซ้ำคุณค่าของลัทธิทุนนิยมและสังคมชนชั้นกลางขึ้นมาทำ
ให้เกิดสังคมที่มีระบบปิตาธิปไตยครอบงำ กล่าวคือ ลักษณะปัจเจกและสังคมซึ่งมีพ่อเป็น
ศูนย์กลางภายใต้ระบบปิตาธิปไตยได้รับการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาโดยปมซับซ้อนอันหนึ่งเกี่ยวกับ
ลักษณะเฉพาะที่ดำเนินรอยตามสิ่งซึ่งมาอิทธิพลครอบงำ นั่นคือ บรรทัดฐานคุณงามความดีหรือ
ซูเปอร์อีโก้ที่เข้มงวด ความรู้สึกผิด การอ่านนอสนอง่ายที่รักชอบอำนาจแบบพ่อเป็นใหญ่ ความ
ปรารถนาและความพึงพอใจที่ครอบงำผู้คนที่อ่อนแอกว่า การยอมรับความทุกข์ทรมานในฐานะ
การลงโทษสำหรับความผิดพลาดของตัวเอง และความสามารถในการทำลายความสุข เป็นต้น¹⁰¹
ภายใต้ระบบปิตาธิปไตยสตรีมีค่าเป็นเพียงสมบัติที่มีไว้ให้บุรุษครอบครองและต้องยินดีต่อภาวะ

⁹⁹ Douglas Keller, Erich Fromm, feminism and the Frankfurt School.
pp.124.

¹⁰⁰ ibib, p.124

¹⁰¹ ibib, p.127.

จำนวนที่ผู้ชายทำกับพวกเธอ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วไม่มีสิ่งใดที่จะมาอิทธิพลครอบงำเหนือสิ่งหนึ่งได้ ไม่ว่าจะเป็ฯนชนชั้นทางสังคมหรือประชาชาติหนึ่งต่อประชาชาติหนึ่ง หรือแม้แต่เพศหนึ่งจะมีอิทธิพลเหนือกว่าเพศอีกเพศหนึ่งก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ ผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำมักจะมีการกบฏอยู่ภายใน มีความเดือดดาล ความเกลียดชังและปรารถนาที่จะแก้แค้นกับอิทธิพลของอำนาจเหล่านั้นซึ่งมากดขี่และตักตวงผลประโยชน์ ดังนั้นเจ้าของอำนาจจึงมีความรู้สึกกลัวทำให้ต้องการมีการปราบปรามควบคุมเพื่อให้อิทธิพลของอำนาจนั้นยังคงอยู่¹⁰²

สตรีเป็นเพศที่ถูกกดขี่มาโดยตลอดซึ่งพวกเธอต่างเรียนรู้และยอมรับอย่างไร้สำนึกถึงการขจัดขึ้นจากบทบาททางเพศซึ่งบุรุษเป็นผู้ให้ความหมาย สตรีเชื่อในคำโฆษณาชวนเชื่อของผู้ชายที่ว่าสตรีเป็นเพศอ่อนแอต้องพึ่งพิงบุรุษเสมอ โดยฟรอมม์กล่าวว่าคำโฆษณานั้นคล้ายคลึงกันมากกับการโฆษณาชวนเชื่อระหว่างเกิดสงคราม สตรีได้ถูกพิจารณาว่าเป็นคนที่ไร้ความคิดและอ่อนแอ ฟรอมม์กล่าวว่าเขาไว้ว่าสตรีเป็นพวกที่หลงใหลในรูปลักษณะของตัวเอง (narcissistic), ขาดความสนใจในความจริง, อ่อนแอขี้ขลาด, รู้สึกด้อยกว่าผู้ชายในเรื่องกายวิภาค, สถิติปัญญาน้อยกว่า, และศีลธรรมจรรยาน้อยกว่า.¹⁰³ โดยฟรอมม์ได้โต้ตอบข้อกล่าวหาดังกล่าวว่าแท้จริงแล้วสตรีเป็นผู้ที่หลงใหลในรูปลักษณะของตัวเองน้อยกว่าบุรุษ สำหรับเหตุผลง่าย ๆ ก็คือว่าบุรุษเกือบจะไม่ทำอะไรเลยหากไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความประทับใจขึ้นมา แต่สตรีนั้นสามารถทำอะไรมากมายหลายสิ่งหลายอย่างโดยปราศจากแรงกระตุ้นดังกล่าว¹⁰⁴

เกอร์ดา เลอร์เนอร์¹⁰⁵ ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุรุษกับสตรีว่าเหมือนเป็นละครโรงใหญ่ ที่สตรีกับบุรุษล้วนแล้วแต่เป็นผู้แสดงบนเวทีเล่นไปตามบทบาทที่กำหนดไว้ ละครไม่สามารถดำเนินไปได้ถ้าขาดฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไป แต่ข้อสำคัญก็คือเวทีแห่งนี้ได้ถูกกำหนดมาแล้วจากบุรุษในหน้าที่ผู้เขียนบท กำกับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทที่ฝ่ายชายได้รับมักเป็นบทเด่นกว่า น่าสนใจกว่า ในขณะที่บทของฝ่ายหญิงก็คือตัวประกอบเท่านั้นเอง ดังนั้นปัญหาจึงไม่ได้

¹⁰² Douglas Keller, Erich Fromm, feminism and the Frankfurt School. p.59.

¹⁰³ Ibid, p.60-66.

¹⁰⁴ Ibid, p.72 – 81.

¹⁰⁵ Bhasin, Kamla, What is Patriarchy?. แปลโดย อุษณะ รุ่งปัจฉิม, หน้า 73-74.

ขึ้นอยู่กับสิ่งที่สตรีกระทำ แต่ขึ้นอยู่กับกำหนดยุทธศาสตร์และใครที่เป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์เหล่านั้นต่างหาก

ในสังคมที่ถูกควบคุมโดยระบบปิตาธิปไตยสตรีถือเป็นส่วนที่สำคัญ แม้ว่าการกำหนดยุทธศาสตร์ของสตรีจะต่ำกว่าบุรุษแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสตรีจะไม่มีคุณค่าหรือสิทธิ หน้าที่ที่เป็นของตนเองเลย ด้วยเหตุนี้สตรีจึงมีโอกาสได้รับประโยชน์บางประการจากระบบ จึงอาจกล่าวได้ว่าสตรีบางคนมีส่วนร่วมรู้เห็นเป็นใจอยู่ในระบบนี้ด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์อันซับซ้อนที่ดูเหมือนว่ามีความเท่าเทียมนี้เองที่ทำให้ระบบปิตาธิปไตยสามารถดำรงอยู่ได้ตลอดมา การที่สตรีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในสิทธิทางชนชั้นบางอย่างที่เป็นของบุรุษเปรียบเสมือนสตรีได้เข้าไปอยู่ภายใต้การปกป้องจากบุรุษ ตราบใดที่สตรียินยอมตามข้อตกลงเช่นนี้ก็ยังคงทำให้สตรีได้รับสิทธิเหล่านั้นต่อไป ซึ่งในบางครั้งสิทธิทางสังคมบางอย่างนั้นเป็นสิทธิทางสังคมของชนชั้นสูง ก็ยังอาจนำไปใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์จากบุรุษและสตรีที่อยู่ในชนชั้นที่ต่ำกว่าได้ และการที่จะรักษาสถานะพิเศษดังกล่าวข้างต้นได้ สตรีจำเป็นต้องมีการตกลงต่อรองกับบุรุษเสมอ ซึ่งในบางครั้งการตกลงในลักษณะนี้เป็นผลทำให้เกิดการแตกแยกระหว่างสตรีด้วยกันเองได้ เพราะย่อมจะมีเพียงสตรีบางคนเท่านั้นที่ได้รับโอกาสในขณะที่สตรีส่วนใหญ่เป็นผู้เสียโอกาส

ดังนั้นในการศึกษาระบบปิตาธิปไตยจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตลอดจนสภาพและบทบาทของบุรุษและสตรีที่ดำรงอยู่ในครอบครัวและสังคมให้ชัดเจน คำถามสำคัญคือ บุรุษได้รับประโยชน์จากระบบนี้เท่ากันทุกคนหรือไม่ คำตอบมีทั้งใช่และไม่ใช่ สาเหตุที่ใช่ก็เพราะว่าไม่ว่าบุรุษต้องการได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ จากระบบหรือไม่ก็ตาม สิทธิพิเศษเหล่านั้นก็จะตกเป็นของบุรุษอยู่ดี ส่วนสาเหตุที่ว่าไม่ได้รับประโยชน์นั้นก็เพราะว่าในบางครั้งบุรุษบางคนอาจมีความรู้สึกขឹងใจกับระบบปิตาธิปไตยบ้าง กล่าวคือการถูกอบรมสั่งสอน ปลูกฝังทัศนคติและพฤติกรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเหนือกว่าสตรี จึงเกิดคำถามว่าจำเป็นต้องทำหน้าที่เหล่านั้นให้บรรลุตามที่สังคมต้องการหรือไม่ ด้วยเหตุนี้บุรุษที่มีนิสัยสุภาพอ่อนโยนอาจถูกประณามจากสังคมหรือคนรอบตัวได้ในบางครั้ง โดยเฉพาะหากบุรุษคนใดก็ตามที่ปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเท่าเทียมหรืออ่อนอ่อนผ่อนตามก็จะต้องถูกเยาะเย้ยถากถาง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความรู้สึกที่ว่านี้ของบุรุษคงไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับความรู้สึกของสตรีที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบได้ เหตุผลก็เพราะว่าบุรุษไม่เคยได้รับประสบการณ์ของการถูกกดขี่อย่างสตรี และบุรุษถึงแม้จะถูกเยาะเย้ยถากถางแต่ก็ไม่ถึงกับถูกกีดกันหรือถูกแบ่งแยกทางเพศอย่างที่สตรีได้รับ

Kate Millet อธิบายว่าระบบปิตาธิปไตยนี้มีความสำคัญอยู่ 2 ประเด็น คือ อำนาจของบุรุษที่ควบคุมสตรีในเรื่องเพศและศักยภาพในการสืบพันธุ์ของสตรี คำจำกัดความของ

ระบบปีศาจปไตริบไตโดยอีกด้าน คือ สาเหตุความก้าวร้าวของผู้ชาย คือ การมีพลังกำลังเหนือสตรี โดยเฉพาะเรื่องเพศ เช่น ผู้ชายสามารถบังคับให้ผู้หญิงร่วมเพศโดยที่ผู้หญิงไม่ต้องการ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการถูกระงับทางเพศ¹⁰⁶ ดังเช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทยนางเบญจกายได้ถูกหนุมานขึ้นใจจนมีลูกด้วยกัน คือ อสุรผัด ภายหลังที่ถูกจับได้ว่าแปลงเป็นนางสีดาเพื่อให้พระรามเชื่อว่านางสีดาตายและจะได้เลิกทัพกลับไป เป็นต้น จากระบบดังกล่าวได้นำไปสู่การกดขี่ทางเพศและกระบวนการที่เรียกว่า “Dehumanization”¹⁰⁷ คือ กระบวนการทำให้มองภาพลักษณ์ของคนอื่นซึ่งในที่นี้ได้แก่ “สตรี” ว่าเหมือนไม่ใช่คนเสมือนร่างกายเป็นเครื่องจักรเป็นการกลายสภาพทำให้คนไม่เป็นคน ภายในระบบปีศาจปไตริบไตเพศชายและเพศหญิงได้เรียนรู้ถึงการครอบงำและการตกอยู่ในอำนาจการควบคุม ซึ่งอาจแสดงออกในรูปของการทารุณกรรมทางร่างกาย อีกทั้งผู้ชายยังต้องการรักษาความมั่นคงของอำนาจในการควบคุมเพศหญิง โดยถือว่าเพศหญิงเป็นเพียงทรัพย์สิน แรงงานหรือเครื่องมือเพื่อใช้ในการหาผลประโยชน์ นอกเหนือไปจากการทำหน้าที่ในการสนองตัณหาและบำบัดความใคร่ให้เพศชายเท่านั้น ในบางครั้งผู้หญิงก็เป็นเพียงเครื่องหมายในการบอกอำนาจและความพยายามที่จะให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะของผู้ตามตลอดมา ตัวอย่างในเรื่องรามเกียรติ์เห็นชัดจากการที่ผู้สร้างสรรค์ได้สะท้อนความคิดในเรื่องของระบบดังกล่าวผ่านทางตัวละครอย่าง “นางมณฑิลา” กล่าวคือ การที่นางมณฑิลาในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทยได้ถูกพระฤๅษีทั้ง 4 ตนถวายให้พระอิศวร หลังจากนั้นพระอิศวรได้ประทานนางให้แก่ทศกัณฐ์อีกต่อหนึ่ง พาลีเห็นเข้าแล้วเกิดนึกขบขึงจึงชิงนางไปเป็นภรรยาเมื่อฤๅษีองค์ตราบความจึงสั่งให้ส่งนางคืนให้แก่ทศกัณฐ์ หลังทศกัณฐ์ตายนางก็ถูกพระรามยกให้แก่พิเภกเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำพิเภกได้ครองกรุงลงกาอย่างชอบธรรม ซึ่งเมื่อพิจารณากระบวนการดังกล่าวแล้วถือว่าไม่มีความเป็นธรรมแก่นางมณฑิลาในการที่จะตกลงใจเลือกว่าจะอยู่กับฝ่ายใด นางถูกผู้สร้างสรรค์กำหนดขึ้นให้เป็นผู้ถูกระงับและกลายสภาพเป็นเพียงทรัพย์สินเท่านั้น

จะเห็นได้ว่าระบบปีศาจปไตริบไตมีความเชื่อว่าชายเกิดมาเพื่ออยู่ในฐานะที่เหนือกว่าหญิงโดยเชื่อมโยงไปถึงอุดมการณ์ของสังคมที่ถือว่าเพศชายนั้นมียอำนาจในการควบคุมและอยู่ใน

¹⁰⁶ วันทนี วาสิกะสิน, สังคมสงเคราะห์แนวสตรีนิยม: ทฤษฎีและการปฏิบัติงาน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 42-45.

¹⁰⁷ สุเทพ สุนทรภัสร์, ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย: พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกลบอลวิชั่น, 2540), หน้า 303-308.

ฐานะที่เหนือกว่าเพศหญิง เป็นอุดมการณ์ที่ถือว่าสตรี คือ ทรัพย์สินอย่างหนึ่งของบุรุษ ยกตัวอย่างในภูมิภาคแถบเอเชียใต้บางแห่งมีคำที่ใช้เรียกสามี ดังนี้ Swami, Shauhar, Pati และ Mali ซึ่งทุกคำที่ยกมานี้มีความหมายที่แสดงถึงความเป็นเจ้าของทั้งสิ้น¹⁰⁸ ดังนั้นการสร้างภาพตัวละครสตรีจึงเป็นกระบวนการที่ผู้สร้างสรรค์ได้สร้างขึ้นมาจากจากระบบปิตาธิปไตยดังกล่าวนี้ออกไปเพื่อใช้เป็นกลไกในการสร้างอำนาจอันชอบธรรมในการควบคุมสตรีในแต่ละสังคมนั่นเอง โดยมีกลไกอยู่ที่กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เพศหญิงได้เรียนรู้และยอมรับถึงการกำหนดบทบาททางเพศและอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศชายและเพศหญิงตั้งแต่วัยเด็กจากครอบครัวจนนำไปสู่การแบ่งชนชั้นทางเพศ (Sex Class) อันเกิดมาจากความแตกต่างกันในเรื่องการมีอภิสิทธิ์ของบุรุษ โดยเฉพาะเรื่องบทบาทการสืบทอดเผ่าพันธุ์มนุษย์ ความไม่เสมอภาคทางเพศจึงเกิดขึ้น¹⁰⁹

Engles มองว่าความไม่เสมอภาคทางเพศเกิดจากการที่เพศชายดำรงฐานะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีอำนาจทางด้านเศรษฐกิจเหนือกว่าจึงสามารถควบคุมเพศหญิงทั้งทางร่างกายและการมีเพศสัมพันธ์ได้ โดยผ่านระบบการแต่งงานแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) แต่ในความเป็นจริงมีเพียงสตรีเท่านั้นที่ยึดมั่นในระบบผัวเดียวเมียเดียวเช่นนี้ ทั้งนี้เพื่อให้บุรุษแน่ใจว่าทรัพยากรทั้งหมดจะตกแก่ทายาทของตนเท่านั้น¹¹⁰

จากความไม่เสมอภาคและการใช้อำนาจในการควบคุมสตรีภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ทำให้นักสตรีนิยมหลายสาย โดยเฉพาะสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคน (Radical Feminism) และสายวัฒนธรรม (Cultural Feminism) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมเพศหญิง" เพื่อเป็นยุทธวิธีนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบปิตาธิปไตย¹¹¹ Adrienne Rich นักคิด

¹⁰⁸ อุษณะ รุ่งปัจฉิม (แปล), What is Patriarchy? ,(กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2542), หน้า 13-20.

¹⁰⁹ อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี. หน้า 51 - 55.

¹¹⁰ Frederick Engles, "The Origin of the Family, Private Property and the State" in History of ideas on Women. R. Agonito ed. New York : Perigee Books. P.279-283.

¹¹¹ อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี. หน้า 42 - 45.

สตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนที่มีความสำคัญผู้หนึ่งกล่าวถึงระบบปีตาธิปไตยว่าเป็นหัวใจของการกดขี่เพศหญิง¹¹² โดยเพศชายเป็นผู้กำหนดสถานภาพ บทบาทสตรีผ่านการใช้กำลังหรือกดขี่ทั้งทางร่างกายและจิตใจหรือผ่านทางพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย การศึกษา เป็นต้น ดังเช่นผู้สร้างสรรค์เรื่องรามเกียรติ์ได้ใช้วรรณกรรมในการควบคุมสตรีด้วยระบบ ปีตาธิปไตยทางอ้อม อีกทั้งบุรุษได้กำหนดความเป็นแม่ขึ้นมาเพื่อควบคุมสตรีให้ตกอยู่ภายใต้ระบบปีตาธิปไตยด้วยการปลูกฝังค่านิยมแก่สตรีว่า “สตรีเกิดมาเพื่อเป็นแม่ หากใครไม่ใช่แม่ก็ไม่ใช่สตรีที่แท้จริง”¹¹³ จากคำดังกล่าวทำให้สตรีต้องเป็นแม่ที่ดีเพราะถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญที่สุดเพียงอย่างเดียวสำหรับสตรี นอกจากนั้นความเป็นแม่ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ตราบเท่าที่เด็กที่เกิดมาเป็นลูกที่มีพ่ออย่างถูกต้องตามกฎหมาย ในเรื่องรามเกียรติ์นางสีดากลับมาเป็นที่ต้องการของพระรามอีกครั้งเมื่อพระรามทราบว่านางสีดาได้ให้กำเนิดโอรสชื่อพระมงกุฎ จึงขอให้นางสีดาคืนดีและกลับไปครองอยุธยาด้วยกันหลังจากที่พระมงกุฎมีอายุถึง 10 ปีแล้ว

ดังนั้นการที่จะเปลี่ยนแปลงระบบปีตาธิปไตยเพื่อให้เพศสตรีหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของบุรุษ สตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนและสายวิวัฒนธรรมมองว่าไม่มีความเป็นไปได้ที่สตรีและบุรุษจะมีความเท่าเทียมกันภายใต้ระบบปีตาธิปไตย เพราะสตรีถูกกดขี่จากความเป็นสตรีที่มาจากค่านิยมและความแตกต่างทางชีวภาพ ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวเป็นเพราะโครงสร้างทางสังคมหรือถูกสร้างขึ้นโดยวิวัฒนธรรมของเพศชาย¹¹⁴ นอกจากนี้ยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของสังคมที่จะเอื้อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างเพศชายและเพศหญิงภายใต้ระบบปีตาธิปไตย อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงระบบปีตาธิปไตยต้องทำให้สังคมเข้าใจหรือสร้างความหมายใหม่ในเรื่องกามารมณ์ เพราะตราบไต่ที่สตรีต้องเป็นเครื่องสนองตัณหาแก่บุรุษ สตรีก็ต้องตกเป็นเบี้ยล่างในทุกๆ เรื่อง ดังนั้นหากสตรีมีชุมชนหรือวิวัฒนธรรมที่เป็นเฉพาะของตน สตรีก็จะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของบุรุษอีกต่อไป¹¹⁵ สตรีนิยมสายนี้จึงมี

¹¹² Adrienne Rich, *Of Woman Born: : Motherhood As Experience and Institution*, (W.W. Norton & Company : New York,2000) p.42.

¹¹³ วารุณี ภาวสินสิทธิ์, *สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20*, หน้า 97.

¹¹⁴ กาญจนา แก้วเทพ, “จิตวิทยากับผู้หญิง: บทวิเคราะห์และบทวิพากษ์”, หน้า 13-16.

¹¹⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 99 – 107.

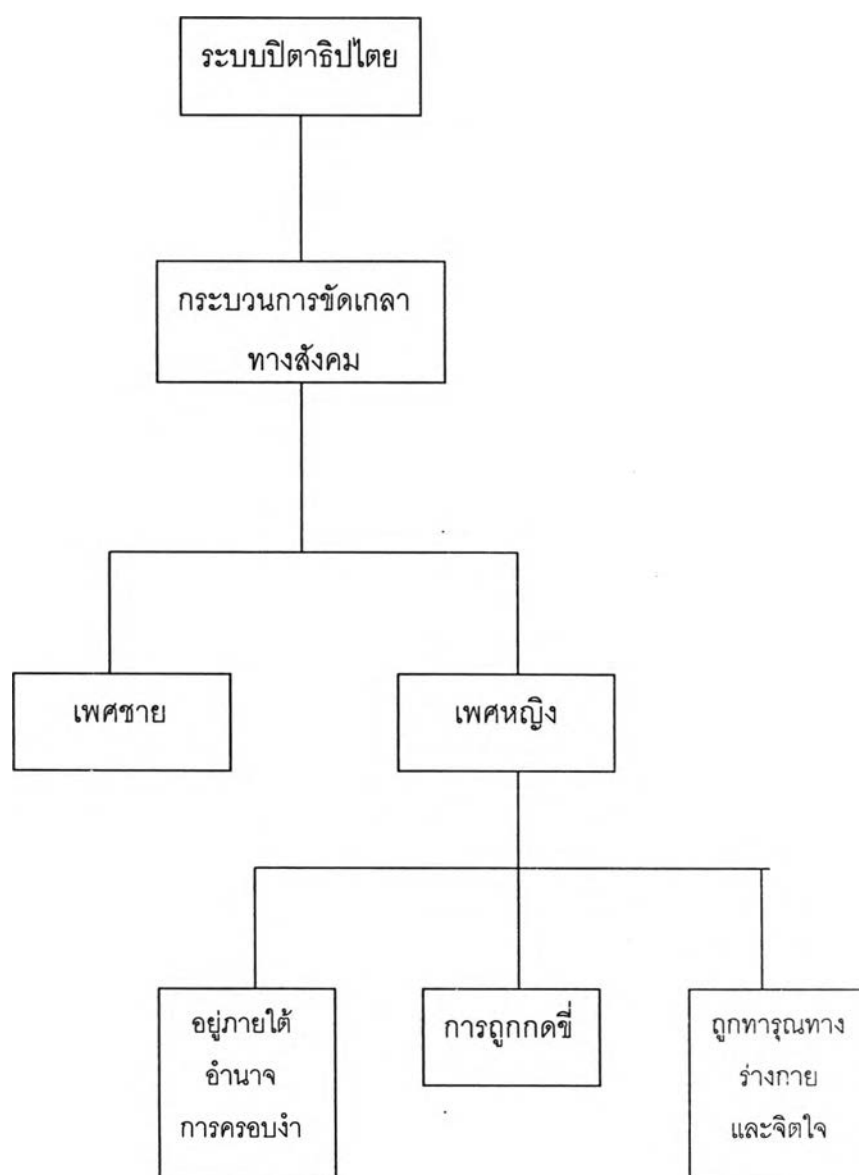
ความคิดเชิงบวกต่อการแสดงความรักแบบหญิงรักหญิง¹¹⁶ มองว่าข้อดีของเพศหญิง คือ ความละเอียดอ่อน ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น การควบคุมอารมณ์เป็นสิ่งที่ผู้หญิงมีเหนือกว่าบุรุษจึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เพื่อสร้างเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของเพศหญิง¹¹⁷ ซึ่งแนวคิดนี้ถือเป็นการคุกคามต่ออุดมการณ์ การเมือง เศรษฐกิจที่อยู่ภายใต้พื้นฐานของระบบปีตาธิปไตย เพื่อให้สตรีสามารถมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษได้ทุกประการ

---

¹¹⁶ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), จินตนาการสู่ปี 2000 นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา, หน้า 503 .

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 505 .

ภาพที่ 3 แผนผังสรุปแนวคิดเรื่องระบบปิตาธิปไตยโดยผู้วิจัย

6. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะบทบาททางเพศของปัจเจกบุคคล

6.1 ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological Factors)

ความแตกต่างระหว่างบุรุษและสตรีที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน คือ ความแตกต่างทางกายภาพซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางชีวภาพที่แตกต่างกันระหว่างบุรุษและสตรี เช่น ความแตกต่างของโครงสร้างทางร่างกาย ความแตกต่างของอวัยวะเพศ รวมทั้งการทำงานของอวัยวะต่างๆ ปัจจัยทางชีวภาพเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้บุรุษและสตรีมีความแตกต่างกันตามธรรมชาติ เช่น ความแตกต่างของโครโมโซม (Chromosome) ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ความแตกต่างของฮอร์โมน (Hormones) เพราะในเพศชายจะมีฮอร์โมนแอนโดรเจน (Androgen) และเทสโทสเตอโรน (Testosterone) ซึ่งทำให้วัยรุ่นชายมีโครงสร้างต่างไปจากวัยรุ่นหญิง เช่น การมีขนาดของกระดูกที่ใหญ่กว่า การมีขนตามร่างกาย ผิวพรรณหยาบกว่าสตรี เป็นต้น ในขณะที่สตรีจะมีฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) และโปรเจสเตอโรน (Progesterone) ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นลักษณะความเป็นสตรีให้เด่นชัดในวัยรุ่น เช่น การมีหน้าอก ประจำเดือนและน้ำนมเลี้ยงบุตร¹¹⁸ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อสรีระร่างกายของมนุษย์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ได้สืบสาวความแตกต่างด้านโครงสร้างบุคลิกภาพของสตรีและบุรุษรวมไปถึงความแตกต่างของอวัยวะเพศ กระบวนการทางด้านความรู้สึกและอารมณ์ความรู้สึก เริ่มตั้งแต่เมื่อเด็กได้ค้นพบความแตกต่างทางด้านสรีระวิทยาของตน โดยฟรอยด์กล่าวว่าสตรีนั้นเกิดมาต่ำต้อยจากเหตุผลทางสรีระวิทยา โดยเชื่อว่าปฏิกิริยาของสตรีที่เกิดจากการขาดองคชาติเป็นเรื่องจริงและเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และการที่สตรีต้องขาดองคชาติไปนั้นถือเป็นความเศร้าในแง่ของสรีระวิทยา¹¹⁹ ซึ่งจากความแตกต่างด้านสรีระที่ธรรมชาติกำหนดมาเป็นพื้นฐานนี้เองทำให้สังคมต้องจัดสรร แบ่งบทบาท กำหนดความรับผิดชอบที่สมมติขึ้นและยอมรับกันว่าเหมาะสมกับสรีระของมนุษย์แต่ละเพศ รวมทั้งสังคมเองก็คาดหวังให้แต่ละเพศประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผนที่สมาชิกของสังคมสร้างขึ้น โดยกำหนดว่ากริยามารยาทแบบใด หรือการงานความรับผิดชอบประเภทไหนที่สตรีควรทำหรือบุรุษควรทำ เช่น การปกครอง กิจกรรมนอกบ้าน

¹¹⁸ สัมภาษณ์ "นายแพทย์สุชัย หยของอนุกุล," ผู้อำนวยการโรงพยาบาลกรุงเทพมหานคร เชนต์คาร์ลอส, วันที่ 17 มกราคม 2548.

¹¹⁹ พรพิไล ถมั่งรักษัสัตว์, ปรัชญาผู้หญิง, หน้า 8.

ควรเป็นหน้าที่ของบุรุษ เพราะมีความคล่องตัวมากกว่า แข็งแรงกว่า ในทางตรงข้ามเนื่องจากสตรีต้องมีประจำเดือน ตั้งครรภ์ เลี้ยงดูบุตรจึงควรต้องรับหน้าที่ดูแลภายในครัวเรือน นอกจากนี้ในหลายสังคมยังมีข้อห้ามไม่ให้สตรีมีบทบาททางสังคมหรือทางศาสนาที่สำคัญๆ เพราะการมีประจำเดือนถือเป็น "สิ่งสกปรก" และกลายเป็นข้อจำกัดทางร่างกายของสตรีนั่นเอง และยังมี ความเชื่อสืบเนื่องต่อไปอีกว่าสตรีจะไม่สามารถทำงานหนักได้เท่ากับชายเพราะสภาพทางกายภาพด้อยกว่า กิจกรรมหลายประเภทที่บุรุษเป็นผู้ปฏิบัติได้ถูกสร้างมาyardคิดว่าบุรุษเป็นตัวแทนของมนุษยชาติ เพราะบุรุษเป็นผู้สร้างสรรคาวัววัตถุและนวัตกรรมให้แก่สังคม วาทกรรมดังกล่าวทำให้บุรุษมีคุณค่าเพิ่มขึ้นในฐานะเป็นผู้ตัดแปลงธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรม¹²⁰

นอกจากนี้การวิจัยทางด้านชีวภาพอันเนื่องมาจากขนาดของม้านสมองได้ถูกนำมาอธิบายว่าถือเป็นความต่ำต้อย (Inferiority) ของสตรีจากการวัดขนาดของหัวสมองจะพบว่า ขนาดของสมองบุรุษจะใหญ่กว่าของสตรี ดังนั้นจึงมีผลสรุปตามมาว่าบุรุษจะฉลาดกว่าและสามารถประสบความสำเร็จในอาชีพการงานมากกว่าสตรี¹²¹ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการทดลองเพื่อทดสอบความจริงเกี่ยวกับอิทธิพลของปัจจัยทางชีวภาพต่อบทบาทความเป็นบุรุษและสตรีอยู่มาก หากแต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน ดังนั้นปัจจัยทางชีวภาพเพียงประการเดียวจึงไม่อาจอธิบายพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพและพัฒนาการของบทบาททางเพศอย่างสมบูรณ์ได้ เพราะยังมีปัจจัยด้านอื่นเข้ามามีบทบาทและลงอิทธิพลร่วมด้วย

6.2 ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม (Environmental Factor)

สภาพแวดล้อมเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคลิกภาพและบทบาททางเพศของปัจเจกบุคคล สภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงนี้ ได้แก่ เจตคติของบิดามารดาที่มีต่อบุตร การอบรมเลี้ยงดู กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ตลอดจนความคาดหวังของสังคม โดยเด็กสามารถเริ่มต้นเรียนรู้บทบาททางเพศของตนจากสภาพแวดล้อมในครอบครัว สมาชิกในสังคมตั้งแต่แรกเกิดจะถูกปลูกฝังให้มีอุปนิสัยต่างกันออกไปนับตั้งแต่บิดามารดาทราบว่าทารกถือกำเนิดออกมาเป็นเพศอะไร เช่น การจัดเตรียมเสื้อผ้า ของใช้ ของเล่นต่างๆ ที่ดูเหมาะสมกับเพศของทารกให้กับบุตรของตน พร้อมทั้งสร้างความหวังในพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย โดยสมาชิกใหม่ของสังคมในแต่ละเพศนั้นต้องยอมรับทัศนคติและ

¹²⁰ ภัทสร ลิมานนท์, บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา, หน้า 8.

¹²¹ กาญจนา แก้วเทพ, จิตวิทยากับผู้หญิง : บทวิเคราะห์และบทวิพากษ์.

บทบาทที่แต่ละสังคมกำหนดไว้ให้ แต่อาจจะมีความแตกต่างกันบ้างในแต่ละสังคมวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่บทบาททางเพศมักจะมีคล้ายคลึงกัน โดยการกำหนดบทบาท บุคลิกภาพ แบบแผนภาษาพูดของแต่ละเพศทั้งหมดผนวกกันเข้าก็กลายเป็นเพศที่กำหนดโดยสังคม (Social Sex หรือ Gender) อาศัยพื้นฐานสำคัญจากเพศที่กำหนดโดยธรรมชาติ (Biological Sex)¹²² ดังนั้นการเรียนรู้ความแตกต่างทางเพศจึงเริ่มต้นจากครอบครัวที่ซึ่งจะทำให้เด็กเรียนรู้บทบาทการเป็นบุรุษหรือสตรีของตนเอง

ลักษณะความเป็นบุรุษหรือสตรีนี้เป็นมโนทัศน์ของสังคมที่คิดว่า บุรุษและสตรีควรจะเป็นอย่างไร สังคมจึงขัดเกลาเด็กตามแนวคิดของแต่ละสังคมเพื่อหล่อหลอมให้เติบโตขึ้นตามความต้องการของสังคม ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวนั้นนอกเหนือไปจากด้านกายภาพแล้วไม่มีทางทราบได้เลยว่ามีอยู่จริงหรือไม่เพราะกระบวนการขัดเกลาสังสมให้ตั้งแต่แรกเกิด จึงเป็นไปได้ที่จะสามารถแยกแยะส่วนที่เป็นมาแต่กำเนิดและส่วนที่มาเรียนรู้ภายหลังได้¹²³ เพราะนอกจากบิดามารดาจะส่งเสริมกิจกรรมที่ชี้แนะเฉพาะสำหรับแต่ละเพศแก่บุตรแล้ว บิดามารดายังมีส่วนเสริมสร้างบุคลิกภาพต่างๆ ไปที่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและเพศชายด้วย นอกจากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว

นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น กลุ่มเพื่อน สื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ ก็มีอิทธิพลต่อบทบาททางเพศของปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกัน เพราะปัจจัยต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมในเรื่องบทบาททางเพศแตกต่างกันไป เมื่อเด็กได้เสพบ่อยๆ ประกอบกับการสังเกตจากความนิยมของบุคคลรอบข้างโดยเฉพาะบิดามารดา กลุ่มเพื่อนจึงมีการซึมซับทัศนคติ ค่านิยมและรับเอาอัตลักษณ์ทางเพศนั้นๆ มาเป็นของตนในที่สุด โดยเฉพาะอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน เพราะหากเด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับเพศของตน เช่น เด็กชายเล่นขายของหรือโดดหนังยาง ก็อาจจะถูกตำหนิหรือเยาะเย้ยจากเพื่อนซึ่งปฏิกิริยาได้ตอบเหล่านี้มีผลทำให้เด็กเลือกพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศของตน เช่นเดียวกับบทบาทของครูอาจารย์ที่นับว่ามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบทบาททางเพศของเด็กทั้งการเสนอตัวแบบ การเสริมแรงและทำกิจกรรม ดังนั้นเมื่อเด็กอยู่ในโรงเรียนครูอาจารย์จึงมีความสำคัญในการปลูกฝังให้เด็กมีบทบาททางเพศที่เหมาะสมเช่นเดียวกับบิดามารดาในขณะที่เด็กอยู่บ้าน

จากบทบาททางเพศของบุรุษและสตรีที่แตกต่างกันนี้เองทำให้ทำให้การปฏิบัติต่อมนุษย์ทั้งสองเพศแตกต่างกันออกไป เช่น การอบรมเลี้ยงดูภายในครอบครัวและการสอนให้รู้ระเบียบสังคมที่ถ่ายทอดกันจะเน้นถึงความเป็นผู้นำของบุรุษและฐานะผู้ตามของสตรี หรือ

¹²² ภัสสร ลิมานนท์, บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา. หน้า 9,11.

¹²³ พรพิไล ถ่มังรักษ์สัตย์, ปรัชญาผู้หญิง. หน้า 15.

เนื่องจากความเชื่อในเรื่องความบริสุทธิ์และพรหมจรรย์ที่สตรีต้องรักษาไว้ก่อนแต่งงาน ทำให้สตรีถูกควบคุมให้อยู่ภายในขอบเขตที่จำกัด ในขณะที่บุรุษกลับได้รับโอกาสให้มีเสรีภาพ เพื่อแสวงหาความเป็นผู้นำและเป็นชายได้ด้วยตัวเอง นอกจากนี้สังคมของสตรียังแคบกว่าของบุรุษ ในสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่เด็กหญิงถูกผนวกเข้ากับสังคมในแนวตั้ง (Vertically integration) โดยผ่านกลุ่มเครือญาติและครอบครัว ในขณะที่เด็กชายจะขยายตัวเองไปตามแนวนอน (Horizontally) รวมทั้งบทบาทเพศที่กำหนดขึ้นในสังคมส่วนใหญ่ มักอยู่ในลักษณะที่ตรงข้ามเสมอ เช่น บทบาทสตรีเป็นแบบปิดไม่มีการติดต่อภายนอก ถูกควบคุม กวดขัน มีหน้าที่ในการให้กำเนิด เลี้ยงดูบุตร และทำงานบ้าน ในขณะที่บทบาทบุรุษเป็นแบบเปิดมีอิสระ สามารถทำกิจกรรมนอกบ้านได้อย่างเสรี เป็นต้น¹²⁴

6.3 ปัจจัยทางการเรียนรู้สังคม (Social Learning)¹²⁵

การเรียนรู้พฤติกรรมใดๆ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับบทบาททางเพศนั้น ประกอบไปด้วยกระบวนการปฏิบัติ เรียนรู้และสังเกตจากตัวแบบในการแสดงพฤติกรรม ซึ่งตัวแบบอาจจะเป็นคนหรือสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น การชมภาพยนตร์ นาฏศิลป์ การอ่านวรรณกรรม เป็นต้น ต่อมาจึงเกิดกระบวนการปฏิบัติตามพฤติกรรมที่สังเกตเห็น โดยมีแรงจูงใจให้กระทำพฤติกรรมนั้นๆ ปัจเจกบุคคลจะเลือกกระทำพฤติกรรมที่ให้ผลทางบวกต่อตนเองมากกว่าผลทางลบ เด็กหญิงและเด็กชายจะเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันแต่จะแสดงออกในลักษณะใดก็ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของแต่ละเพศ

การที่ปัจเจกบุคคลสามารถเรียนรู้บทบาททางเพศได้จะต้องเป็นผลมาจากประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการสังเกต (Observation) พฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับแต่ละเพศ จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการต่อมา คือ การเลียนแบบ (Imitation) โดยเด็กจะเลียนแบบจากตัวแบบ เช่น บิดา มารดาหรือคนเลี้ยงที่มีเพศเดียวกับตน ซึ่งการเลียนแบบดังกล่าวมักจะอยู่คู่กันไปกับการเสริมแรง (Reinforcement) เพราะเด็กมักจะเลือกการเลียนแบบที่ได้ผลในแง่บวกมากกว่าลบ กระบวนการต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้เด็กเรียนรู้ที่จะแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับว่าเหมาะสมกับเพศของตนและละเว้นพฤติกรรมที่สังคมเห็นว่าไม่เหมาะสมนอกจากนี้ยังพบว่าเด็กมีแนวโน้มที่

¹²⁴ ภัศสร ลิมานนท์, บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา, หน้า 11,13.

¹²⁵ ธิดารัตน์ ธรรมเกษร, "บทบาททางเพศ สัมฤทธิ์ผลทางอาชีพและการอนุमान สาเหตุความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงาน," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาสังคม คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543, หน้า 16-18.

จะเลียนแบบตัวแบบที่มีเพศเดียวกับตนเองมากกว่าตัวแบบที่เป็นเพศตรงข้าม ซึ่งปัจจัยทางสังคมนี้เน้นไปที่การเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆ รวมทั้งบทบาทเพศจากบุคคลที่อยู่รอบข้าง โดยเฉพาะบิดามารดาตลอดจนสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ผ่านทั้งสามกระบวนการดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

7. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

เจ้าของทฤษฎีนี้ได้แก่ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ความสนใจของฟรอยด์ในเรื่องบทบาททางเพศ มีจุดเริ่มต้นมาจากการสังเกตพบความแตกต่างระหว่างบทบาทและพฤติกรรมของบุรุษและสตรี โดยพบว่า “สตรีเป็นเพศที่อ่อนแอกว่า มักจะต้องพึ่งพาผู้อื่นและชอบใช้ชีวิตอยู่แต่ในบ้าน ในขณะที่เพศชายมีแข็งแรงกว่าจะใช้กำลังในการทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว” ดังนั้นสตรีในทัศนะของฟรอยด์จึงมีความด้อยกว่าทางด้านสรีระซึ่งส่งผลต่อจิตใจและอิทธิพลในการกำหนดบทบาททางเพศของสตรีให้มีลักษณะเฉพาะและตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมโดยบุรุษ ฟรอยด์ได้พยายามที่จะหาสาเหตุของพฤติกรรมที่แตกต่างกันดังกล่าวเพื่ออธิบายว่า ความสัมพันธ์ของบุรุษและสตรีมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรตั้งแต่วัยเด็กจนถึงผู้ใหญ่

ฟรอยด์มีความเชื่อว่า¹²⁶ พฤติกรรมของมนุษย์ถูกชักจูงโดยสัญชาตญาณโดยสัญชาตญาณทางเพศเป็นพื้นฐานของพัฒนาการในช่วงแรกของชีวิตซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้แก่ ปาก ทวารหนักและอวัยวะเพศ โดยจะเปลี่ยนไปตามวัย สำหรับแนวคิดนี้บิดาเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด เพราะสตรีและเด็กต้องพึ่งพิงโดยบิดาจะเป็นผู้ให้หลักประกันเรื่องความมั่นคง ให้ความรู้สึกปลอดภัย แต่สตรีต้องตอบแทนสิ่งดังกล่าวด้วยการทำงานภายในครัวเรือน เพศสัมพันธ์และการสืบพันธุ์ อีกทั้งเด็กชายที่ถือกำเนิดมาจะกลายเป็นสมบัติของบุรุษเพราะต้องทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำอำนาจของบุรุษและสืบทอดระบบปิตาธิปไตยต่อไปผ่านการเรียนรู้โครงสร้างอำนาจในชีวิตประจำวัน ทำให้ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายสามารถเรียนรู้ว่ามารดา คือ บุคคลที่อยู่ระหว่างสัญลักษณ์แห่งอำนาจสิทธิ์ขาด (Authority) ของบิดากับการต้องพึ่งพิงบิดามารดาของบุตร

แนวทางตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ที่นำมาใช้อธิบายในเรื่องการแบ่งบทบาททางเพศจนนำไปสู่การกดขี่สตรีนั้น แนวคิดหลัก คือ เรื่อง “ปมโอดิปัส” (Oedipus Complex) และ “ปมอิเลคตรา” (Electra Complex) สำหรับปมโอดิปัสนั้นเกิดมาจากโครงสร้างครอบครัวที่มีต้นกำเนิดของ Incest Taboo คือ กฎข้อห้ามของสังคมในการมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบิดากับบุตรสาวและมารดากับบุตรชาย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการแบ่งแยกเพศออก

¹²⁶ กาญจนา แก้วเทพ, *จิตวิทยา*, หน้า 33-39.

จากอารมณฺ์ เอมีล เดอร์ไครม์ (Emile Durkheim) อธิบายว่าก่อนหน้ายุคแรกเริ่มของสังคมมนุษย์ Insect Taboo ไม่ได้เป็นสิ่งต้องห้ามจนกระทั่งมนุษย์ขยายจำนวนจนสามารถแยกออกมาเป็นเผ่า (Clan) ผู้นำของเผ่าได้แสดงออกซึ่งอำนาจด้วยการออกกฎข้อบังคับให้กับสมาชิกในสังคมปฏิบัติ ในส่วนนี้ได้แก่เรื่องของการแต่งงานที่สามารถแต่งงานได้เฉพาะกับคนนอกกลุ่มเท่านั้น (Exogamy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้ามแต่งงานกับคนในวงศ์ตระกูลเดียวกัน ซึ่งคำว่า "Exogamy" มาจากคำว่า "ex" ซึ่งแปลว่า "out" หรือ "นอก" "gamy" มาจากภาษากรีกว่า "gamos" แปลว่า สมรสหรือแต่งงาน รวมกันจึงแปลว่า "การแต่งงานนอกกลุ่ม"¹²⁷ นั่นเอง

"ปมโออิปุส" (Oedipus Complex) ของบุรุษจึงเกิดจากการยอมแพ้จากการแย่งชิงความรักของมารดาที่มีต่อบิดา ด้วยการเก็บงำความรู้สึกการเป็นศัตรูกับบิดา ดังนั้นปมดังกล่าวจึงเป็นรูปแบบเฉพาะของความสัมพันธ์ระหว่างเด็กชายกับบิดามารดาที่เกิดขึ้นในช่วงระยะที่เด็กเกิดความฝึใจต่ออวัยวะเพศ (Genital) ระยะแรก (อายุประมาณ 3-5 ปี) เด็กชายจะเกิดความต้องการเป็นเจ้าของมารดาและอิจฉาบิดา เด็กชายต้องการแทนที่บิดาผู้ซึ่งคิดว่าได้ข่มขู่ตลอดเวลาเรื่องการจะตัดอวัยวะเพศ (Castration Anxiety) แต่อำนาจของบิดามีมากกว่าจึงจำเป็นต้องเก็บความรู้สึกที่มีต่อมารดาเอาไว้และเกิดพฤติกรรมเลียนแบบบิดา (Identification) แทน ในกรณีของเด็กหญิงก็เช่นเดียวกันซึ่งฟรอยด์เรียกว่า "ปมอิเลคตรา" ((Electra Complex)

กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่าผลจาก "ปมโออิปุส" ทำให้เกิดปมเรื่องของบุรุษในทางกลับกัน "ปมอิเลคตรา" (Electra Complex) จึงเป็นปมด้อยของสตรีนั่นเอง เพราะปมดังกล่าวได้ถูกนำมาอธิบายถึงความรู้สึกด้อยของสตรีที่ขาดสัญลักษณ์แห่งอำนาจในที่นี้ หมายถึง "อวัยวะเพศชาย" (Penis Substitution) จึงแสดงออกมด้วยลักษณะความอิจฉาริชยา มีความต้องการเป็นบุรุษ วิธีการแก้ไขปมอิเลคตราของสตรี คือ การใช้บุตรเป็นเครื่องมือทดแทนสิ่งที่ขาดหายไปซึ่งได้แก่อวัยวะเพศชาย รวมทั้งความพยายามในการถอดแบบบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมของมารดาเพื่อจะให้นิบิดารักจึงเกิดพัฒนาการลักษณะความเป็นหญิงขึ้นอย่างชัดเจนทั้งหมดนี้คือคำอธิบายของฟรอยด์ที่มีต่อสตรีว่าทำไมถึงมีนิสัยชอบเป็นเจ้าของและกลัวการผจญภัย

ซึ่งเรื่องปมทั้งสองดังกล่าวเป็นเรื่องของอำนาจที่แสดงออกในครอบครัวและจะเกิดขึ้นเฉพาะในโครงสร้างสังคมที่มีรูปแบบเป็นครอบครัวเชิงเดี่ยว (Nuclear Family) และภายใต้ระบบปิตาธิปไตยเท่านั้น ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันภายในครอบครัว นักมานุษยวิทยาว่าปมโออิปุสจะเป็นปัญหาน้อยลงในสังคมที่บุรุษมีอำนาจน้อย เพราะฉะนั้นการลด

¹²⁷ นิยพวรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ, มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม, หน้า

อำนาจของบุรุษให้เท่าเทียมกับสตรีถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ไขปัญหา¹²⁸ สัญลักษณ์ของปมดังกล่าว คือ ความต้องการในจิตไร้สำนึกของเด็กที่อยากครอบครองบิดาหรือมารดาที่มีเพศตรงข้ามกับเด็กและจะมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์ต่อบิดามารดาที่มีเพศเดียวกันกับตน เมื่อเด็กหญิงเห็นพี่ชายหรือน้องชายมีอวัยวะเพศขนาดใหญ่กว่าก็จะอิจฉาและต้องการมีอวัยวะเพศแบบบุรุษ เด็กหญิงจะหันมาโทษว่ามารดาเป็นต้นเหตุที่ทำให้ไม่มีอวัยวะเพศแบบเดียวกับบุรุษจึงหันไปรักบิดาแทนเพราะบิดาไม่ได้มีส่วนรู้เห็นกับการกระทำดังกล่าวของมารดา โดยมีความหวังว่าบิดาจะสามารถให้อวัยวะเพศชายแก่ตนเองได้รวมทั้งความต้องการที่จะครอบครองบิดาด้วย ลักษณะดังกล่าวคือลักษณะของปมอิลเลคตรา

ข้อสรุปของปมโอดิปุส คือ เด็กชายต้องการความรักจากมารดาในขณะเดียวกันเด็กก็รับรู้ว่ามีบิดาก็รักและต้องการมารดามากเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความอิจฉาบิดาและเกิดความวิตกกังวลว่าบิดาจะไม่พอใจและทำโทษด้วยการตัดอวัยวะเพศของตนทิ้ง เด็กชายจึงเกิดความรู้สึกเก็บกดความปรารถนาในตัวมารดาและหันมาถอดแบบให้เหมือนบิดาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมีการรับเอาบทบาททางเพศ ค่านิยมและบุคลิกภาพของบิดามาเป็นของตนเพื่อให้บิดารักและในขณะเดียวกันก็จะทำให้เด็กชายมีคุณสมบัติของบิดาที่ทำให้มารดาพึงใจอีกด้วย แต่จากคำอธิบายดังกล่าว "คลารา ทอมป์สัน" (Clara Thompson) และ "คาเรน ฮอร์นีย์" (Karen Horney) เชื่อว่าทั้งสองปมดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมมากกว่าลักษณะทางชีวภาพ เพราะจะเกิดขึ้นเฉพาะในสังคมที่ผู้ชายอวัยวะเพศชายเท่านั้น อย่างไรก็ตามทอมป์สันได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการที่สตรีต้องเรียกร้องความสนใจและต้องการเป็นที่รักของคนอื่นเสมอกันเพื่อความอยู่รอดในสังคมที่สตรีถูกกีดกันออกจากกระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นอำนาจของบุรุษจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดแต่อย่างใด

นอกจากนี้ฟรอยด์ยังได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความอ่อนแอของสตรีว่า มีสาเหตุมาจากการมีซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) จึงมีผลทำให้สตรีต้องเป็นผู้อ่อนไหว มีเหตุผลและความพร้อมน้อยกว่าทางด้านจริยธรรม ซึ่งการพัฒนาของซูเปอร์อีโก้ที่มีความเกี่ยวข้องแนบแน่นกับการพัฒนาของอารยธรรม ดังนั้นกฎหมายหรือกฎความยุติธรรมทั้งหลายจึงเป็นผลงานของบุรุษ โดยฟรอยด์เห็นว่าเด็กทั้งสองเพศมีลักษณะการเจริญเติบโตคล้ายคลึงกันจนกระทั่งอายุประมาณ 5 ปี จากนั้นเด็กเริ่มให้ความสนใจในเรื่องเพศโดยเฉพาะเรื่องอวัยวะเพศ เพศตรงข้ามเป็นเวลาเดียวกับที่ปมโอดิปุสของเด็กชายพัฒนาขึ้น¹²⁹ ในขณะเดียวกันความปกติของสตรีจะเกิดขึ้นเมื่อเด็กหญิงเก็บกดความรู้สึกจากกิจกรรมต่างๆ คือ ยอมเป็นฝ่ายถูกกระทำหรือเป็นฝ่ายยอมรับ

¹²⁸ กาญจนา แก้วเทพ, จิตศึกษา, หน้า 33.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ขณะเดียวกันสตรีที่ไม่ยอม คือ ต้องการที่จะมีส่วนร่วมในโลกภายนอก พยายามมีอาชีพที่ต้องใช้สติปัญญา จะถือว่าเป็นโรคประสาทเพราะจิตใจไม่มั่นคง ไม่เพียงแต่สตรีจะต้องล้มเลิกความคิดที่จะแข่งขันและแสวงหาความสำเร็จกับบุรุษแล้ว ในโลกของบุรุษสตรีควรต้องล้มเลิกความสัมพันธ์ทางเพศโดยคลิตอริสด้วย เพราะฟรอยด์ได้กล่าวถึงคลิตอริสว่าเป็นสิ่งที่เทียบเท่าองคชาติและเป็นอวัยวะที่ผิดปกติของสตรีเนื่องจากทำให้สตรีไม่จำเป็นต้องใช้องคชาติของบุรุษเพื่อบันดาลความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความคิดของฟรอยด์ที่ว่าสตรีเป็นเพศถูกกระทำ สตรีปกติจะต้องมีความรู้สึกทางเพศโดยทางช่องคลอดเท่านั้น สตรีที่มีความสุขได้โดยทางคลิตอริสอย่างเดียวยกเว้นว่าเป็นพวกตายด้าน¹³⁰

ฟรอยด์ได้กล่าวถึงความแตกต่างของลักษณะทางกายภาพของบุรุษและสตรี โดยเฉพาะอวัยวะเพศมีผลต่อพัฒนาการของพฤติกรรมความเป็นบุรุษหรือสตรีในเด็ก ความแตกต่างของอวัยวะเพศนี้จะทำให้เด็กรับรู้ตนเองในลักษณะความเป็นบุรุษหรือสตรีและเด็กจะถอดแบบพฤติกรรมของบิดาและมารดาเพศเดียวกับตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มแรกของการพัฒนาพฤติกรรมความเป็นบุรุษหรือสตรีในเบื้องต้น ตามที่ฟรอยด์กล่าวว่าสตรีเกิดมาต่ำต้อยกว่าบุรุษ เนื่องจากเหตุผลทางด้านสรีรวิทยา

อย่างไรก็ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ได้รับการโต้แย้งอย่างมากเนื่องจากแนวความคิดในแง่ความแตกต่างทางสรีระอย่างเดียวยังไม่สามารถที่จะอธิบายถึงความแตกต่างของพฤติกรรมความเป็นบุรุษหรือสตรีได้อย่างสมบูรณ์ เพราะยังมีปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความแตกต่างของพฤติกรรมความเป็นบุรุษหรือสตรีด้วย มาร์กาเรต มิด ได้ศึกษาชนเผ่ากินีจำนวน 3 ชนเผ่าและพบว่าการยอมรับลักษณะธรรมชาติของบุรุษและสตรีใช้ไม่ได้กับกลุ่มชนเหล่านี้ ใน 2 ชนเผ่าบุรุษและสตรีไม่มีลักษณะต่างกันด้านบุคลิกภาพ สมาชิกทุกคนของเป่าอาราเปช (Arapesh Society) ถูกฝึกสอนมาให้ร่วมมือกันไม่มีความก้าวร้าวและมีปฏิกิริยาตอบสนองกับความต้องการของผู้อื่น บุคลิกของบุรุษและสตรีมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ในทางตรงกันข้ามกับเผ่ามันดูกูมอร์ (Mundugumor) ทั้งบุรุษและสตรีมีลักษณะก้าวร้าว รุนแรงแบบบุรุษและในสตรีมีลักษณะความเป็นแม่น้อย ส่วนในชนเผ่าที่ 3 คือ เผ่าชัมบูลิ (Tchambuli) สตรีจะเป็นฝ่ายเหนือกว่า ไม่ค่อยเป็นกันเองและชอบจัดการ ในขณะที่บุรุษความรับผิดชอบน้อยและมีลักษณะเป็นสตรีมากกว่า¹³¹ จากงานวิจัยของมิดจะพบว่าสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนในการกำหนดบทบาททางเพศของสตรีและบุรุษให้แตกต่างกันไปนอกเหนือไปจากลักษณะทางกายภาพ

¹³⁰ พรพิไล ถมั่งรักษ์สัตว์, ปรัชญาผู้หญิง, หน้า 8.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

สรุป ทฤษฎีของพรอยด์เน้นที่ความแตกต่างทางด้านสรีระ โดยเฉพาะอวัยวะเพศว่าเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของพฤติกรรมทางเพศของบุรุษและสตรี และเน้นที่การถอดแบบของเด็กจากบิดามารดาคนเดียวกันกับตนเพื่อให้บิดาหรือมารดาที่เป็นเพศตรงข้ามเกิดความพึงใจ แต่พรอยด์ไม่ได้กล่าวถึงอิทธิพลจากปัจจัยอื่นโดยเฉพาะสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีอิทธิพลร่วมที่สำคัญต่อพัฒนาการของบทบาททางเพศด้วย อีกทั้งทฤษฎีของพรอยด์ส่วนมากไม่ได้รับการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ และมีลักษณะเป็นอุดมคติมากกว่าเป็นวิทยาศาสตร์เพราะไม่สามารถตรวจสอบได้ จึงเป็นเหตุให้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ถูกโต้แย้งในความบกพร่องดังกล่าว

8. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศ (Sex Role)

มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับการถูกกำหนดความเป็นชายหรือความเป็นหญิงด้วยลักษณะโครงสร้างทางด้านร่างกาย รวมทั้งโครโมโซม (Chromosomes) ต่อมเพศ (Gonads) และฮอร์โมน (Hormones) ทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย จะถูกบ่งชี้ถึงการเป็นเพศหญิงหรือชายตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งถือว่าเป็นการให้อัตลักษณ์ทางเพศกับเด็กเป็นครั้งแรก ผู้หญิงธรรมดาจะมีโครโมโซม x สองตัว ส่วนผู้ชายธรรมดาจะมีโครโมโซม x หนึ่งตัวและมีโครโมโซม y อีกหนึ่งตัว มีอวัยวะสืบพันธุ์ที่ต่างกันภายนอกและมีระยะเวลาของการหลั่งฮอร์โมนทางเพศต่างกัน ฝ่ายหญิงมีลักษณะเป็นรอบเดือนซึ่งความแตกต่างดังกล่าวเป็นรากฐานของทฤษฎีต่างๆ ว่าด้วยความแตกต่างทางจิตใจ¹³² ซึ่งการให้อัตลักษณ์ทางเพศนี้จะมีความรู้สึกพื้นฐานของแต่ละปัจเจกบุคคลในการพัฒนาลักษณะความเป็นหญิงหรือชายในเวลาต่อมา เนื่องจากฮอร์โมนทางเพศที่เข้าสู่สมองของหญิงและชายต่างกัน พฤติกรรมทางเพศย่อมจะแตกต่างกันด้วย มักจะมีคำอธิบายว่าบุรุษมักเป็นเพศที่มีความแข็งแรง อิสระ ไม่เจ้าอารมณ์ มีอำนาจเหนือสตรี ไม่ถูกครอบงำง่าย มีเหตุผล เป็นต้น ส่วนสตรีจะถูกมองว่าปราศจากความแข็งแรง อ่อนแอ นุ่มนวล อ่อนไหว ไม่มีเหตุผล เจ้าอารมณ์ ขาดความมั่นใจในตนเองและต้องพึ่งพิงผู้อื่นเสมอ¹³³ ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นภาพที่ปัจเจกบุคคลตระหนักและรับรู้เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและบทบาททางเพศในอนาคต การระบุเพศของเด็กตามลักษณะทางกายภาพตั้งแต่กำเนิดจะทำให้เด็กรับรู้เพศของตน และเรียนรู้ที่จะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศของตนตามที่สังคมกำหนด

แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางเพศ คือ ชีวิตทางจิตภายในของสตรีในโครงสร้างส่วนรวมต่างจากของบุรุษ พื้นฐานของค่านิยมและความสนใจ วิธีของการตัดสินใจด้าน

¹³² พรพิไล ถมังรักษ์สัตว, ปรัชญาผู้หญิง, หน้า 3.

¹³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-4.

คุณค่า การสร้างมูลเหตุจูงใจด้านความสำเร็จ ลักษณะสร้างสรรค์ทางวรรณกรรม จินตนาการทางเพศ ความรู้สึกเกี่ยวกับอัตลักษณ์และกระบวนการด้านความสำนึกและที่เกี่ยวกับตนเอง สตรีจะมีภาพพจน์และความเห็นที่แตกต่างออกไปในการสร้างความเป็นจริงในสังคม รวมทั้งประสบการณ์ชีวิตของสตรีมีลักษณะแตกต่างกันโดยเฉพาะ สตรีจะมีความเกี่ยวข้องกันที่แตกต่างจากบุรุษกับผู้ที่สืบเชื้อสายทางชีววิทยาของเธอ เด็กชายและเด็กหญิงจะมีแบบแผนในการเล่นแตกต่างกันซึ่งความจริงแล้วในชีวิตส่วนรวมของสตรีตั้งแต่สมัยที่เป็นทารกจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมี ความแตกต่างกับบุรุษอย่างสิ้นเชิง¹³⁴

จริงอยู่ที่ว่าบทบาททางเพศส่วนใหญ่ ถูกกำหนดขึ้นโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความแตกต่างทางสรีระของคนทั้งสองเพศก็ตาม แต่บทบาททางสังคมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลได้เรียนรู้ผ่านแหล่งต่างๆ มาตั้งแต่กำเนิดจนกระทั่งกลายเป็นแนวคิดที่ปลูกฝังลึกซึ้งในตัวของคุณคนนั้นๆ บทบาทเพศทางสังคม (Gender role)¹³⁵ ในลักษณะนี้จึงแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม บทบาทที่สังคมกำหนดนี้ยังมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงโอกาสที่แต่ละปัจเจกบุคคลในแต่ละเพศสามารถเข้าถึง ได้ใช้ และสามารถควบคุมทรัพยากรต่างๆ เพราะมีสิทธิ มีอำนาจ มีความรับผิดชอบและถูกคาดหวังจากสังคมต่างกันไป ที่สำคัญก็คือบทบาทเพศที่สังคมกำหนดได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพของสตรีและชายในสังคมนั้นๆ นับแต่มีการจัดประวัติความเป็นมาของมนุษยชาติ มักพบว่าความคิดและการประพฤติปฏิบัติที่มีนัยแสดงให้เห็นความเหนือกว่าของบุรุษเมื่อเปรียบเทียบกับสตรีนั้น ปรากฏให้เห็นได้ในเกือบทุกสังคม การให้คุณค่าแก่มนุษย์แต่ละเพศไม่ทัดเทียมกัน รวมทั้งหน้าที่ในการรับผิดชอบที่สังคมเป็นผู้กำหนดให้ โดยมักให้ความสำคัญต่อกิจกรรมของบุรุษเหนือกว่าของสตรี ได้หยั่งรากลึกกลายเป็นความเชื่อและค่านิยมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในหลายรูปแบบด้วยกัน¹³⁶

8.1 เพศสังคม (Social/Cultural)

“เพศสังคม” หรือ “บทบาทเพศ” หมายถึงลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลที่แสดงถึงความเป็นชายหรือความเป็นหญิงซึ่งบุคคลเรียนรู้จากการสังเกตบุคคลที่อยู่รอบข้าง การอบรมสั่งสอนของบิดามารดาและตัวแทนต่างๆ ในสังคมรวมทั้งจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ตั้งแต่วัยเยาว์ ปัจเจกบุคคลจึงปรากฏอัตลักษณ์ทางเพศ (Sex role

¹³⁴ สุเทพ สุนทรภัสส์, ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย, หน้า 291.

¹³⁵ ภัสสร ลิมานนท์, บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา, หน้า 5.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

identity) ที่เหมาะสมเป็นของตนเองและเป็นที่ยอมรับจากคนในสังคม โดยที่จะแสดงออกทั้งลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงหลายๆ ลักษณะร่วมกัน เพศสังคมสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ลักษณะความเป็นชาย (Masculinity)
2. ลักษณะความเป็นหญิง (Femininity)

Jaggar¹³⁷ ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการมีบทบาททางเพศหรือเพศสังคมของบุคคล เอาไว้ว่า เด็กจะมีเพศสังคมในลักษณะใดนั้นไม่ได้มาจากการตัดสินใจโดยบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเด็ก แต่มาจากการเรียนรู้ซึ่งเด็กสามารถเรียนรู้เพศสังคมได้ 2 วิธี คือ

1. การสังเกตบุคคลอื่น
2. การสอนโดยตรงของพ่อแม่และจากตัวแทนต่างๆ ในสังคม (Socializing agent)

ซึ่งผลที่ได้รับจากกระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่การมีอัตลักษณ์ของบทบาททางเพศ (Sex role identity) ในแต่ละบุคคล โดยที่บุคคลจะแสดงออกทั้งลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิงหลายลักษณะร่วมกัน ลักษณะความเป็นชาย (Masculinity) จะเน้นที่พฤติกรรมอันนำไปสู่จุดมุ่งหมาย เช่น กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ ชอบการแข่งขัน เป็นต้น ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) จะเน้นไปที่พฤติกรรมเกี่ยวเนื่องกับความสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และมุ่งเน้นการแสดงออกทางด้านอารมณ์มากกว่าทางด้านร่างกาย

สำหรับสถาบันที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างทางเพศของบุรุษและสตรี มักจะมุ่งเน้นหน้าที่ที่มีลักษณะแตกต่างกันโดยเฉพาะสตรี คือ เรื่องของการให้กำเนิดและเลี้ยงดูทารก ความรับผิดชอบในฐานะมารดาถือว่าการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของการแบ่งงานอย่างกว้างๆ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงเข้ากับหน้าที่ของภรรยา มารดาและคนทำงานบ้านเข้ากับโลกส่วนตัวของบ้านและครอบครัว ถ้าจะเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างบุรุษและสตรีทางด้านกายภาพแล้ว ในบางมิติสตรีอาจจะเสียเปรียบในการดำเนินชีวิต เช่น การมีประจำเดือน ตั้งครรภ์ คลอดบุตร ส่วนเรื่องพลังกำลังสตรีก็ย่อมอ่อนแอกว่าบุรุษ แต่หากพิจารณาในอีกมิติสตรีก็อาจจะมีข้อได้เปรียบบุรุษอยู่บ้าง เช่น สตรีสามารถมีความอดทนอดกลั้นต่อภาวะกดดันและความเครียดได้ดีกว่า เพราะบุรุษเป็นเพศที่แข็งแรง หนักแน่น มีความเป็นผู้นำ เชื่อมั่นในตนเองเพราะต้องทำ

---

¹³⁷ พรพิไล ถ่มงษ์รักษ์สัตว์, "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องปัญหาความเสมอภาคของสตรี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 17-19.

หน้าที่เป็นบิดาให้การเลี้ยงดูและคุ้มครองแก่บุตรและภรรยา ดังนั้นวุฒิปากะทางด้านอารมณ์จึงน้อยกว่าสตรี¹³⁸ อย่างไรก็ตามในด้านความรู้และความสามารถทั้งสองเพศไม่ด้อยไปกว่ากัน เพียงแต่ธรรมชาติอาจสร้างให้สตรีเหมาะสมกับงานแตกต่างกับบุรุษ

9. ผลกระทบของการกำหนดบทบาททางเพศ

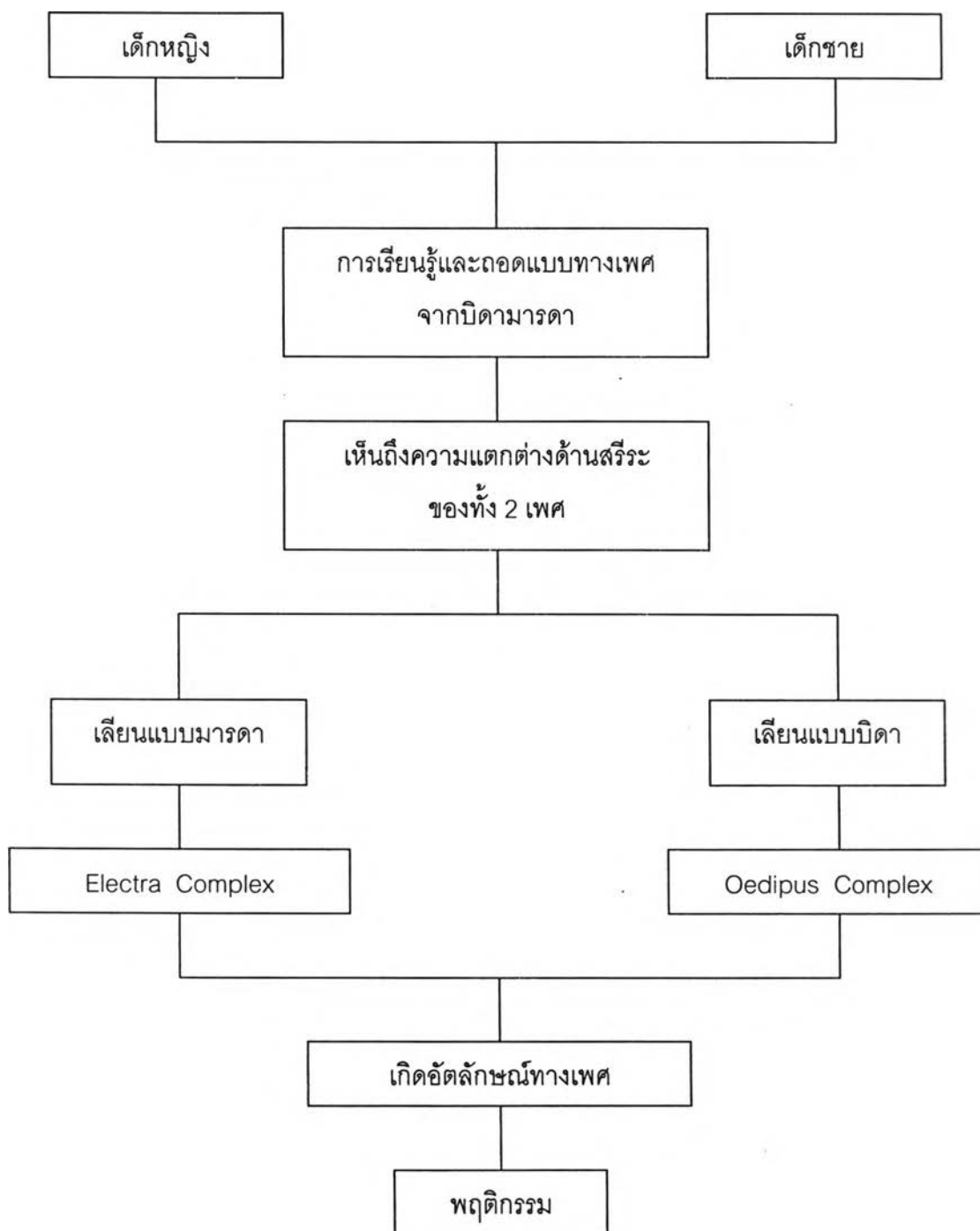
อย่างไรก็ตามการกำหนดบทบาททางเพศซึ่งสร้างความไม่เท่าเทียมกันต่อสถานภาพของมนุษย์ทั้งสองเพศยังมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยด้วยกัน และปัจจัยเหล่านี้ก็เกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งในชั้นพื้นฐานของมนุษย์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับระบบสังคมต่างๆ ที่เกี่ยวพันกับบทบาททางเพศ ซึ่งจากการเรียนรู้บทบาททางเพศของปัจเจกบุคคลดังกล่าวได้นำไปสู่พัฒนาการของ “การกตขีทางเพศ” ของบุรุษที่มีต่อสตรีซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางด้านอำนาจโดยตรงระหว่างบุรุษและสตรี ซึ่งในความสัมพันธ์ดังกล่าวบุรุษมีผลประโยชน์ชั้นพื้นฐานและเป็นรูปธรรมในการที่จะควบคุม ใช้ประโยชน์ ผลิตฐานะและกตขีสตรี ซึ่งพื้นฐานของแนวคิดเรื่องการกตขีทางเพศนี้มาจากปัญหาการมองความแตกต่างทางร่างกายและจิตใจระหว่างสองเพศ ความแตกต่างได้นำไปสู่การกตขีสตรีทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ มักมีแนวความคิดว่าบุรุษและสตรีมีความแตกต่างอยู่มากทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ จึงไม่แปลกและอยู่ดีธรรมดาแต่อย่างไรที่จะปฏิบัติต่อทั้งสองเพศแตกต่างกัน ในเมื่อธรรมชาติดังกล่าวได้สร้างให้มีความแตกต่างกันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นสถานภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว¹³⁹

ดังนั้นการกตขีทางเพศจึงหมายถึง การที่สตรีตกอยู่ภายใต้อำนาจของบุรุษและทำให้เสียเปรียบในเรื่องต่างๆ ทั้งนี้โดยผ่านระบบปิตาธิปไตยเป็นสำคัญ เช่น การกตขีทางเพศอันเนื่องมาจากการถือระบบปิตาธิปไตยในการแบ่งงานกันทำ ที่ทำให้ชนิดของงานที่สตรีทำจะได้รับเงินค่าแรงน้อยกว่า มีฐานะต่ำต้อยกว่าหากแบ่งงานจากบทบาททางเพศ ในขณะที่งานของบุรุษกลับถูกมองว่าเป็นงานที่มีความซับซ้อนกว่าจึงควรได้รับค่าแรงมากขึ้นตามไปด้วย ลักษณะของการกตขีทางเพศดังกล่าวเกิดขึ้นจากเมื่อสตรีเกิดมาแล้วจะต้องได้รับการอบรมให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เป็นแม่บ้านแม่เรือน สตรีไม่จำเป็นต้องเรียนหนังสือเพราะในอนาคตก็ต้องแต่งงานมีครอบครัว หากแต่ถ้าเป็นบุรุษจะได้รับการศึกษาสูงกว่า สตรีได้ถูกกีดกันจากสังคมเพื่อให้ทำหน้าที่ผู้ตาม ไม่มี

¹³⁸ อำนวย ยัสโยธา, ปัญหาจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์ (สงขลา : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา, 2541), หน้า 74.

¹³⁹ พรพิไล ถมังกษัตริย์, ปรัชญาผู้หญิง, หน้า 2.

สิทธิ์แสดงความคิดเห็นหรือแสดงความสามารถให้สังคมได้รับรู้ถึงศักยภาพที่มีอยู่จึงทำให้สตรีเปรียบเสมือนพลเมืองชั้นสองของสังคมไปโดยปริยาย

ภาพที่ 4 แผนผังสรุปทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์โดยผู้วิจัย